

KÜTÜKÇÜ SÜLEYMAN HAYRİ BEY

VE

MESNEVÎ- İ ŞERÎF TERCÜMESİ

(1. Cilt / 1-295. Beyitler)

Dr. Selman Karadağ

Konya / 2023

KÜTÜKÇÜ SÜLEYMAN HAYRİ BEY

VE

MESNEVÎ- İ ŞERÎF TERCÜMESİ

(1. Cilt / 1-295. Beyitler)

Her hakkı saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı yazarlarının izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz depolanamaz. Bu kitapta yayınlanan tüm yazı ve görsellerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

tablet Kitâbevi

KASIM YAYIN DAĞITIM - KONYA

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI: 46644

ISBN (PDF) : 978-625-6406-07-0

Konya, Nisan 2023

KÜTÜKÇÜ SÜLEYMAN HAYRİ BEY

VE

MESNEVÎ- İ ŞERÎF TERCÜMESİ

(1. Cilt / 1-295. Beyitler)

Dr. Selman Karadağ

Konya / 2023

Hız. Mevlâna'nın 750. Vuslat Yıl Dönümü

ve

Türkiye 2023 Mevlâna'yı Anma Yılı Anısına...

İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI.....	9
KISALTMALAR.....	12
GİRİŞ.....	13
EDEBİYATIMIZDA MESNEVÎ TERCÜMELERİ	17
SÜLEYMAN HAYRÎ BEY	21
Hayatı.....	21
Eserleri.....	22
Güvâh-ı Dil	22
Levha-i kavâid-i Farisiyye	22
Hayri Bey Kütüğü	22
Se zebân - Hayrî'l-lügat	23
Mesnevî-i Şerîf Tercümesi.....	24
Süleyman Hayri Bey'in Şiir Dünyası ve <i>Mesnevî-i Şerîf</i> Tercümesine Başlaması	25
Süleyman Nahîfî ve Süleyman Hayri Bey'in İlk On Sekiz Beyit Tercümeleri.....	38
Süleyman Hayri Bey Tercümesi	38
Süleyman Nahîfî Tercümesi.....	39
Hayri Bey Kütüğü Mukaddimesi.....	41
SÜLEYMAN HAYRÎ BEY'İN MESNEVÎ-İ ŞERÎF TERCÜMESİ İSİMLİ ESERİ	
HAKKINDA	69
Yedinci Cilt İle İlgili Olarak Âbidin Paşa, Cevdet Paşa ve Süleyman Hayri Bey'e Ait Mektuplar.....	72
Sivas Valisi Âbidin Paşa'nın, Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf İsimli Eseriyle Beraber Cevdet Paşa'ya Yolladığı Mektup	72
Âbidin Paşa'nın Cevdet Paşa'ya Mesnevî Şerhiyle Beraber Gönderdiği Mektuba Cevdet Paşa'nın Cevabî Mektubu	72
Cevdet Paşa'nın Cevabî Mektubuna Karşılık Âbidin Paşa'nın Yazdığı Mektup	81
Cevdet Paşa'nın, Âbidin Paşa İçin Yazdığı Cevabî Mektubuna Şair Süleyman Hayri Bey'in Yazdığı Mektup.....	83
MESNEVÎ-İ ŞERÎF TERCÜMESİ	93
SONUÇ.....	201
KAYNAKÇA	205
ESERLERDEN ÖRNEK SAYFALAR VE MEKTUPLAR.....	209

SÖZ BAŞI

Mesnevi edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı'nın temel taşlarını oluşturan ve yüzyıllar boyunca bu topraklarda yaşayan insanların edebiyata olan tutkunluğunu artırmayı başaran bir alandır.

Mesneviler, bazen konularını menkıbelere ve tarihi olaylara dayandıran bazen de konusunu ilahi veya beşeri aşktan alan ve bunlar da daha çok sanat bakımından oldukça zengin olan birer edebiyat mahsulü olarak kültürümüzde yerlerini alırlar. Kimi mesneviler, şairin kendi yaşantısından ve sosyal hayatından kesitler sunar ve onun toplumda görüp ettiklerini anlattığı manzumelerden oluşur. Bunların yanında okuyucuya bilgi vermek, bilginin yanında öğüt verip, onları eğitmek için oluşturulmuş olan mesneviler de edebiyatımızda oldukça fazladır.

Okuyucusuna dinî, ahlaki, kültürel ve sosyal bakımdan birçok konu hakkında bilgiler veren mesneviler arasında sayabileceğimiz Hz. Mevlâna'nın *Mesnevî*'si de yaklaşık sekiz asırdır sadece Anadolu'da değil dünyanın birçok yerinde hâlen varlığını koruyan bir eserdir. Bu yönüyle de hem kendi döneminde hem de kendi döneminden sonra oluşturulan mesnevilerden ayrılmayı başaran nadide bir kaynaktır. Bu bakımdan Hz. Mevlâna dendiği zaman mesnevi nazım şekliyle özdeşleşen ve akla ilk gelen, onun eseri *Mesnevî* olmuştur.

Elinizdeki bu çalışmanın içeriğini teşkil eden *Mesnevî* tercümesi de Hz. Mevlâna'nın *Mesnevî* isimli eserinin, anlama ve anlatılabilmesi için çaba sarfedilip asırlardır oluşturulan şerh, tercüme, sözlük ve temel kaynak gibi edebî ürünlerden bir tanesidir. *Mesnevî*'nin yazılışından itibaren çoğu toplum tarafından onun anlaşılmasına yönelik onlarca şerh ve tercüme çalışması yapılmıştır. Kimi şair ve yazar *Mesnevî*'nin tamamına yönelik eserler ortaya koyarken kimileri de belli bir bölüm, hikâye veya ciltle yetinmişlerdir. Kiminin eserini bitirebilmesi için ömrü yetmemiş kimi de *Mesnevî* denizinden bir katre alabilmek hevesiyle bu işe girişmiştir.

Mesnevî-i Şerif Tercümesi isimli bu eser, 19. yüzyılın sonlarına doğru oluşturulmuş ve harf inkılâbından önce, eski harflerle yazılan *Mesnevî* tercümelerinin de içinde yer alan, *Mesnevî*'nin ilk cildinin bir bölümünün çevirisidir. *Mesnevî*'nin kendi vezniyle kaleme alınan bu eser, ilk cildin başından 295 beyti ihtiva etmektedir. Mahmut Bey Matbaası'nda basılan tercümenin başında mütercime ait uzun bir mukaddime ve Hz. Mevlâna'nın hayatı ve çevresiyle ilgili kısa bilgiler ile sonradan ortaya atılan yedinci ciltle alakalı düşünce ve görüşler yer almaktadır.

Çalışma; mesnevinin tanımı ve önemini anlatan girişten sonra edebiyatımızda *Mesnevî* tercümeleri, Hayri Bey'in hayatı ve eserleri, Hayri Bey'in şiir dünyası ve tercümeyle başlaması, Hayri Bey ve Süleyman Nahîfî'nin ilk on sekiz beyit tercümeleri, Hayri Bey'in *Kütük* isimli eserinin manzum mukaddimesi, ortaya atılan yedinci ciltle alakalı, Cevdet Paşa ve Hayri Bey'in mektuplarındaki düşünceleri, tercüme ve ekler gibi bölüm veya konulardan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, mesnevi nazım şekli ve mesnevinin edebiyatımızdaki yeri ve önemine değinilmiştir.

Edebiyatımızda Mesnevî Tercümeleri başlıklı bölümde *Mesnevî*'nin edebiyata olan katkısından kısaca bahsedilmiş ve geçmişten günümüze *Mesnevî* tercümesi yapanların isimleri kronolojik olarak verilmiştir.

Süleyman Hayri Bey isimli bölümde ise şairin hayatı, eserleri, tercümeyle nasıl başladığı gibi konulardan bahsedilmiştir. Ayrıca tercümenin Nahîfî tercümesi ile olan benzerliğinin görülmesi açısından her ikisinin de ilk on sekiz beyit çevirisi ve şairin *Kütük* isimli eserindeki manzum mukaddime Latin harfli olarak okuyuculara sunulmuştur.

Mesnevî-i Şerif Tercümesi İsimli Eser Hakkında bölümünde tercümeyle alakalı olarak tercümenin bölümleri ve içeriği, baskıları, beyit sayısı, uydurma yedinci ciltle ilgili şairin görüşleri derlenip toparlanmaya çalışılmıştır. Bu bölümün bir özelliği de uydurma yedinci cilt hakkında Cevdet Paşa'nın mektubu ve mektuba karşılık Hayri Bey'in yazdığı mektup ile konuyla uzaktan bağı olan Âbidin Paşa'nın mektubu, Latin harfli olarak okurlara sunulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada Osmanlı Arşivleri Yıldız Esas Evrakı'nda bulunan Hayri Bey'in bu mektubu da ilim camiasına ilk defa kazandırılmıştır.

Çalışmanın asıl bölümü olan *Mesnevî-i Şerif Tercümesi* başlıklı kısım ise eserin girişindeki mensur bölümler ile 308 beyitlik manzum mukaddime ve 295 beyitlik *Mesnevî* tercümesine ayrılmıştır. Bu bölüm, okuyucuların tercümeyle okurken öğrenmesi de amaçlanarak

beyitlerin hem Arap harfli Farsçası hem de Latin harfli Farsçası yazılarak ve ardından Latin harfli Türkçe manzum tercümesi verilerek oluşturulmuştur.

Eserlerden Örnek Sayfalar ve Mektuplar kısmında ise Hayri Bey'in eserlerinden örnek sayfalar ile Hayri Bey'in ve Cevdet Paşa'nın mektuplarının orijinal hâlleri okuyuculara sunulmuştur.

Çalışmanın, *Mesnevî* deryasına dalmak isteyenlere ve edebiyat âlemine katkı sağlaması en büyük temennimizdir.

Selman KARADAĞ
Konya - 17 Nisan 2023

KISALTMALAR

b.	:	beyit
bk.	:	bakınız
C	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Ed.	:	Editör
H	:	Hicri
Haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazret-i
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
no.	:	numara
öl.	:	ölüm tarihi
s.	:	sayfa
SAV	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:	ve benzeri
Yay.	:	Yayınları

GİRİŞ

Arap ve Fars edebiyatı ile klasik edebiyatımızda kullanılan ve her beytin kendi mısraları arasında kafiyelendiği bir nazım biçimi olan mesnevînin lûgat manası, Arapça “senâ - yesnî - senyen” kelimelerinden türemiştir ve bir şeyin bir şeye katılması, eğilip bükülmesi gibi mânâlara gelmektedir (Müterci Asım, 1305, C IV, 894-895).

Edebi bir terim olarak ise mesnevi, her beyti kendi arasında kafiyeli ve aynı vezinde olan nazım şeklidir. Bu kafiyeli beyitlerin sayısında herhangi bir sınır bulunmamaktadır. Dolayısıyla mesneviler, 2 ile 10-20 beyit arasında olabileceği gibi binlerce beyit şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir.

Mesnevilerde beyit sayısının bağlayıcı olmaması, her beytinin kendi arasında kafiyeli olması (aa / bb / cc...), genelde aruz vezni olarak kısa kalıpların kullanılmasının yaygın oluşu gibi etkenler konu bütünlüğü sağlanması ve anlatılmak istenilenin rahatça sunulması yönüyle şairlerin mesnevi nazım şeklini rahatça kullanmalarına imkân sağlamıştır (Ünver, 1986, s. 432).

Esasında Fars edebiyatında kullanılan bu tür Arap ve Türk edebiyatına da Farslar aracılığıyla girmiştir. Bununla birlikte bu türün ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir (s. 430). Attâr (öl. 618/1221), Nizâmî (öl. 611/1214?), Emir Husrev (öl. 725/1325) ve Molla Câmî (öl. 898/1492) gibi İran edebiyatının önde gelen isimlerinin yanında Türk şairi olan ve eserlerini Farsça yazan Hz. Mevlâna (öl. 1273) gibi şairler kendi dönemlerine damga vurmuş ve kendilerinden sonra gelenleri de etkileyen isimler olmuşlardır. Arap ve Fars dünyası ile Anadolu’da yazılan onlarca mesnevi, bu isimlerden hem içerik hem de şekil yönünden etkilenmişlerdir (s. 431).

Hz. Mevlâna’nın *Mesnevî*’sinde olduğu şekliyle yaygın geleneğe kimi zaman uyulmadığı görülse de mesneviler yapı yönüyle genelde üç ana bölümden oluşmaktadır. Bazı ilk dönem mesnevilerinde kesin çizgilerle ayrılmadığı bilinse de mesnevilerde çoğunlukla *giriş bölümü*,

konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü olmak üzere üç ana bölüm bulunur (Ünver, 1986, s. 432).

Genellikle mesnevilerin ilk bölümü olan “giriş bölümü”ndeki alt bölümler sırasıyla besmele, tahmid, tahmid, tevhîd, münâcât, na‘t, mi‘râc, mu‘cizât, din ulularına övgü (Medh-i Çihâr-yâr-i Güzîn, Hz. Hamza ve Abbâs’a övgü, Hz. Hasan ve Hüseyin’e övgü), dört mezhep kurucusuna övgü, on iki imama övgü, diğer din büyüklerine övgü, şairlere övgü, padişaha, devlet büyüğüne övgü ve sebeb-i te’lif şeklindedir (Kartal, 2001, s. 71-81).

“Âgâz-ı dâstân”, “matla‘-ı dâstân”, “âgâz-ı kıssa”, “âgâz-ı kitâb”, “ibtidâ-i dâstân”... gibi başlıklar, konunun işlendiği bölüm olarak mesnevinin ana bölümüdür (Ünver, 1986, 438). Hâtime yani bitiş bölümü, eserin bittiğini beyan eden ve ilk bölümdeki gibi bir plan içerisinde tertiplenen bölümdür. Bu bölüm içerisinde; Allah’a hamd, sena ve dua, sultana övgü ve saltanatının devamı için dua, şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi, tanınmış mesnevî şairleri ve eserlerini anma, şairin eserine verdiği ad, hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensihlerle metni doğru dürüst okuyamayan okuyuculara yergi, bunların esere vereceği zarardan Allah’a sığınma, mesnevînin beyit sayısı, mesnevînin yazılışıyla ilgili tarihler, şairin ismi, şair ve memleketi hakkında bilgi, okuyucudan hayır dua isteme, mesnevînin vezni, Hazret-i Peygamber’e salât ve selâm gibi temel konulara değinilir (Kartal, 2001, s. 92-99; Kartal 2007, s. 353-432).

Mesnevi nazım şeklinin ilk önemli eserleri arasında Firdevsî’nin (öl. 411/1020) *Şehnâme*’si, Yusuf Has Hacib’in (öl. 469/1077?) Türkçe ve aruz vezniyle yazdığı *Kutadgu Bilig*’i, Hakîm Senâî’nin (öl. 525/1131) *Hadîkatü’l-Hakîka*’sı, Genceli Nizâmî’nin *Penc Genc* denilen beş farklı mesnevisi, Şeyh Attar’ın (öl. 627/1230) *Mantiku’t-Tayr*’ı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin (öl. 672/1273) *Mesnevî-yi Ma‘nevî*’si, Sa‘dî-i Şîrâzî’nin (öl. 691/1292) *Bostan*’ı, Yûnus Emre’nin (öl. 720/1320?) *Risâletü’n-nushiyye*’si, Âşık Paşa’nın (öl. 733/1332) *Garibnâme*’si, Selman Sâveci’nin (öl. 778/1376) *Cemşîd ü Hurşid*’ini saymak mümkündür (Banarlı, 1971, C 1, s. 196-197).

Türk edebiyatında mesnevînin bilinen ilk örneği Yusuf Has Hacib’in *Kutadgu Bilig* adlı yaklaşık yedi bin beyittik eserdir. Sonrasında Anadolu’da yukarıda isimleri zikredilen İran edebiyatının önde gelen mesnevilerinin tesirleri görülmeye başlanmıştır. İşte bu eserler arasında Anadolu’da Fars diliyle oluşturulmuş mesnevi nazım şeklinin ilk örnekleri arasında yerini alan önemli bir eser de Hz. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sidir. Bu eser sadece Türk ve doğu edebiyatlarının

ilgisini çekmemiştir. Doğudan batıya, kuzeyden güneye tüm dünya edebiyatlarını etkilemiş ve hepsinde hâlen de *Mesnevî* tesirini görmek mümkündür.

Bilhassa Türk edebiyatında geçmişten bu yana mesnevi tabiri, Hz. Mevlâna'nın eseri olan *Mesnevî* ile özdeşleşmiştir. Mesnevi kelimesi, edebiyat âleminin dışında kendi terim anlamında neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Bu konuda Ahmed-i Eflâkî, mesnevi denince akla ilk olarak Hz. Mevlâna'nın ve onun eserinin gelişini eserinde şöyle anlatmaktadır:

Yine bir gün son gelenlerin en faziletlisi Sa'îd-i Şehîd, Kadı Necmeddîn-i Taştî (Tanrının rahmeti onun üzerine olsun) ulular toplantısında şu lâtifeyi anlattı: Bütün dünyada, umumi olan üç şey vardı. Bu üç şey Mevlânâ'ya nisbet edildikten sonra özel bir mânâ aldı ve insanların münevverleri bunu hoş gördüler. Bunlardan biri, Mesnevî'dir. Eskiden her (kafiyeli) iki mısraa mesnevi derlerdi; fakat zamanımızda mesnevi denilince akıla, hemen Mevlânâ'nın Mesnevî'si gelir. İkincisi eskiden bütün bilginlere Mevlânâ diyorlardı, fakat bugün Mevlânâ denilince Mevlânâ hazretleri anlaşılır. Üçüncüsü, her mezara türbe derlerdi. Bugün ise herhangi bir türbe anılsa veya söylenilse Mevlânâ'nın kabri akla gelir (Ahmet Eflâkî, 2001:168-169).

Görüldüğü gibi Hz. Mevlâna'nın *Mesnevî*'sinin asırlardır süregelen macerasını dünya üzerindeki tüm edebiyatlarda görebilmek mümkündür. Yani oluşturulan *Mesnevî* çeviri ve hikâye tercümeleri, seçkileri, özgün şiirleri ve *Mesnevî*'den ilham alınarak oluşturulan deneme yazıları ile *Mesnevî*'nin daha çok eğitim, din, edebiyat, psikolojik ve hukuk gibi birçok alandaki araştırma ve inceleme yazıları Hz. Mevlâna ve *Mesnevî*'sinin dünyadaki etkileridir.

Bu konuda, yakın tarihimizde Eski Türk Edebiyatı üzerindeki araştırmalarıyla tanınan akademisyen ve soyu baba tarafından Hz. Mevlâna'ya ulaşan, Nahîfî tercümesiyle birlikte *Mesnevî*'nin sadeleştirilmiş çevirisini hazırlayan Amil Çelebioğlu'nun (öl.1990) *Mesnevî* hakkındaki görüşü yukarıda anlatılanları doğrular nitelikte olacaktır:

“Gerek şahsına hürmet edilmesi, gerekse bilhassa eserlerinden Mesnevî'nin tesiri cihetiyle XIII. asırdan Sultan II. Murad'ın vefatına (855-1451) kadar olan devre için tesbit edebildiğimiz Türkçe mesnevîlerde en çok adı geçen, sitayişle bahsolunan isim, şüphesiz ki Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir. Hiçbir mesnevî şairinin, Mevlânâ kadar devamlı bir şekilde müessir olduğunu, tekrîm ve tebcîl edildiğini müşahede edemiyoruz.” (Çelebioğlu, 1998, s. 29)

Ayrıca Hz. Mevlâna'nın da “Bizden sonra *Mesnevî* şeyhlik edecek ve arayanlara doğru yolu gösterecek; onları yönetecek ve onlara önderlik edecektir.” sözü sanki bugün dahi artarak devam eden bu ilgiyi, araştırma ve incelemeyi doğrular niteliktedir.

EDEBİYATIMIZDA MESNEVÎ TERCÜMELERİ

Türk edebiyatının temel kaynakları arasında yer alan *Mesnevî*, asırlardır süren macerasında çok farklı biçimlerde ele alınmış ve yeni edebî metinlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Dünya genelinde yapılan çalışmalar, yayınlar ve incelemeler, onun evrensel bir eser olduğunu ve tüm toplumlar tarafından kabul gördüğünü, edebiyatımızla beraber hem doğu edebiyatlarında hem de batı edebiyatlarında çok büyük ilgiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Eserinde, Allah'ın ve Peygamberi Hz. Muhammed'in yolundan ayrılmamayı farklı şekillerde insanlara anlatan mütefekkir, şair ve İslam âlimi Hz. Mevlâna, hayatı boyunca insanlık için çabalamış ve daima doğruyu, iyiyi ve güzeli insanlara bildirerek onlara hem bu dünyadaki sırları hem de ahiret hayatındaki güzellikleri anlatmayı kendine düstur edinmiştir.

Bu yönüyle Hz. Mevlâna, toplumun her kesiminin anlayabileceği şekilde ortaya koyduğu özellikle *Mesnevî* isimli eseriyle, insanı Cenab-ı Hakk'a ulaştıracak ve her iki dünyada da rahata kavuşturacak bilgi, görüş ve düşüncelerini günümüze kadar ulaştırmayı başaran ârif ve bilge bir kişidir.

Diğer bir ifadeyle *Mesnevî*, sekiz asırdır toplumumuza ve edebiyatımıza yön veren bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatındaki tercüme ve şerh geleneğinin de büyük bir parçasını temsil eden bu eser, günümüzde hâlen sanki dün yazılmış bir eser gibi özgünlüğü ve yeniliğini korumaktadır. Şair ve yazarlar tarafından hâlen tamamının ya da belli bir parçasının tercüme ve şerhinin yapılabiliyor olması, çağa göre uyarlanabiliyor olması edebiyatımızın da sürekliliğini ve yenilenmesini sağlamaktadır.

Özellikle Hz. Mevlâna'dan sonra oluşturulan ve dünyaya yayılan Mevleviliğin de tesiriyle, farklı edebiyatlardaki onlarca sözlük, antoloji, kitap, makale ve yazı, *Mesnevî* ağırlıklı olarak ortaya koyulmuştur. Böylece edebiyatlar içinde *Mesnevî*'ye ayrılan bir bölüm meydana gelmiş ve bu tür, hem edebî kaynaklara zenginlik sağlamış hem de kültürün aktarılmasına vesile olmuştur diyebiliriz.

Mevlevî edebiyatı veya *Mesnevî* edebiyatı diyebileceğimiz bu oluşumun, Hz. Mevlâna'nın eserlerini anlama, anlatabilme, inceleme ve üzerinde düşünerek yeni olguları ortaya çıkarabilme gibi temel kavramları ele aldığı da görülmektedir. Bunun neticesinde *Mesnevî*'nin hem mensur hem de manzum tercümeleri, şerhleri, sözlükleri, seçme beyit veya hikâye tercüme veya şerhleri, menâkıpnameler, derviş günlük ve mektupları, hâl tercümeleri, semâ ve meşk ile ilgili eserler ve Mevlevîlik âdâp ve erkânı ile ilgili çeviri veya özgün onlarca bilgi, belge, eser ve dokümanın edebiyatımıza kazandırıldığı da aşîkârdır.

Özellikle Türk edebiyatında yapılan bu türdeki çalışmalara bakıldığında tercüme ve şerhleri kaleme alan ilk isimler arasında Âşık Paşa (öl. 1332), Muîniddin b. Mustafa (XV. yüzyıl), Dede Ömer Rûşenî (öl. 892/1487), Şem'î Şem'ullah (XVI. yüzyıl), Gülşehrî (öl. 1318'den sonra), Ahmedî (öl. 1413) gibi şair ve edîbler vardır.

Sonrasında, sistematik bir hâle bürünen Mevlevîliğin de etkisiyle Dârü'l-Mesnevî'lerin artması ve buna bağlı olarak Mesnevîhanlık geleneğinin de yayılmasıyla her kesimden şair ve yazarın, bir şekilde yolunu Hz. Mevlâna'ya dolayısıyla da *Mesnevî*'ye düşürdüğü görülmektedir.

Yakın tarihe bakıldığında da özellikle harf inkılabı sonrasında ortaya çıkan Latin harfli tercüme ve şerhlerin, Türk edebiyatındaki bu geleneğin ve kültürün önemli birer taşıyıcıları olduğu da aşîkârdır.

Buraya kadar anlatılanların bir destekleyicisi olması bakımından, geçmişten günümüze kadar olan süreçte edebiyatımızda *Mesnevî*'nin tamamının, bir veya birkaç cildinin, bir kısmının veya bir hikâyesinin tercümesinin kronolojik olarak müellifi ve eser ismi aşağıda sıralanmıştır.

***Mesnevî*'den Seçme Beyitlere, Seçme Hikâyelere ve *Mesnevî*'nin Tamamına veya Bir Kısımına Yapılan Türkçe Tercümeler**

1. Gülşehrî (XIV. yüzyıl), *Felek-nâme ve Mantıku't-Tayr'daki Bazı Hikâyeler*
2. Âşık Paşa (1272-1332), *Garîb-nâme'de Bir Hikâye*
3. Ahmedî (1334-1412), *İskendernâme'de Bir Hikâye*
4. Hatipoğlu (XV. Yüzyıl), *Letâyif-nâme'de Bir Hikâye*
5. Ârif (XV. yüzyıl), *Mürşidü'l-Ubbâd'da İki Hikâye*
6. Derviş Hayâlî (XV. yüzyıl), *Ravzatü'l-Envâr'da İki Hikâye*
7. Dede Ömer Rûşenî (810/1407?-892/1486), *Çobannâme, Neynâme*

8. Lokmânî Dede (ö. 1519), *Menâkıb-ı Mevlâna'da İki Hikâye*
9. İsrâfil-zâde Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâfil (ö. 1588), *Kıssa-i Çoban ve Münâcât*
10. Sadîkî (XVII. Yüzyıl Şairi), *Bahr ya da Kenzû'l-Garâib? [Mesnevî'den Seçme Hikâyeler Tercümesi]*
11. Şeyh Nazmî-i Halvetî (1622-1701), *Mesnevî-i Sırr-ı Manevî*
12. Nahîfî Süleymân (1646-1737), *Terceme-i Mesnevî-i li-Nahîfî*
13. Abdullah Salahî Efendi (1705-1782), *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*
14. Derviş Ahmed Sâdık (XVIII. Yüzyıl), *Lübbü'l-lübâb [Mesnevî Tercümesi]*
15. Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1836), *Tercemânü'l-Ma'nevî fî-Tercemeti'l-Mesnevî*
16. Kütükçü Şair Süleyman Hayri Bey (1844-1892), *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*
17. İbn-i Seyyid Gâlib (Mehmed Gâlib Bey) (1877-1906), *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*
18. Fazlullah Rahîmî (1847-1924), *Gülzâr-ı Hakikat - Mesnevî-i Şerîf Hikâyeleri*
19. Ermenekli Hasan Rüştü (1869-1936), *Manzum Parça Beytiler ve 18 Beyit Tercümesi*
20. Eyüp Necati Perhiz (1872-1940), *Kıssadan Hisseler, Mesnevî'den Seçme Hikâyeler*
21. Veled Çelebi İzbudak (1869-1953) / Abdülbaki Gölpınarlı (1890-1982), *Mesnevî Tercümesi*
22. Abdülvehhâb Azzâm (1894-1959), *Fusû'l-mine'l-Mesnevî*
23. Şemseddin Yeşil (1905-1968), *Kitâbü't-Tasavvuf - Mesnevî'den Hikmetler*
24. Feyzullah Sacit Ülkü (1892-1970), *Mesnevî*
25. Mehmed Faruk Gürtunca (1904-1982), *Ashî, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Mesnevî I-VIII*
26. Hoca Abdülmuhsin (XX. yüzyıl), *[Mesnevî'den Bir Hikâye Tercümesi]*
27. Şefik Can (1909-2005), *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*
28. Feyzi Halıcı (1924-2017), *Mesnevî - İlk 1001 Beyit, İkinci 1001 Beyit ve Mesnevî I. Cilt*
29. Tahir Büyükkörükçü (1925-2011), *Hakiki Vechesiyle Mevlâna ve Mesnevî*
30. Veysel Öksüz (1927-1993), *Mesnevî Tercümesi*
31. Nuri Baş (1930-2009), *Mânâ ve Mefhumuyla Mesnevî'den Parıltılar*
32. Abdullah Öztemiz Hacıtâhiroğlu (1929-2015), *Mesnevî: Kendi Vezniyle Manzum Tercüme*
33. Âmil Çelebioğlu (1934 / 1990), *Mevlânâ - Mesnevî-i Şerîf*
34. Ahmet Metin Şahin (d. 1935), *Mesnevî: Nazmen Tercüme*
35. Mevlüt Büyükbayraktar (d. 1945), *Mevlâna'da Arayış ve Buluş*
36. Kenan Sarıalioğlu (d. 22 Kasım 1946), *Can Yücedir Göklerden: Mesnevî'den Seçmeler*

37. Kemal Sönmez, *Açıklamaları ile Mesnevî Ummanından 18 Hakikat İncisi ve Türkçe Nazmedilmiş Seçme Beyitler*
38. Mehmet Kanar (d. 1954), *Mesnevi I-II*
39. Adnan Karaismailoğlu (d. 1957), *Mesnevî – Mevlânâ*
40. Âşık Kul Sadi (Yüksel) (d. 1957) ve Derviş Ahmet, *Mevlâna-Mesnevî Pınarı – I*
41. Ziya Avşar (d. 1962), *Aşk Meclisi - Mesnevî'ye Yeniden Uyanmak*
42. Derya Örs (d. 1966) - Hicabi Kırlangıç (d. 1966), *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî*
43. Hicabi Kırlangıç (d. 1966), *Mesnevî - Mevlâna I-II*
44. Mehmet Şayir (d. 1968), *Gülşen - Manzum Mesnevi*
45. Hatice Gülcan Topkaya, *Gökyüzüne Merdiven: Mesnevî'den Seçmeler*
46. Kaan Dilek (d. 1974), *Mevlâna Vâdisinde Ahlak ve Marifet: Mevlâna'nın Mesnevî'sinden Seçme Bölüm ve Hikâyeler*
47. Saeid Adibfar (d. 1996), *Mesnevî (Özgün Vezniyle) I. Cilt*

Burada sıralanan isimlerin dışında da Hz. Mevlâna'nın *Mesnevî*'siyle ilgili geniş kapsamda veya kısa hikâyeler şeklinde onlarca irili ufaklı çalışma bulunmaktadır. Özellikle *Mesnevî*'deki bir konu veya terimden hareketle tüm *Mesnevî*'deki ilgili kavramın derlenip toplandığı veya belli başlı hikâyelerin işlenerek beyitlerden mensur çevirilerin yapıldığı kitap, bölüm yazısı veya derlemeler oldukça fazladır. Bir kısmı da geçmişte yapılan tercümelerden alınıp derlenmek sûretiyle oluşturulmuş bu tür eserler listeye dâhil edilmemiştir.

SÜLEYMAN HAYRİ BEY

Hayatı

Osmanlı'nın son dönem şairlerinden olan Süleyman Hayri Bey, 20 Muharrem 1260 / 10 Şubat 1844 yılında Nevşehir'de doğmuştur. Divan şairi, yazar ve devlet adamı olarak tanınan Hayri Bey, Kayseri'nin Tavlusun nahiyesinden Kürt Abdülkadir Efendi'nin oğludur. Annesi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın torunlarından Fatma Hanım'dır. İlköğrenimini Nevşehir ve Kayseri'de yaptıktan sonra ailesiyle beraber İstanbul'a gitmiştir. Hem anne hem de babasının devlete yakınlıkları vesilesiyle 12 yaşında Mustafa Reşit Paşa tarafından Enderun'a kaydettirilmiştir. Burada ilim tahsiline devam eden Hayri Bey, üç sene Mülkiye Mektebi'nde ve Darülfünun'da fizik, kimya ve biyoloji gibi fen bilimleri derslerini almıştır. İlim hayatını sürdürürken daha genç yaşlarda Enderun Saray Görevlisi olmuş ve ardından Enderun Mektebi'nde yazı dersleri için muallimliğe yükselmiştir.

Devlet büyüklerine ve özellikle her yıl Sultan Abdülaziz'e sunduğu kasidelerden ihsana layık görülmüş ve 1871 yılında da Rüsumat Emaneti Tahrirat Müsevvidliği göreviyle kâtiplik yapmıştır. Gümrük memurluğu görevinin arasında yaklaşık 9 ay Yanya Valiliği de yapan Hayri Bey, 1874 yılında Rüsumat Emaneti Muavinliği Refikliği'ne terfi olunmuştur.

1876 yılında Basiret gazetesinde yer alan Hersek'le ilgili bir yazısı üzerine Rusya elçisi tarafından şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Kayseri ve Yozgat'ta ikamete mecbur bırakılmıştır. Bu sırada borç meselesi nedeniyle tutuklanmış ve 1879 yılında beraat etmiştir. 1882 yılında padişahın emri ile İstanbul'a gelerek görevine geri dönen Süleyman Hayri Bey, mülki işlerden sorumlu ûlâ sınıf-ı sânisî rütbesini ve üçüncü rütbeden Mecidiye nişanına layık görülmüştür.

Cumhuriyet döneminin tanınmış ressamlarından İbrahim Feyhaman Duran'ın da babası olan Hayri Bey, 3 Şaban 1309 / 3 Mart 1892 yılında Kadıköy'deki evinde vefat etmiş olup kabri Kuşdili civarındadır.¹

¹ Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar için ayrıca bk. Bursalı Mehmed Tahir, 1333, C 2-1, s. 169-170; Bursalı Mehmed Tahir, C 2, s. 177-178; Mehmet Nail Tuman, 2001, C 1, s. 266; Güven, 2000, s. 105-108; Güven, 2007; İnal, 1969, C I, s. 620-624; Köksal, 1998, s. 183-189; Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi, C IV, s. 183; Temizel, 2009, s. 176-177.

Eserleri

Güvâh-ı Dil

Hayri Bey'in divanı veya divançesi diyebileceğimiz eser, 32 büyük sayfeden oluşmaktadır. İçerisinde 7 kaside, 13 gazel, 7 şarkı, ikisi uzun 3 kıt'a, 7 nazm, 8 matla ve 8 müfred olmak üzere toplamda 53 manzume vardır. 1874 yılında İstanbul'da basılmıştır.²

Levha-i kavâid-i Farisiyye

1866 yılında İstanbul'da taş basması olarak hazırlandığı, Farsça gramer kural ve kaidelerini anlattığı bilinen eserdir. Araştırmalarımıza rağmen esere rastlanmamıştır.

Hayri Bey Kütüğü

1304 yılında İstanbul'da basılmıştır. Ebced hesabıyla yeni doğan çocuklar için isim ve lakapları içeren bir eserdir. Eserin yazıldığı Hicri 1304 Muharrem'inden Hicri 1499 Zilhicce'sine kadar olan dönemi kapsar. Eser, her bir yıl bir sayfada olacak şekilde ebced hesabıyla 30 isim ve mahlası barındırır. Eserin sonundaki ve mukaddimedeki açıklamalara göre Hayri Bey'in eseri yazmaktaki amacı, halkın kendi ceddini, soyunu ve geçmişini öğrenebilmesi ve bunun nesilden nesile aktarılmasını sağlamaktır:

...

Bâri şimdengeri ma'lûm olsun

Arayan neslini bunda bulsun

Kütüğüm zeylini kıldım defter

Aslını neslini onda göster

Kütük olsun bu da her evlâda

Selefin her halef alsın yâda

Kavm-i islâma sicill-i insâb

Yakışır böyle hisâb ile kitâb (Hayri Bey, 1304, s. 14)

Oğlu Feyhaman'ın doğumunda kaleme almayı düşündüğü bu eserde isim ve lakaplardan önce yaklaşık 25 sayfalık ve 389 beyitlik manzum bir mukaddime yer almaktadır. Hayatıyla ilgili de bazı bilgiler veren bu mukaddimenin 141 beyitlik bölümünü, Hayri Bey'in oğlu Feyhaman için yazdığı pendnâme yani nasihat manzumesi oluşturmaktadır. Bir babanın

² Eser, Ahmed Emin Güven (2007) tarafından yeni harflere aktarılmış ve incelemesi yapılmıştır.

evladına verebileceği her konudaki öğüdün yer aldığı bu bölümde Hayri Bey, âdeta kendi hayat görüşünü ve düşüncesini oğluna iletme istemiştir.³

...

Benim ammâ sebeb-i îcâdı

Feyhamânım dahi oldu bâdî

Rabbime şükr-i hezâr etti rehâ

Beni târîh eleminden bu ‘atâ

Ettiğim anda kitâbın yâdın

Hayri Bey Kütüğü koydum adın (s. 13)

Türk edebiyatında ve kaynaklarda bu Kütük ile Hayri Bey’in adının özdeşleştiği görülmektedir. Öyle ki kendisi de eserinin başındaki manzumede bu durumu anlatır şekilde:

“Kütüğümdür beni ihya edecek

Namımı haşredek ibkâ edecek

Ben ölürsem eserim sağ olsun

Eser-i pür güherim sağ olsun” demiştir. (s. 16)

Dönemin şairlerinden İsmail Safa Bey de vefatı üzerine söylediği şu kıtada Hayri Bey’in “Kütükçü Hayri” olarak bilindiğini hatırlatmıştır:

“Mesneviyi çalışıp tercemeye Hayri Bey

Dinle neyden dedi, çok geçmedi çaldı düdüğü

Şecere-i ömrü hazân ber-zede-i merk oldu

Yâdigârı olarak âleme kaldı kütüğü” (İnal, 1969, C 1, s. 621)

Se zebân - Hayrî'l-lûgat

Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde hazırlanmış olan bin beyitlik bu eserin manzum bir lûgat mahiyetinde olduğu bilinmektedir. İbnülemin’in kaydettiği bu bilgilerin dışında, eserin müsvedde ya da basıldı ise basılı haline henüz rastlanmamıştır.⁴ Ancak aşağıdaki

³ Hayri Bey Kütüğü isimli eserin hem içeriğinin daha iyi anlaşılması hem hangi niyetlerle oluşturulduğunun bilinmesi hem de oğlu Feyhaman için yazılan nasihatları merak edenler için ilerleyen bölümlerde bu eserin mukaddimesi de yeni harflerle okuyucuya sunulmuştur.

⁴ Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu’nda 0121026 demirbaş numarasında, eser adı *Sehzeban*, ve yazarı Hayri olan bir eser vardır. Ancak bu eserin yazarı Hayri değil Aynî Hasan’dır. Eserin asıl adı da *Nazmü'l-Cevâhir*’dir.

beytin bu eserden olduğu yine İbnülemin M. K. İnal (1969, C 1, s. 622) tarafından belirtilmektedir:

*“Sehhil emri, kârimen âsankün, işim it kolay
Yâ İlâhi, ey Huda, ez tu kerem, senden ‘ata”*

Ayrıca *Güvâh-ı Dil*’in 23. sayfasında da;

“Bin beyti hâvî Se-zebân olarak min-gayri haddin tanzîm eylemiş olduğum ‘Hayrî’-Lugât’ nâm risâlemden ber-vech-i zîr bir iki beytin teyemmüinen tahrîrini münâsib gördüm, mezkûr risâle der-dest-i islâh olup inşâallâh hitâmında tab‘ ve neşr olunacaktır;

Mukaddimesindendir:

*Pâdişeh fermân-fermâdır büzürg büyük ‘azîz
Mî konem etmekteyim bir ân senâ ona du‘â
Sehhil emri, kârimen âsankün, işim it kolay
Yâ İlâhi, ey Huda, ez tu kerem, senden ‘ata*

Bir kıt‘asındandır:

*Neden ez çi yanağın had tu pûsîd çürüdü
Yüzünü rûy-ı tu râ men ke kim öpdü bûsîd* (Hayri Bey, 1291, s. 23)

yazmakta ve bu ibare eserin basılmamış olsa da varlığını kuvvetlendirmektedir.

Mesnevî-i Şerîf Tercümesi

Çalışmamızın esas konusu olan bu eser, *Mesnevî*’nin birinci cildinin bir kısmının manzum tercümesidir. İbnülemin, *Mesnevî*’nin kendi vezniyle yazılan bu tercümenin müsveddelerini gördüğünü ve eserin bitiş tarihi olarak da 1306/1888 yılının kayıtlı olduğunu belirtir (İnal, 1969, C 1, s. 621). *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* isimli tercüme, 1308/1890 yılında İstanbul Mahmud Bey Matbaası’nda basılmıştır. Eserin başında “İfâde-i Mahsûse-i Mütercim” başlıklı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde, *Mesnevî*’nin uydurma yedinci cildiyle ilgili tartışmalara ve Hayri Bey’in düşüncelerine yer verilmiştir. “Esâmî-i Meşâhir-i Mesnevîhânân” isimli bölümde ise geçmişten o güne kadar *Mesnevî* hakkında belli başlı çalışma yapanların isimleri sıralanmıştır.

Bu bölümlerden sonraki başlık “Terceme-i Hâl-i Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Sâhib-i Mesnevî-i Şerîf”tir. Bu kısımda Mevlâna’nın hayatıyla ilgili bilgiler verilmekte ve Mevlâna’nın yakınlarından bahsedilmektedir. Eserde tercümeden önce, son olarak “Mukaddime-i Tercüme-i Mesnevî-i Şerîf” başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. On iki sayfalık

ve 308 beyitlik bu manzum kısım şairin, esere giriş olarak kendi şiir dünyasını ve *Mesnevî* tercümesine girişmesinin temel düşüncelerini içerir.

Ardından ilk cildin dîbâcesinin tercümesi yapılarak ilk on sekiz beyit ile diğer beyitlerin tercümesine geçilmiştir. İlk on sekiz beytin tercümesi de dâhil olmak üzere toplamda 295 beyitlik bu tercümenin aynı yıl Alem Matbaası'nda da basıldığı bilinmektedir.

Hayri Bey'in ayrıca, *Adabü'l-mülûk*, *Adabü'l-üdebâ*, *Bahrü'l-kafiye* isimli basılmamış eserlerinin olduğu da Bursalı Mehmed Tahir (1333, C 2, s. 169), İbnülemin M. K. İnal (1969, C 1, s. 622) ve Abdülbaki Gölpınarlı (2009, s. 143-144) tarafından bildirilmektedir.

Süleyman Hayri Bey'in Şiir Dünyası ve *Mesnevî-i Şerîf* Tercümesine Başlaması

Devlet büyüklerine kaside yazmakta ve tarih düşürmede oldukça mahir olduğu bilinen Süleyman Hayri Bey'in edebî dünyası son derece geniş ve anlamlı düşüncelerle yoğrulmuştur.

Özellikle Sultan Abdülaziz'e kaside yazmaya alışık olan Hayri Bey'in yazısının da güzel olduğu ve yazı çeşidi bakımından sülûs, nesih ve talik yazılarını oldukça güzel yazdığı bilinmektedir:

...

Nesh-i hüsn ile çok uğraştım

Câm-ı sevdâ ile doldum taştım (Hayri Bey, 1304, s. 12)

Farklı devlet kademelerinde görev yapmakla beraber özellikle şairlik konusunda söyleyeceklerini eserlerinin başında oldukça açık ve net ifade etmiş, bu alandaki yetkinliğini göstermek istemiştir.

Hayri Bey Kütüğü isimli eserinin mukaddimesinde geçen aşağıdaki bölümde şair, şiir yazmadaki maharetini, Nef'î'ye meydan okuduğunu, kendisi gibi bir şairin âlemde az bulunduğunu, kalemiyle felekleri yıktığını, elinde kalemi olduğu müddetçe felekten korkusunun olmadığını, şiirlerinin övüldüğünü ve buna rağmen kendisinden öncekiler gibi şöhret kazanmadığını vurgulamaktadır:

Çok mudur ben de bekâm olur isem

Eserim ile benâm olur isem

Asıl eltâfa sezâdır şu 'arâ

Her ne lutf olsa yine azdır ona

Şâ'irim ben dahi bu 'âlemde

Bana misl az bulunur âdemde

Bir zamân Nef'î'ye meydân okudum
 Sabrî-i Şâkir'e dîvân okudum
 Çarh-ı dîn kırdı benim de kalemim
 Şimdi gavta-zen-i bahr-i elemim
 Oldum âsîb-i felekle hemrâz
 Baht-ı dînum bana az etmedi az
 Bana mahkûm idi mülk-i eş'âr
 Nasıl istersem ederdim iş'âr
 Yine tab'ımda safâ bâkîdir
 Gerçi gönlümde cefâ bâkîdir
 Yoktur evzâ'-ı felekten bâkim
 Varken elde kalem-i çâlâkim
 Nevk-i hâmemle sipihri yıkarım
 Nâr-ı nâlemle cihânı yakarım
 Bâng-ı hâmemle cihân gulgule-dâr
 N'ola reşk etse sipihr-i gaddâr
 Hayf-ı hâmemle felek sersemdir
 Kalemim tîğ-ı kazâ tev'emdir
 Tuttu âfâkı sarîr-i kalemim
 Ben yine nâle füzûn-ı elemim (s. 7)
 ...
 Şîvesinden bilinir eş'ârım
 Nerdeyse seçilir âsârım
 Söylesem bir gül-i ra'nâya gazel
 Olur elbet gazel ondan da güzel
 Bir kasîdemle gider 'âleme şûr
 Bir kasîdemle gelir dehre sürûr
 Nazm ederken kalem-i çâlâkim
 Okunur su gibi şi'r-i pâkim
 Yazarım öyle ki lâfz u mâ'nâ
 Okur eş'âr-ı selîsim a'mâ
 Edip inşâ gibi nazm-ı eş'ârı
 Öyle tazyîke komam güftârı (s. 8)

Ayrıca Hayri Bey, yine aynı eserin mukaddimesinin devamında şiiri inşâya tercih ettiğini, şiir yazmanın kendisi için daha kolay olduğunu da belirterek şiirdeki ustalığını yinelemektedir:

*Hele inşâya tenezzül etmem
İltizâm ile tagazzül etmem
Bî-te'emmül kalemimden kelimât
Çıkmadan olmağa başlar ebyât
Şi'ri her vechile tanzîm ederim
İstediğim gibi terkîm ederim
Feyz-i Hak tab'uma yâver mi nedir
Söz bana yoksa müсахhar mı nedir
Sulhı yazsam okuyan zann eyler
Kan karındaşıdır ebnâ-yı beşer
Eylesem nazm ile ta'rîf-i vegâ
Herc ü merc oldu sanırlar dünyâ (s. 8)*

Süleyman Hayri Bey sadece şiir yazarak şair olmadığını, aynı zamanda her konuda ve her alanda kendisinde bilginin olduğunu da şu mısralarla dile getirmektedir:

*Sâde şâ'ir değilim her fende
Bendedir feyz-i ma'ânî bende
Bana fahriye ne lâzım ki sühen
Gösterir kendini mahv olsam ben
Tab'-ı pâkimle sühen buldu kemâl
Şi'rime dendi benim sihr-i helâl
Oldum evc-i sühen-i 'âleme bedr
Olmadımsa n'ola ceddım gibi sadr (s. 9)*

Öte yandan İbnülemin M. K. İnal eserinde, Süleyman Hayri Bey'in "Mesnevi" tercümesine dair "Sipâsnâme"⁵ isimli uzun bir manzumeden bahsederek aşağıdaki mısraları örnek olarak vermektedir. Burada yazılanlara da bakıldığında şairin, şairlik yönünün benzer düşüncelerle farklı şekilde ifade edildiği görülmektedir:

*Kasidemle tefâhur eyler eslâf
Başında gezdirirse çok mu ahlâf*

⁵ Bahsedilen bu kısım, üzerinde çalıştığımız *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* isimli eserde yer almamaktadır.

Tevârihim cihâna verdi hayret
Nasıl vermez ki mümtâzım ben elbet
Sühanda Nef'iye meydân okuttum
Niçe Sâmi'lere dîvân okuttum
Hele şarkılarım dil-rübâdır
Değil Vâsıf da öyle şi're kâdir
Taşı medhetsem olur 'aynı gevher
Güher hicvimle olur sanki kemter
Cihân-ı ma'rifet hâmemle mahkûm
Elimde lafz u ma'nâ kırmızı mum
Bütün âsâr-ı pâkim buldu şöhet
Senin sâyendir Allâhım bu ni'met
Tabi'atsız ne mümkün şâ'ir olmak
Onunçün sa'y ile boştur yorulmak (İnal, 1969, s. 622)

Benzer ifadelerin yer aldığı *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* isimli eserin “Mukaddime-i Tercüme-i Mesnevî-i Şerîf” başlıklı bölümünde Süleyman Hayri Bey, Allah'ın kendisini çocukken şîr (süt) ile beslediğini ve yetişkin olduğunda da gıdasını şîir olarak nasip ettiğini belirtir:

Tıfl iken perverde eden şîr ile
Şimdi de etmiş gıdâmı şi'r ile
Şîr-hôrı eyleyen yâ şi'r-hân
Yâ 'acep mi etse mu'ciz dâstân
Baht u tâli'imi kadrîmi neylemiş
Degme bir olmaz tecellî eylemiş
Bir tecellî kim semâdır matla'ı
Mihr ü mehden rûşenâdır makta'ı (Hayri Bey, 1308, s.13)

Ömrünün büyük bölümünün şîir yazmakla geçtiğini ve içindekileri şîirlerine dökerek sanki âlemi düzelttiğini düşünen Hayri Bey'in, mısralarda ifade ettiği şekliyle içindeki bu coşku seli her geçen gün daha da artmış ve âdetâ her söylediği şîir olarak ortaya çıkmıştır. Şîirlerini ulu orta herkese veya bir güzele yazmadığını da belirten şair, yazdıklarının onlardan daha güzel olduğunu da vurgulamaktadır:

*Yazmadım bir şûha bir şarkı bir gazel
 Çünkü yazdığım gazel ondan güzel
 Yazmadım hattâ kasîde herkese
 Sarf-ı cevher etmedim hâr u hasa
 İn ü âna ‘arz-ı hâcât etmedim
 Köhne şâ‘irler yolunda gitmedim (s.13)*

Şair, gençlik yıllarının şiir yazmakla geçtiğini, ancak içindeki heyecanın bir türlü durulmadığını, yazdıklarıyla mutlu olmak yerine her an her yerde daha da dertlendiğini, genç yaşta ihtiyarladığını, her şeyi yazdığını sanıp yanıldığını, kalemi ve kelamı dışında dünyaya, insanlığa ve kendi hayatına bir faydasının olmadığını, yine şiir ve kalemin kendisini kurtaracağını da şu mısralarla ifade etmektedir:

*Bu havâda geçti eyyâmı şebâb
 Hepsini ‘arz etsem olur bir kitâb
 Bir değil derdim hezârândır hezâr
 Her birisi bir cihetten bergüzâr
 Pîre döndüm genç iken bî-ihtiyâr
 Hâsılı oldum perîşân rûzigâr
 Neydi bilmem bendeki feryâdlar
 Böyle mi olur imiş nâşâdlar (s.13)*

...

*Yazmadığım kalmadı sandım ana
 Yâ meger bir şey’ yazılmamış daha
 Derde düşdüm nâmımı ibkâ diye
 Hâmemi sevk eyledim her vâdiye
 Neyle bir şâ‘ir eder ibkâ-yı nâm
 Eldeki avucdaki bir tek kelâm
 Câmi‘ u çeşme binâ etmek muhâl
 Hânemi yapmak ‘adîmü’l-ihimâl (s.14)*

...

*Her ne âgâz ettim oldu nâ-tamâm
 Şi‘r imiş bildim nasîbim ve’s-selâm (s.15)*

Ayrıca *Kütük Mukaddimesi*’ndeki mısralara göre de şair, yaşantısından hiç de memnun görünmemekte ve bir eser bırakmakta oldukça ısrarcıdır:

...

*Kırk ikisinde ağardı sakalım**Yüzümü ak edecek mi bakalım**Eser-i merg ü fenâ erdi bana**Ben eser derdine düştüm hâlâ**Sevk edip tecrübeye kilik-i teri**Gerçi yazdımsa da birkaç eseri**Birini sarmadı hiç efkârım**Kaldı bir haylîsi hattâ yarım (Hayri Bey, 1304, s. 10)*

Hayri Bey, tarih düşürmedeki maharetini de mısralarla dile getirmiş ancak bundan duyduğu eziyeti ve bıkkınlığı da söylemekten kendini alamamıştır. Ebced hesabı yapmaktan artık yorulduğunu, her doğanın, ölenin, hamilenin kendisini bulduğunu ve artık harflerle, sayılarla uğraşmaktan sıkıldığını şöyle ifade etmiştir:

...

*Şi'rime geldi ki öyle meleke**Gayrı minnet ne sipihre feleke**Beni târîhe alıstırdı bu hâl**Şi'r imiş sanki müverrihliğe dâl**Kimi târîh-i velâdet ister**İster ammâ dahi elbet ister**Kimi ister dahi târîh-i vefât**Nice bir oldu hayât ile memât**Bıktım elfâzı hisâb eylemeden**Ölüye diriye söz söylemeden**Unutup bildiğimi nice zamân**Oldum âhir yeniden ebced-hân**Hep hurûfât-ı hisâb-ı ebced**Beni cânımdan usandırdı meded**Doğan ölen beni elbette bulur**Bârdârına tahammül mü olur (s. 13)*

Kütükçü Hayri Bey'in *Güvâh-ı Dil* isimli divançesindeki şiirlerine bakıldığında zaman da onun yukarıda anlatılan tüm bu olumsuz hallerine rağmen tertipli bir divan bırakmak için uğraştığı ve kendinden önceki veya kendi devrindeki şairlerin şiirlerini okuduğu görülmektedir.

Gazelleri klasik dönem şairlerinin şiirlerini andıran, Arapça ve Farsça gibi dillere de yatkın olan şair için, kendine özgü düşünce ve Kütük gibi orijinal değişiklikleri olan, dönemine göre de orta düzeyde bir şair ve yazar demek mümkündür.

Ez-zebân-ı dilber

İşte ben ol mâh-ı tâbânım ki rahşân eyledim
Tal'atımla 'âlemi vechimde hayrân eyledim
Var mı bir 'âşık nigâhımdan rehâ bulsun benim
İns ü cinnî bend-i giysû-yı perîşân eyledim
Ben o âfet manzarım kim bir bakışla 'âlemi
Çeşm-i sihr-âşûb-ı hûnhârımla virân eyledim
Fî-sebilillâh gazâyâ çektim ebrû tîğini
Münkirân u cahîmi hâk ile yeksân eyledim
Nass-ı kerremnâ benî âdem benim hakkımdadır
Mushaf-ı hüsnümde bin kâfir Müselmân eyledim

Cevâbiş

Sanma müjgânından ey meh rûy-gerdân eyledim
Ben şehîd-i gamzeyim çâk-i girîbân eyledim
Nîm-nigâh-ı dil-harâba karşı durmuş 'âşıkım
Ben siyâset-gâh-ı 'aşkta nice cevân eyledim
Şerha-i sînem açıp hûnâbe-i eşkim döküp
Râz-ı 'aşkı dîdeden dilden nümâyân eyledim
Âyet-i hüsnün görüp ey dil-rübâ ez-cân u dil
Mushaf-ı dîdârına ol ânda îmân eyledim
Nice demlerdir seninle sevdiğim hem-bezm idim
Hayrî ol eyyâmı andım andım efgân eyledim (Hayri Bey, 1291, s. 25-26)

Şarkı

Cân ise kasdın eğer cânânım
Günde bin kere sana kurbanım
Her zaman muntazır fermânım
Ben de fermân da senin sultânım
Rehgüzârında efendim her bâr
Eyleyip cismimi hâk ile nisâr

Ederim derdin ile nâle vü zâr

Ben de fermân da senin sultânım

Hayrî-i zârını tek yâd eyle

Dil-i hasret-zedesin şâd eyle

Diler öldür diler âzâd eyle

Ben de fermân da senin sultânım (s. 27)

Süleyman Hayri Bey, bu türden gelgitler yaşarken **Mesnevî'nin tercümesine girişmesini** de şöyle anlatıyor:

...

Erdi hâtiften o gûş-ı hûşuma

Bâng-ı Mevlânâ erişti gûşuma

Verdi kâmım Hak du 'âm etti kabûl

Hızr erişmezmiş bunalmaz ise kul

Başladı hâmemde cûşa Mesnevî

Etti tab 'ımda tecellî ma 'nevî

Nazmen onu tercüme etsem dedim

Bir eser bâri koyup gitsem dedim (Hayri Bey, 1308, s. 15)

Kalemiyle söyleşip, istihareye yattığını ve kendisine feyz geldiğini ifade ettikten sonra yapılan şerhleri incelediğini, hepsinin nesir olarak kaleme alındığını, şerh işinin zor olduğunu, şarihin Hak'tan icazetli ve keramet sahibi biri olması gerektiğini ve **Mesnevî'nin** önemli bir eser olduğunu da vurgulayarak şu mısralarla tercümeyi neden tercih ettiğini anlatmıştır:

...

Dikkat ettikçe olur ma 'nâ 'amîk

Öyle bir deryâ k'olur insân garîk

Fehmi müşkil halli güç şerhi 'asîr

Şerhe nisbet tercüme ammâ yesîr

Ol sebepten ben dahi bi 'l-ihtiyâr

Tercüme tarzına ettim ictisâr

Şerhine kâdir de olsaydım eger

Ben yine şerhinden eylerdim hazer

Çünkü yazmış bunca eslâf-ı güzîn

Şerhler kim birbirinden de metîn

Öyle şârihler gibi yazmak muhâl

Yâ ne lâzımdır 'abesle iştigâl

Lâkin efkârımca bir kimse ona

Yazmamışdır tercüme nazmen daha (s. 16)

Yapılan tercümeleri eleştirirken Nahîfî'nin *Mesnevî* tercümesinin asıl metne uymadığını, tercüme denilmeyeceğini, şerhi de andırmadığını ifade eden şair, Nahîfî'nin bu eserindeki amacının ne olduğunu da sorgulamaktadır:

...

Gerçi yazmıştır Nahîfî tercüme

Yazmış ammâ uymamış metne heme

Tercüme dense değildir ekserî

Şerhi de andırmıyor pek çok yeri

Mesnevî bir başka ma'nâ söylemiş

Tercüme yollu bu da şerh eylemiş

Ya 'ni yazmış Mesnevî bir ma'nevî

Bu da yazmış ma'nevî bir Mesnevî

Yazmamış ma'nâsını 'aynıyla hep

Neydi bilmem maksadı bundan 'acep

Bir metîn şâ'ir imiş çünkü o zât

Yoksa mümkün mi değildir müşkilât (s. 16)

Öte yandan şairin, Nahîfî tercümesiyle ilgili bu düşüncelerine rağmen tercümesinin bazı yerlerinde Nahîfî tercümesine yakın ve benzer çeviriler yaptığını söylemek gerekir. Zaten kendi eleştirisini sonraki beyitlerde şu sözlerle çürütmektedir:

...

Ol zamân ettim tefekkür rûz u şeb

Tercüme mümkün midir böyle 'acep

Hâmemi aldım berâ-yı imtihân

Nazma çektim on sekiz beyt ol zamân

Anladım mümkün fakat âsân değil

Mümkün ammâ kâr-ı her insân değil

Okudum rahmet Nahîfiye hezâr

Fazla noksân her ne yazsa hakkı var

Çünkü 'aynen tercüme etmek meğer

Anlaşıldı kim nasıl düşvâr-ter

Fârisî Türk ile olmaz hem- 'inân
Vezn ü ma 'nâ kâfiye derdi yamân (s. 17)

Bu başlığın sonunda benzerliğin görülmesi açısından ilgililerin dikkatine sunulmak üzere her iki tercümenin ilk on sekiz beyit çevirisi tablo olarak verilmiştir.

Hayri Bey, yapacağı işin zorluk ve sıkıntılarını anlattıktan sonra içindeki tüm dert ve sıkıntılarla yazma işine girişmiş, ancak nasıl sonuç alacağını da bilmemektedir:

...
Bunca derd ile yazılan şu eser
Yâ olur yâhûd ki olmaz mu 'teber
 ...
Her ne bu derd ile yazdımsa hemân
Mesnevî şevkiyle yazdım bî-gümân (s. 17)

Eserini Türkçe olarak yazacağını, aslını ve esas manâlarını yıkmadan bu işi başaracağını ve şerhi lazım olursa da onu bir başkasının yapmasını mısralarda şöyle belirtir:

...
Başladım tevîk-i yâ Mevlâ ile
Yâ verâ-yı feyz-i Mevlâna ile
İşte Mevlâ dedim âgâz eyledim
Türkçe Mevlânâ lisânı söyledim
Türkçe yazdım mümkün oldukça anı
Tâ ki âgâh ede her okuyanı
Zâhiri ma 'nâsını ettim beyân
Çünkü kasdım bu idi ancak hemân
Mesnevî'nin sırrını mahv etmedim
Her nasıl istersem öyle gitmedim
Kudretim yettikçe sa'y ettim ki tâ
Mesnevî'yle tercümem hem-râh ola
Oldu ammâ zâhiren bu tercümem
Şerh-i bâtın ister ol da lâ-cerem
Anı da bir ehl-i himmet eylesin
'Âlem-i 'irfâna hıdmet eylesin
 ...

Tercümân-ı Mesnevîdir bu kitâb

Ter-zebân-ı ma'nevîdir bu kitâb

Tuhfe-i esrâr-ı Hakdır bî-gümân

‘Âlem-i ‘irfâna benden armağan (s. 18)

Mukaddimenin devamında şair, *Mesnevî*'nin öneminden ve neyin özelliklerinden bahsettikten sonra sözü yine şairliğine getirerek *Mesnevî*'den feyz aldığını ve diğer şairlerin de kendisinden feyz umduğunu ifade eder. Döneminde artık değerli bir divan sahibinin de kalmadığını, aşk devrinin sona erdiğini, şiirin ve şairin bitip gittiğini ve esas şairlerde olması gereken özellikleri sıralar.

Süleyman Hayri Bey, mukaddimenin sonunda şiirlerini kimsenin övmesini veya yermesini istemediğini, bunlara ihtiyacının olmadığını, hatta daha ileri giderek yazdığı *Mesnevî* tercümesinin ilk cildini tamamladığını söyledikten sonra daha iyisini yapan olursa ikinci ciltten başlasın ben üçüncü ciltten feragat edeceğim mealinde mısralarla kendini kanıtlamaktadır:

...

Kimse ta'rîz etmesin eş'ârıma

Kimse takrîz etmesin âsârıma

İşte meydân-ı suhen işte kalem

Kupkuru tenkîd ü ta'rîz istemem

Ben dimem hâşâ benim yoktur diğer

El elin üstündedir 'arşa kadar

Rabbim ihsân etti kenz-i ma'nevî

İşte ol dem tercemân-ı Mesnevî

Cüz'-i evvel hayr ile buldu hitâm

Feyz-i Hak vallâhü a'lem ve's-selâm

Benden a'lâ kim ikinci cüz ana

Tercümeyle neşr ederse ibtidâ

Ben üçüncüden ferâgat eylerim

Hâmesine terk-i hîdmet eylerim

İşte i'lân u işâ'at eyledim

Tam üç ay i'tâ-yı mühlet eyledim

İmdi bu müddetde çıkmazsa eger

Bir mu'âsır şâ'ir-i mu'ciz eser

Mesnevîye tercümânlık eylemek

Hâmeme tevdî' olunmuşdur demek (s. 22)

Bu son mısralardan anlaşıldığına göre Hayri Bey, şâyet kendisinden daha iyi tercüme yapan biri çıkmazsa tercümesinin diğer cüzlerine devam edecektir. Ancak hem o yıllarda basılan ve yeni yazıya aktardığımız metnin, *Mesnevî*'nin ilk cildinden dîbâce tercümesini, ilk on sekiz beyit tercümesini, *Cariye ve Padişah* hikâyesinin tamamının tercümesini ve *Papağan İle Bakkal* hikâyesinin de bir kısmının tercümesini içeriyor olması hem de Cevdet Paşa'ya yazdığı mektupta ilk üçyüz beyit kadarını tercüme ettiğini belirtmesi onun ya tercümeyle devam etmediğini ya da tercüme esnasında vefat ettiğini göstermektedir.

Ayrıca eserin mevcut basımıyla ilgili de şu bilgileri vermek doğru olacaktır. Hayri Bey'in tercümesiyle alakalı yakın dönemde kısa da olsa bilgi veren kaynakların bazısında tercümenin 48 sayfa ve 172 veya 273 beyitten oluştuğu belirtilmiştir (Ceyhan, 2005, 10; Güleç, 2007, 107; Temizel, 2009, 177). Üstelik bazı kütüphane⁶ ve bibliyografya (Karaismailoğlu, 2013) kayıtlarında eserin *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi: Beççe-i Halvafûruş Yahud Şeyh Ahmed Hadraveyh* şeklinde kayıtlı olduğu da belirlenmiştir. Basım tarihi aynı olan ve ulaşabildiğimiz 3 farklı eseri incelediğimizde ise bunların, *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* ismiyle 48 ve 64 sayfalık eserler olduğu görülmüştür. Buradan hareketle yaptığımız detaylı incelemelerde Mahmut Bey Matbaası'ndan çıkan kitapların listesinde, Hayri Bey'e ait iki tercümenin olduğu görülmüştür (Belek, 2019, 205). Listedeki tercümenin biri 48 sayfa olarak kayıtlıyken diğer tercüme 98 sayfa olarak basılmıştır. Ancak 48 sayfa olan baskının ismi de *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*'dir. Dolayısıyla *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi: Beççe-i Halvafûruş Yahud Şeyh Ahmed Hadraveyh* isimli bir eser bulunmamaktadır. Zaten bu şekilde kayıtlı eserdeki tercüme edilen bölüme bakıldığında da ilk cildin tercümesi olduğu görülmektedir. Bahsi geçen "Helva Satan Çocuk" isimli hikâye ise ikinci cilttedir.

Bir diğer önemli husus ise eser hakkında, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü Projesi⁷ kapsamında 2022 yılında M. F. Köksal tarafından verilen bilgilerde, eserin yaklaşık bin beyitlik bir tercüme olduğu ve tercümenin 98. sayfada son bulduğu yazılı olması durumudur. Bu husus elimizdeki eserlerin sondan eksik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yaptığımız incelemelerde ve görüşmelerde 98 sayfalık tam baskıya ulaşamamıştır. Dolayısıyla bu çalışmamızda Latin harflere aktardığımız kısım, sondan eksik olan 64 sayfalık ve 295 beyitlik eserdir. Ancak şunu da ifade etmek gerekirse üzerinde çalışılan bu eserde, *Mesnevî* tercümesi 26. sayfada

⁶ Bahsi geçen isimdeki eserler, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümü 0117328 Demirbaş Numarasında ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü 0026103 Demirbaş Numarasında kayıtlıdır.

⁷ Eserin ismi, sayfa sayısı ve şairin diğer eserleriyle alakalı çelişkili durumlar için yapılan gerekli araştırma ve incelemelerde <http://tees.yesevi.edu.tr/> adresinde verilen bilgilerden istifade edilmiştir.

başlamaktadır. Yani geriye kalan 38 sayfada üç yüz beyte yakın bir tercüme vardır. Bu duruma göre 98 sayfalık eksiksiz baskının kalan 34 sayfasında yaklaşık olarak 250-300 beyit olması muhtemeldir. Şayet eserde, farklı bir yöntemle tercüme yapılmadıysa ve sayfalardaki beyit sayısı artırılmadıysa Hayri Bey'in tercümesindeki toplam beyit sayısı muhtemelen 550-600 arasında kalacaktır.

Süleyman Nahîfî ve Süleyman Hayri Bey'in İlk On Sekiz Beyit Tercümeleri

Süleyman Hayri Bey Tercümesi

B		B	
1	Dinle neyden ne hikâyet eyliyor Ayrılıklardan şikâyet eyliyor	2	Tâ ki kesdiler kamışlıktan beni Nâlişim inletdi her merd ü zeni
3	Ayrılıktan bagrı şerha isterem, Tâ ki derd-i iştiyâkı söylerem	4	Kendi aslından eger kim kalsa dûr Vasla tekrâr anın ârzûsu olur
5	Ben ki her meclisde feryâd eyledim Nîk ü bed-hâlân ile hoş-hâl idim,	6	Yârim oldu kendi zannından şu bu İtmedi râz-ı derûnum cüst u cû
7	İmdi nâlemden degil sırrım uzak Yok o nûr içün velîkin göz kulak	8	Birbirinden cân u ten pinhân değil Cânı herkes görmeye çesbân değil
9	Savtı âteş bu neyin sanma hevâ Kim bu âteşden ki tutmaz yok ola	10	Âteş-i 'aşkdır ki düştü bu neye Cûşîş-i 'aşkdır ki düştü bu meye
11	Yâridir ney yârden ayrılanın Perdemiz perdeleri yırttı anın	12	Ney gibi bir zehr ü tiryâk olamaz Ney gibi dem-sâz u müştâk olamaz
13	Kanlı yolun bahsini ney eyliyor 'Aşk-ı Mecnûn kıssasın ney söylüyor	14	'Aklın ancak mahremi bî-hûşdur Müşterî imdi lisâna gûşdur
15	Biz gam üzreyken geçip gitdi zamân Günler 'âteşlerle oldu hem-'inân	16	Gitse günler söyle gitsin bâk yok Sen kal ey k'ol sen gibi bir pâk yok
17	Balığın gayrısı kandı suyunu Bî-nasîbin kaldı ferdâya günü	18	Anlamaz pişkin sözünden hiç hâm Söz kısa lâzımdır artık ve's-selâm

Süleyman Nahîfî Tercümesi

Beyit		Beyit	
1	Dinle neyden kim hikâyet etmede Ayrılıklardan şikâyet etmede	2	Dir kamışlıktan kopardılar beni Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni
3	Şerha şerha eylesün sînem firâk Eyleyem tâ şerh-i derd-i iştiyâk	4	Her kim aslından ola dûr u cüdâ Rüzgâr-ı vaslî eyler muktedâ
5	Ben ki her cem'iyetin nâlânıyem Hem-dem-i hoş-hâl ü bed-hâlânıyem	6	Her kişi zu'munca bana yâr olur Sohbetimden tâlib-i esrâr olur
7	Sırrım olmaz nâlişimden gerçi dûr Lîk yok her çeşm ü gûşa feyz-i nûr	8	Birbirinden cân u ten pinhân degil Lîk yok destûr-ı rû'yet câna bil
9	Oldı âteş sıyt-ı ney sanma hevâ Kimde bu âteş yog ise hayf ana	10	Âteş-i 'aşk iledir te'sîri ney Cûşiş-i 'aşk iledir teşvîş-i mey
11	Yârdan mehcûra hem-derd oldu ney Çâk-sâz-ı perde-i merd oldu ney	12	Ney gibi bir zehr ü tiryâk olamaz Ney gibi dem-sâz ü müştâk olamaz
13	Ney virir bir râh-ı pür-hûndan haber 'Aşk-ı Mecnûn kıssasın takrîr ider	14	Bî-dilândır mahrem-i esrâr-ı hûş Yok zebâna müştêrî illâ ki gûş
15	Derdimizden rûzlar bî-gâh olur Rûzlar çok sûz ile hem-râh olur	16	Gam degildir günler eylerse güzer Sen hemân bâkî ol ey pâkîze-ter
17	Mâhiyi bahr olamaz sîrâb sâz Rûz-ı bî-rûzî olur gâyet dîrâz	18	Puhte hâlin hiç fehm itsin mi hâm İhtisâr üzre gerek söz ve's-selâm ⁸

⁸ Mesnevî'nin tercümesinin tamamı, Amil Çelebioğlu (1967) tarafından kendi mensur çevirisiyle beraber yayınlanmıştır.

Hayri Bey Kütüğü Mukaddimesi**[2]****(. . -) (. . -) (. . -)**

- 1 Besmeleyle kılalım ‘arz-ı makâl
Ola tâ zîb-i kitâb-ı ism-i Celâl

Bula bu feyz ile kıymet eserim
Ne eser çünkü benim yok değerim

Sarılıp levha-i bi’smillâha
Sığınır merhamet-i Allâha

‘Azm-i râh-ı emel ettim tahkîk
Hemen Allâhü veliyyü’t-tevfîk
- 5 Habbezâ pâdişeh-i vahdet-câh
Varlığım varlığına işte güvâh

Ne revâ hestî-i Hallâka delîl
Var iken hey’et-i tekvin-i celîl

Bu ne bu sun‘-ı bedî‘ü’t-timsâl
Zerresi hestî-i Hallâkına dâl

Giden inkâra tecellisi anın
Bu da bir cilvesidir Mevlânın

Görünür bunda da kudret eseri
Çeşm-i ‘ibretle kılınca nazarı

[3]

- 10 Var iken yok gibi kim olabilir
İşte bundan da celâli bilinir

Kudretim yoktur onu tebcile
Belki bir yol ararım tehlîle

Vasfına söz bulamam hayrânım
Ne büyüksün ne büyük Sübhânım

Şeyn olur şânına belki ne desem
Meded ey hâme ol epsem epsem

Yâ Rab endişemi pâk eyle benim
Çünkü lütfunsuz açılmaz dehenim

15

Yâ Rab eltâfını yâr eyle bana
İki ‘âlemde niyâzım bu sana

Bâb-ı lütfunda ‘inâyet-hâhım
Amân ey Hâlıkım ey Allâhım

Çarhdan her ne dem etsem feryâd
Yine senden ederim istimdâd

Bir senin gayrı penâhım yoktur
Bilirim gerçi günâhım çoktur

‘Afvına nisbet o da şey’-i kalîl
Rahmetin bahrine deryâ-yı celîl

20

Sensin eden yok iken var beni
Varlığımdan da haberdâr beni

Beni muhtâc-ı edânî etme
Her ne eylersen et onu etme

Sana senden sığınıp umarım
Her ne dem ism-i kerîmin anarım

Eyle âgâzımı encâma resîd
Meded ey hazret-i Hallâk-ı Vahîd

Nâm-ı pâkinle tevessül ettim
Şükr kim ‘arz-ı tevekkül ettim

[4]

25

N’ola bu feyz ile bir vefk-i merâm
Eserim bulur ise hüsn-i hıtâm

Şükr eltâf-ı Hudâdan sonra
Vâcibâtı hep edâdan sonra

Eyleyim tasliye-i zât-ı Nebî

Ki bana eder ederse o beni

İki ‘âlemde odur dâd-resim

Şâfi‘-i a‘zam u feryâd-resim

30

Onun için yaradıldı kevneyn

Tasliye oldu bunun-çün bana deyn

Kulu hem mürselidir Ma‘bûdun

Melce-i akdesi her mevcudun

Ona Peygamber-i ‘âlem derler

Mefhar-i ‘âlem ü âdem derler

Şem‘a-i mu‘cizesin yandırdı

Nûr-ı îmânı o uyandırdı

Verdi ol nûr ile dünyâyâ ziyâ

İşte gözler kamaşıptur hâlâ

35

Buldu zâtıyla şeref dîn-i mübîn

Oldu lütfundan iki ‘âlem emîn

Mu‘cizâtıyla bu ‘âlem doldu

Gören ol anda müselmân oldu

Ademiyyet de onunla fâhir

Cân-ı ‘âlemdir o evvel âhir

Hak Te‘âlânın olup mahbûbu

Kâ’inâtın dahi en mergûbu

Zâtına dendi dü ‘âlem güneşi

Çünkü yok iki cihânda bir eşi

40

Şöhreti tuttu bütün âfâkı

Bildiren halka odur Hallâkı

Yerde gökte anılır nâmı Resûl

Tasliye hânıdır eyyâm u fusûl

Münkir eylerse de zâtın inkâr
Yine âsârını hakkıyla anar

[5]

Her dü ‘âlemde odur hâce-i kül
Meded ey kâfile-sâlâr-ı Resûl

Der-i ihsânına geldim râcil
Yüz sürüp pâyna düştü sâ’il

45

Nice binlerce salât ile selâm
Ola benden sana tâ rûz-ı kıyâm

‘Âcizim ben gibi âbd-i kemter
Zât-ı Peygambere şâyan ne eder

Cânımı yoluna kurbân edeyim
Mahşere tâ yüz akıyla gideyim

Âl ü ashâb-ı güzîniyle cihân
Oldu bir matla‘-ı nûr-ı îmân

Geldi onlarla şeref dünyâya
Gitti bunlarla sitem ‘ukbâya

50

Kıldılar şer‘-i şerefi tahkîm
Etiler küfr-i sahîfi ta’dîm

Verdiler şer‘ ile dehre zînet
Kıldılar ‘âleme ‘adl ü re’fet

Etiler dîn-i mübîni te’yîd
Nâm-ı zîşân resûli tecdîd

Gördü âsâyîşi bunlarla zamân
Buldu ârâyîşi onlarla cihân

Yok iken kimsenin ondan haberi
Bu cihânda medeniyet eseri

55

Etiler Hak yoluna bunca gazâ
Yaptılar ‘âleme çok şehr ü kurâ

Diktiler her cebel üstünde ‘alem
Kimse çekmezdi o demlerde elem

‘Âleme nûr-ı ‘adâlet doldu
Yeryüzü şöyle ki cennet oldu

Ne kadar var ise emr-i ahsen
Şübhesiz kaldı bize onlardan

‘Irz u nâmus u hayâ dîn ü edeb
Onların ni‘metidir ‘âleme hep

[6]

60

‘Âcizim onların evsâfına ben
Susayım bâri kusûr eylemeden

Evvelâ binlerce dürûd u da‘vât
Haşre dek her dem ü ân u sâ‘ât

Ba‘demâ mebhas-i ‘âdet edeyim
Zikr-i tebcîl-i hilâfet edeyim

Zîb-i evreng-i hilâfet şimdi
Zîver-i merkez-i devlet şimdi

Zıll-i yektâ-yı Hudâvend-i Mecîd
Ya‘ni Sultân-ı zamân-ı Hân Hamîd

65

Vâris-i saltanat-ı ‘Osmânî
Hâris-i memleket-i Hâkânî

Husrev-i efham-ı yektâ ‘unvân
Dâver-i a‘zam-ı kutb-ı deverân

Hâkimidir hameynin zâtı
Pîşvâsı sakaleynin zâtı

Odur evreng-i hilâfette bu dem
Pâdişâh-ı felek-ârâ-yı haşem

Gelmedi zâtı gibi dünyâya
Böyle bir pâdişâha Cem sâye

- 70 Sâyesi oldu muhît-i ‘âlem
Melce-i kâmil-i akvâm u ümem
‘Ahdidir ‘âlem-i ‘ilm ü ‘irfân
Bir zamân görmedi bir böyle zamân
Eyledi ‘ilm ü fûnûnu ihyâ
Yaptırıp haylî mekâtib hattâ
Açtırıp nice hezârân şehrah
Mülkûn ‘imâr için ol zıllu’llâh
Kıldı ıslâh-ı kavânîne şitâb
Neşr edip bunun için haylî kitâb
- 75 Dîn ü dünyâsını etti tecdîd
Sâyesin kıldı cihâna temdîd
- [7] Mülkünü eyledi ‘ümrânla tamâm
Verip îcâbı kader hüsn-i nizâm
‘Âlemin oldu merâmı hâsıl
‘Asr-ı pâkinde onun ve’l-hâsıl
Kalmadı etmediği lutf u ‘atâ
Taş ise ‘âlem eder hayr-ı du‘â
Oldu ‘ahdinde bekâm-ı ehl-i hüner
Kâm-yâb oldu her ashâb-ı eser
- 80 Çok mudur ben de bekâm olur isem
Eserim ile benâm olur isem
Asl-ı eltâfa sezâdır şu‘arâ
Her ne lutf olsa yine azdır ona
Şâ‘irim ben dahi bu ‘âlemde
Bana misl az bulunur âdemde
Bir zamân Nef‘îye meydân okudum
Sabrî-i Şâkire dîvân okudum

Çarh-ı dîn kırdı benim de kalemim

Şimdi gavta-zen-i bahr-i elemim

85

Oldum âsîb-i felekle hem-râz

Baht-ı dînum bana az etmedi az

Bana mahkûm idi mülk-i eş'âr

Nasıl istersem ederdim iş'âr

Yine tab'ımda safâ bâkîdir

Gerçi gönlümde cefâ bâkîdir

Yoktur evzâ'-ı felekten bâkim

Varken elde kalem-i çâlâkim

Nevk-i hâmemle sipihri yıkarım

Nâr-ı nâlemle cihânı yakarım

90

Bâng-ı hâmemle cihân gulgule-dâr

N'ola reşk etse sipihr-i gaddâr

Havf-ı hâmemle felek sersemdir

Kalemim tîğ-i kazâ tev'emdir

Tuttu âfâkı sarîr-i kalemim

Ben yine nâle füzûn-ı elemim

[8]

Âteşim âteşim ammâ ki beni

Yaktı kül eyledi gerdûn-ı denî

Feyz-i te'sîr-i kemâlâtımdan

Bülbül olur gül-i bâğ-ı şîven

95

Şîvesinden bilinir eş'ârım

Neredeyse seçilir âsârım

Söylesem bir gül-i ra'nâyâ gazel

Olur elbette gazel andan da güzel

Bir kasîdemle gider 'âleme şûr

Bir kasîdemle gelir dehre sürûr

Nazm ederken kalem-i çâlâkim
Okunur su gibi şi'r-i pâkim

Yazarım öyle ki lalfz u ma'nâ
Okur eş'âr-ı selîsim a'mâ

100 Edip inşâ gibi nazm-ı eş'ârı
Öyle tazyîke komam güftârı

Hele inşâyâ tenezzül etmem
İltizâm ile tagazzül etmem

Bî-te'emmül kalemimden kelimât
Çıkmadan olmağa başlar ebyât

Şi'ri her vech ile tanzîm ederim
İstediğim gibi terkîm ederim

Feyz-i Hak tab'ıma yâver mi nedir
Söz bana yoksa müsahhar mı nedir

105 Sulhu yazsam okuyan zann eyler
Kan karındaşdır ebnâ-yı beşer

Eylesem nazm ile ta'rîf-i vegâ
Herc ü merc oldu sanırlar dünyâ

Sâde şâ'ir değilim her fende
Bendedir feyz-i ma'ânî bende

Her ne bir seng-i dile ettimse niyâz
O bana etti niyâza âgâz

Taşa kâr etti de tîğ-i suhenim
Bir sözüm geçmedi gerdûna benim

110 Bana fahriyye ne lâzım ki suhen
Gösterir kendini mahvolsam ben

[9]

Tab'-ı pâkimle suhen buldu kemâl
Şi'rime dendi benim sihr-i helâl

Yine bu tab‘ ile ben nâlânım

Kalem-i pâkim ile giryânım

Ne revâ cevır ere böyle kaleme

Ne revâ âh u figân öyle feme

Oldum evc-i suhen-i ‘âleme bedr

Olmadımsa n’ola ceddım gibi sadr

115 Baht-i vârunum ile tâli‘-i dîn

Etti mazmûnlarımı dâğ-ı derûn

Gülmedim zerre kadar dünyâda

Bârî lütf ide bana ‘ukbâda

‘Ömrümü derd ile berbâd ettim

Ben de bilmem neye feryâd ettim

Şimdi feryâdıma feryâd ederim

Neydi derdim benim eyvâh derim

Anladım gerdiş-i çarhı ammâ

Geçti ‘ömrüm yarısı vâ hayfâ

120 Neye sa‘y eyledim ise mutlak

Varlığım kaldı elimde ancak

Fikr edince n’olacak encâmım

Hayli ibkâya çalıştım nâmım

Heves-i hıdmet-i dünyâ ettim

Hayli bu yolda da ‘akl eskittim

Sa‘yime göre dedim vâfidir

Nâmım ibkâya bu da kâfidir

Bulmadım fikrime hassân bir işi

Bilmedim bu gelişi bu gidişi

125 Ya‘ni sarf eyleyerek gayretimi

Görmedim bir eser himmetimi

Sormadı kimse nedir derd-i dili
Goncenin derdi hezârın emeli

Kande ‘azm ettim ise nâ-be-mahal
‘Ukde-i derd-i derûn olmadı hall

Olmadı yâr-i felek Mustafâya
Tatar ağası yine kaldı yaya

[10]

Sonra düştüm heves-i tasnîfe
K’anı kâdir değilim tavsîfe

130

Kırk ikisinde ağardı sakalım
Yüzümü ak edecek mi bakalım

Eser-i merg ü fenâ erdi bana
Ben eser derdine düştüm hâlâ

Sevk edip tecrübeye kilik-i teri
Gerçi yazdımsa da birkaç eseri

Birini sarmadı hiç efkârım
Kaldı bir haylîsi hattâ yarım

‘Âlem-i ‘ilmi epeyce gezdim
O kadar vüs‘atini bilmezdim

135

Gördüm âsârını çok eslâfın
Noktası ‘aklın alır ahlâfın

Meded Allâh neler yazmışlar
İğnelerle kuyular kazmışlar

Varken eslâfın o mu‘ciz eseri
Mu‘cizeyle erer ona diğeri

Anladım ki eremem eslâfa
Giremem silsile-i ahlâfa

Rahmet eslâf-ı kirâma her bâr
Hayret ahlafa hemâre bisyâr

140

‘Aczimi hayret ile derk ettim

Terk-i âsâr emelin terk ettim

Çünkü eslâfa karışmak dûşvâr

Bezm-i ahlâfa girişmek de ne var

İşte meydân-ı hüner işte selef

İşte devrân-ı eser işte halef

Bilirim ben de bezâ‘at yoktur

Cehl ile de yazılanlar çoktur

Hevesim öyle ki terk-i esere

Yoksa te’lîf nerede ben kande

145

Ettim eller gibi tasnîfi emel

Ben de atmak diledim çarha temel

[11]

Bâri dedim bir eser terk edeyim

Çarha imzâmı koyup da gideyim

Der idim hem düşünüp nice zamân

Ne yazam ki ola makbûl-i cihân

Ola makbûl-i cihân kim ammâ

Dura tâ kopa kıyâmet hattâ

Ola hussâd eleminden âzâd

Rûzigârın siteminden âzâd

150

Kande ben kande bu feyz-i câvid

Meger imdâd ede feyyâz-ı Vahîd

Bu tefekkürle nice leyl ü nehâr

Eyledim fikr-i ‘amîk bîsyâr

Başladım ba‘zı yeni te’lîfe

Anladım ‘aczimi hem tasnîfe

Sebeb-i ‘aczimi edem iş‘âr

Gerçi tasnîfe nice ‘illet var

Eser ahvâlini fikr ettikçe
Bahr-i efkâra dalıp gittikçe

155 Eser ahvâlini fikr etmek için
Bahr-i efkâra dalıp gitmek için

Eşk ile merdüm-i çeşmim ezdim
Ne eser bil ki cihândan bezdim

Çünkü âsârda yok hâl-i bekâ
Ben gibi ol dahi makrûn-ı fenâ

Feleğin gerdiş-i nâ-hem-vârı
Hâl-i zâtında mı kor âsârı

İnkılâbâtı cihânın ma'lûm
Günde bin hâl olur âdâb u rüsûm

160 Eyle ahvâlini fikr akvâmın
Bir de ta'bîrine bak endâmın

'Âlem ettikçe teceddüd böyle
Eser ahvâli kalır mı öyle

Değişirken bütün ahvâl-i beşer
Kala mı hâline yâ hâl-i eser

İşte âsâr-ı güzîn-i eslâf
Ona mîzan olamaz mı ahlâf

[12]

Bir tebeddül ki benî âdeme
Cevher-i ferde kadar 'âlemde

165 İşte bu hâl ile me'yûs oldum
Yeniden gamlara me'nûs oldum

Düşünüp böyle nice ahvâli
Oldu evhâm ile gönlüm mâlî

Gönül ister mi eser terk etmek
Geldiğim gibi de iş mi gitmek

Hayretim arttı füzûn oldu gamım
Hayli dem geçti bu vâdide demim

Nice evrâk-ı perîşân yazdım
Levh-i kasr-ı dile dîvân yazdım

170 Eyledim ba‘zı kasâ’id hânı
Okudum her nesh-i dîvânı

Şân verip kilik-i terim dünyâyâ
Düştü bir aralık istiğnâyâ

Gonce vü gül ile hemrâz oldum
Dertli bülbüllere demsâz oldum

Gam-güsârımdı ney ü mey her bâr
Ney ü mey oldu benim-çün gam-hâr

Nesh-i hüsn ile çok uğraştım
Câm-ı sevdâ ile doldum taşım

175 Hüsn ü ân üzre gazel-hân
Bende bilmem ki ne yaptım n’oldum

Zülf-i cânâne dolaştı kilkim
Vâdî-i hayrete düştü silkim

Şi‘rime geldi ki öyle meleke
Gayrı minnet ne sipihre feleke

Beni târîhe alıştırdı bu hâl
Şi‘r imiş sanki müverrihliğe dâl

Kimi târîh-i velâdet ister
İster ammâ dahi elbet ister

180 Kimi ister dahi târîh-i vefât
Nice bir oldu hayât ile memât

Bıktım elfâzı hisâb eylemeden
Ölüye diriye söz söylemeden

- Unutup bildiğimi nice zamân
Oldum âhir yeniden ebced-hân
- Hep hurûfât-ı hisâb-ı ebced
Beni cânımdan usandırdı meded
- Doğan ölen beni elbette bulur
Bârdârına tahammül mü olur
- 185 Nâgehân hazret-i hallâk-ı cihân
Bana da eyledi bir tıfl ihsân
- Nazm-ı târîhin ederken imlâ
Gönlüme doğdu bu fikr-i ‘ulyâ
- Bir kitâb-ı neseb edip îcâd
Yazıla anda bütün mahlas u âd
- Ya‘ni târîh-i esâmî kılایım
Bende bu gâileden kurtulayım
- Herkes alsın o kitâbtan ismin
Hem de yazsın ona ism ü resmin
- 190 İmdi bu ni‘met-i Yezdânîden
Gark-ı deryâ-yı mesâr oldum ben
- Bir meserret ki onu ‘arz edemem
Haddini kıymetini farz edemem
- Habbezâ lutf-ı Hudâ-yı ‘Allâm
İki yüzden bana bir vefk-i merâm
- İstediğim gibi etti ihsân
Bana bu lütfu Hudâ-yı Mennân
- Secde-i şükr ederek Mevlâya
Başladım onu hemân imlâya
- 195 Benim ammâ sebeb-i îcâdı
Feyhamânım dahi oldu bâdî

Rabbime şükr-i hezâr etti rehâ
 Beni târîh eleminden bu ‘atâ
 Ettiğim anda kitâbın yâdın
 Hayri Bey Kütüğü koydum adın

[14]

Oldu târîh-i tamâm ism-i kitâb
 İşte ebcedle edilirse hisâb

Bunu da hüsn-i tefe’ül ettim
 Şükr edip öylece yazdım gittim

200

Bunun ilhâm ile yazdım nâgâh
 İsmi resmini vallâh billâh

Başlayıp imdi bin üç yüz dörtten
 Sırasıyla yazarak gittim ben

Ne kadar var ise esmâ-i beşer
 Derc edip mahlas ile ser-tâ-ser

Yazdım ammâ be-hisâb-ı ebced
 Oldu beş bin yıl ona gâyet ü had

Hepsi nakş eylediğim ‘asra kadar
 Bi’t-tasarruf yazılır haşre kadar

205

İsmi mahlasını yazdım ben
 Ger o tertîbi beğenmezsen sen

Kangı ismi dilesen oğluna ad
 Hep tasarrufla edersin îcâd

İhtirâ‘ eyledim işbu eseri
 Dikkat olsa ne büyüktür değeri

Bu vesîleyle ben îcâd ettim
 Silsile-nâmeyi âbâd ettim

Yazıla zeyline her nâm-ı veled
 Silsile-nâme ola ced-be-ced

- 210 Bu siyâk üzre bilinsin aslı
Ba‘demâ herkesin anda nesli
Aslımız neslimiz olmuş gâ‘ib
Herkes ecdâdını bilmek vâcib
Bâri şimdengeri ma‘lûm olsun
Arayan neslini bunda bulsun
Kütüğüm zeylini kıldım defter
Aslını neslini onda göster
Kütük olsun bu da her evlâda
Selefin her halef alsın yâda
- 215 Kavm-i islâma sicill-i insâb
Yakışır böyle hisâb ile kitâb
- [15] Nüşhası âdeme hırz-ı cândır
Sakla bir dâne ki bu devrândır
Rağbet et bu eser-i mu‘tebere
Haşre dek nesline budur şecere
Başta taşinsa sezâdır kütüğüm
Vurulup üstüne binlerce düğüm
Dîn ü cânı kadar elzem her hâl
Ehl-i islâma sicill-i insân
- 220 ‘Ömrümün hâsılıdır bu eserim
Feyhâmanım kadar onu severim
Eskidir kavm-i ‘Arapta bu husûs
Var imiş defteri hattâ mahsûs
Lâkin ol da bu hisâb ile değil
Muntazam böyle kitâb ile değil
Şimdi hâlâ bilemem ki o usûl
Mu‘teber mi edemem pek me’mûl

Neye muhtâç ise yapmışlar hep
Ne büyüktür ne büyük kavm-i ‘Arap

225 Şanlıdır kavm-i necîb-i İslâm
İşte meydânda cemi‘-i akvâm

Böyle bir kavm-i me‘âlî mevsûm
Yakışır mı ola nesli ma‘dûm

Bana Allahtan oldu ilhâm
Böyle bir defter-i ehl-i İslâm

Oldu sermâye-i ‘ömrüm bu kitâb
Varsa yâ Rabbî hatâm eyle savâb

Eser-i pâkim ederken imlâ
‘İlm-i ensâbı da ettim ihyâ

230 Eserimden ki budur maksûdum
‘İvazın vere bana ma‘bûdum

Bana besdir bu kadar fâ’idesi
Gayrı içün her şeref ‘â’idesi

Devlet ü dînime lâyük iş içün
Belki akrânıma fâ’ik iş içün

Gerçi çok eyledim ammâ gayret
Bu kadar geldi elimden hıdmet

[16]

Gerçi kemter ise de sa‘yim eger
Varını veren utanmaz derler

235 Bence kemter de değil a‘lâdır
Çünkü bir mevhibe-i Mevlâdır

Yazmadım kendim içün bu eseri
Yazdım ahlâfım içün bu güheri

İhtirâ‘ eyledim elhak bunu hem
Kıldım ehl-i hasedi hep mülzem

Çünkü yok bunda mahal ta‘rîze
İhtiyâcım dahı yok takrîze

Bu kadar da yazamaz değme marîz
Onun için de götürmez ta‘rîz

240 ‘Âleme bu eserim nüsha olur
Düşmenim olsa birer dâne alur

Yayılp nüshası Kâftan Kâfa
Yâdigârım ola her ahlâfa

Kalmayınca eserim dünyâda
Kalacak bu eserimdir sâde

Kütüğümdür beni ihyâ edecek
Nâmımı haşre dek ibkâ edecek

Ben ölürsem eserim sağ olsun
Eser-i pür güherim sağ olsun

245 İşte imzâmı kodum gerdûna
Şimdiden sonra ne minnet dûna

Mührümü levh-i sipihre bastım
Hâmemi ‘arş-ı berîne astım

Ele aldıkça kitâbım ahlâf
Hayr ile yâd ede ehl-i insâf

Feyhamânım beni dinle imdi
Bir iki pend edeyim de şimdi

Zikr et Allâhını Peygamberini
Hîç unutma peder ü mâderini

250 Hürmet et nesl-i Resûlullâha
Âl ü ashâb kulûb-ı âgâha

[17]

Sâdık ol pâdişâh-ı devrâna
Hâdim ol eylediği fermâna

Hâlıkın zıllına hâ'inlik eden
 İki 'âlemde çeker renc ü mihen
 İstikâmetle du'â eyle müdâm
 Hem yalan söyleme ekl etme harâm
 Akribân ile sık ülfet etme
 Sakın ammâ ki 'âdâvet etme
 255 Zâ'ir ol haftada bir hîşânı
 Sor hediyeyle dil-i yârânı
 Kılma kîn ü garaz incitme kesi
 Eyle bîçârelere dâd-resi
 Hâcenin hakkın unutma zinhâr
 Hâce hakkında rızâ-yı Hak var
 Rüfekânı da ferâmûş etme
 Dinle efkârını hâmûş etme
 İhtiyâr-ı âdeme hürmet eyle
 Herkese 'arz-ı meveddet eyle
 260 Âmirin emrini tut hürmet kıl
 Sen de mâdûnunu kardeş gibi bil
 Sâ'ile ver sadaka komşunu sev
 Hem misâfirlere derbâr et ev
 İmtizâc eyle benî âdem ile
 Hoş geçin hâsılı hep 'âlem ile
 Mansıba câha da pek olma harîs
 Fakat et emr-i ma'âşın tahsîs
 Sa'y-i mevfûr-ı umûr-ı vatan et
 Yüzün akıyla cihândan gel git
 265 Devlet ü dînine hıdmet eyle
 Hıdmet ammâ ki sadâkat eyle

Sana bir mansıb olursa ihsân
Herkesi kıl kadrince handân

Unutup olma denî yârânı
Ehl-i câhın bu değildir şânı

Gör zamânında umûrun dâ'im
Fevt-i fırsat edip olma nâdim

[18]

Tavsiye eyleme nâ-ehlânı
Koma iş başına her nâdânı

270

Olma râşî dahı rüşvet alma
Kıl kanâ'at hele borca dalma

İ'tibâr eyleme beytü'l-mâle
Mâl-i mîrîyle edersin nâle

Mürtekib olma yemîn eyleme hîç
Hüsn-i 'ayş üzre olup nâsa behîç

Eyleme kimseleri katle heves
Âmir olursan eğer şer' ile kes

Bakma nâ-mahreme kız yâ oğlan
Eyleme kendini rüsvâ-yı cihân

275

Nefsine uyma k'olur şânına şîn
Olma mekr-i zen-i dünyâdan emîn

Ol umûrunda gayûr u çâlâk
Müşkilât olsa da zâhirde ne bâk

İstişâre ile gör müşkilini
Hüsn-i elfâza alıştır dilini

İntibâh eyle umûrunda her ân
Müşteşâr-ı zen ü a'dâdan utan

Sana meçhûl işi tasdîk etme
Her söze öyle deyip de gitme

280 ‘Azm ü cidd ile gerek işte sebât
Cehd ü sabr edenedir fevz ü necât

Bilmediğin işi tutma aslâ
Bir karanlık yere girme tenhâ

Eyle her hâle firâsetle nazar
Başkadır emr-i firâsette eser

Olmayınca sana emr ü fermân
Devlet işine karışma bir ân

Sana uymazsa zamân uy ona sen
Bu mesâ’ilde neler çektim ben

285 Ol metîn eyle vakâr etme ‘inâd
Olma müstehzî vü erbâb-ı fesâd

Sû’-i zan olunacak yerden kaç
İştigal-i ‘abes etme gözün aç

[19]

Sû’-i zan etme riyâkâr olma
Zâlim ü hâ’in ü gaddâr olma

Emniyet-kâr ol emânâtı sakın
Fâsık u fâcîre de olma yakîn

Rehnümâ olma ilk işinde
Kethüdâ gibi düşüp pîşinde

290 Hâneni etme havâdis-hâne
Haşerât ile dizip efsâne

Eyle esrâr-ı özünden nihân
Taşa fâş eyleme bir râz-ı nihân

Her işittiğini her yerde deme
Kimseye sille vurup sille yeme

Kâselîsân ile olma yüz göz
Kapılıp verme müdâhinlere yüz

- Aldatıp kimseyi aldanmayasın
Her işittiklerine kanmayasın
- 295 İ'timâd eyleme her bir ferde
Emniyetsiz de görünme merde
- Etme evhâm ile zihnî teşvîş
Ol umûrunda 'avâkıb-endîş
- Ol 'adûdan da hazer üzre biraz
Sular uyursa da düşmen uyumaz
- Munsif ol hem de sitem-kâr olma
Düşmene muntakim ol hôr olma
- Sâde dil ol fakat ahmakça değil
Kıl tevâzu' dahı alçakça değil
- 300 Nefsini eyle gazab vakti zebûn
Sen halîm ol ki yamandır gerdûn
- Hilm et ammâ ki zebûnluk kılma
Meskenetle asılıp basılma
- Ağır ol olma mizâcında hafîf
Hem mizâh etme ol ammâ ki zarîf
- Yâvegû olma sözü az söyle
Demesinler sana şöyle böyle
- Büyük adı ile çağrılmaz imiş
Cümle erbâb-ı edeb böyle demiş
- [20]
- 305 Dikkat et hânene milliyyetine
Alma her bir uşağı hıdmetine
- Bî-vefâlar yüzü açıklar ile
Hemdem olma dahı fâsıklar ile
- Eyleme bilmediğin kesle sefer
Yalnızca sefer etmek de hatar

Verdiğin sözden olup da dönme

İki yüzlü olarak görünme

Da‘vete eyle icâbet ammâ

Gıtme gelme denilen bir yere hâ

310 Kıl vefâ ‘ahdine lütf ahbâba

Her umûrunda sarıl esbâba

Ol tevekkülle rızâ-dâd-ı kazâ

Feyz-i Haktır şeref feyz-i rızâ

Eyleme herkese bezl-i minnet

Nâkes-i düşmene ‘arz-ı hâcet

Kimseden olma kerem-hâh aslâ

Pâdişekten dile eltâf u ‘atâ

Devr-i ebvâba utan olma le’îm

Verir erzâkını Hallâk-ı Kerîm

315 Devr-i ebvâb-ı ‘ulûm eyle oku

Feyzine onda açık nice kapu

Dileğin vech-i hasenden bekle

İyliği sen yine senden bekle

Hırs u âz etme sakın eyle gınâ

Şâkir ol kim sana eylerse ‘atâ

Sen dahı lütfunu bî-minnet kıl

Kime lütf eyler isen bir sen bil

Cem‘-i mâl etmeye zillet etme

Müsrif olup da sefâhet etme

320 Masrafın uydurup îrâdın ile

Yaşa git ‘âilen evlâdın ile

Olma erbâb-ı tama‘la ahbâb

Para sevdâlısı olmaz ashâb

‘Ucb u buhl eyleme imsâk etme
Kıl sehâvette hemân bâk etme

[21]

Eyleme kibr ü gurûr olma hasîs
Etme nâdânı sakın yâr ü enîs

Ülfet et ‘ârif ü dânâlar ile
‘Uzlet et sâhib-i da‘vâlar ile

325

Hased etme dahı ‘âlî hümem ol
Müşfik ü ‘âdil ü sâhip-kerem ol
‘Âtib ü tâ‘in ü levvâm olma
Keşf-i ‘ayb eyleme nemmâm olma

Dâ’imâ cürmüne istiğfâr et
Her dem âdâb u hayâ vü ‘âr et

Bir işi tutma tahâretsiz iken
Değme bir şey’e icâzetsiz iken

Edip îfâ-yı sıyâm ile salât
Eyle hayrât u meberrât u zekât

330

Eyleme hâb-ı girân vakt-i seher
Uyanık dur ki felek gâfil eder

Mey ü mahbûb ile hem uğraşma
Câm-ı şâdiyle dolup da taşma

‘Âlemin az gibi dîvâneleri
Gezme her kahve vü meyhâneleri

Tertemiz giy süse etme hevesi
Sağına soluna eğdirme fesi

Arsız arsız dahı gülme her bâr
Çünkü çok zâhik olan çok ağlar

335

Tâ ki geçmiş geçene etme esef
Çâre bul olmadan ammâ ki telef

Etme tûl-i emeli kendine derd
Çekme devrân gamını merd ol merd

Âbid ol kendini battâl etme
Tekye vü hângehe kel gitme

Sakın olma mütevellî câbî
Onların da bulunur erbâbı

Ne vekîl ol ne kefil ü şâhid
Ne vasî ol ne bir iş tut zâ'id

340 Munhasır ise şehâdet sana tâ
Olma âsam deme bildiğine lâ

[22]

Gezme nâ-lâyık olan yerlerde
Düşürürler seni dertten derde

Ba'zı gez kırdâ bayırdâ ammâ
O da bir vefk-i edeb olsun hâ

Sakın etme heves sayd-ı semek
Beyhude işlere sarf etme emek

Düşme kuş ardına bu gülşende
Güle bülbül gibi yanma sen de

345 Bir tiyatro denilen yerler var
Onlara gitme ki ahlâkı bozar
İster isen gönül eğlencelerin
Sahn-ı gülzâr-ı ma'ârifte gezin
Lu'b-u lehve dalıp olma haylaz
Gece gündüz çalış oğlum oku yaz

Eyle envâ'-i fûnûnu tahsîl
Mukteziyât-ı zamânı tekmîl

Kalma câhil ki ne'üzü-billâh
Câhil eyler cühelâdan ikrâh

- 350 Oku ammâ ki ma‘ânî-dân ol
 Öyle sathîce değil ‘irfân ol
 İhtirâ‘ât eyle te‘lîfe çalış
 Mûcid ol mûcid ol îcâda alış
 Eyle erbâb-ı kemâle hıdmet
 ‘Ulemâyâ şu‘arâyâ hürmet
 Ben gibi sen dahı bu dünyâda
 Şâ‘ir ol ey koca şâ‘ir-zâde
 Dahl eden de bulunur şî‘re velî
 Ona cehl ü hasedinden demeli
- 355 Şâ‘ire raġbet eder ehl-i kemâl
 Ko ki ta‘rîz ededursun cühhâl
 Söyledi hazret-i Âdem eş‘âr
 Bize mîrâs-ı pederdir güftâr
 Der idi hazret-i fahr-i ‘âlem
 Kılın evlâdınızı şâ‘ir hem
 Hep velîler dahı şâ‘ir idiler
 Hikmetu’llâhı onunla dediler
- [23]
- Ka‘be Peygamber edince hürmet
 Oldu şâ‘irlere hürmet senet
- 360 Nev‘-i insân ki sühanla mümtâz
 Nasıl eş‘âr ona tercîh olmaz
 Âdeme feyz-i Hudâdır güftâr
 Hem onun muntazamıdır eş‘âr
 Şî‘ri erbâb-ı tabî‘at söyler
 Sanma herkes onu elbet söyler
 Başkadır ‘âlem-i feyz-i şu‘arâ
 Sen yine şâ‘iri beytinde ara

Şî'r ile zâta şecâ'at gelir
 'Akl u ezhâna resânet gelir

365 Şâ'ir ol kim şeref ü şân bulasın
 Ben gibi sâhib-i dîvân olasın
 Şâ'ir ol şâ'ir ol oğlum ammâ
 Şî're ver nûr-ı 'ulûm ile ziyâ
 Nâ-becâ eyleme tanzîm-i sühen
 Sakın isrâf-ı kelâm eylemeden
 Yaz kasâ'id ki selâset getirir
 Nazm-ı eş'âra mahâret getirir
 Kılma her şahsa kasâ'id tanzîm
 Eyleme herkesi hem de tefhîm

370 Eyle erbâbına tahsîs-i kelâm
 Nazma ver imdi edîbâne nizâm
 Hasr-ı 'ömr etme fakat eş'âra
 Şî'r ile olma müdâm âvâre
 Dahı fahr eyleme bir kârında
 Şâ'ir olursan et eş'ârında
 Eylemez 'ilm ü edeb fahri kabûl
 Munhasırdır şu'arâya o usûl
 Hıfz-ı sıhhat dahı pek elzemdir
 Dîn ile 'ilm-i beden tev'emdir

375 Ummâ dermân ki etıbbâmızdan
 Bilmiyor pek de çok onlar bizden
 Mümkün olursa eğer evlenme
 Böyle yazmış de peder evlenme

[24]

Evlenirsen de ara ehlini bul
 Ol kadar eyle taharrî ki yorul

Kanma âlâyışine dünyânın
Yanma ârâyışine devrânın

Etme tebdîl-i tarîk u meslek
İşte yazdımsa ne lâzımsa demek

380 Bu nasîhatlarım oğlum tut sen
Âyet ü hikmet ile yazdım ben

Ba‘zısı da küberâ kârıdır
Çoğu da tecrübem âsârıdır

Şâ‘irâne yazarak nice nükât
Kıldım ilhâm ile nazm-ı kelimât

Yazdım âdâba sezâ haylî kelâm
Muhtasarca ederek ‘arz-ı merâm

Gerçi var nice kitâb-ı âdâb
Eylemişler sözü ammâ itnâb

385 Mücmelen hepsini ben derc ettim
Buna bir haylî emek harc ettim

Tâ ki hıfz eylemek âsân olsun
Okuyup dinlemek âsân olsun

Okuyup eyler isen hüsn-i ‘amel
Eder elhak seni mevsûl-i emel

Kütüğüm buldu bununla şerefi
Hayri de sen gibi hayrû’l-halefi

389 Hak dü ‘âlemde bekâm ede seni
Dilerim hayr ile yâd eyle beni (Hayri Bey, 1304, s. 2-24)

SÜLEYMAN HAYRÎ BEY'İN *MESNEVÎ-İ ŞERÎF TERCÜMESİ* İSİMLİ ESERİ HAKKINDA

295 beyitlik *Mesnevî* tercümesini içeren ve 1308/1890 yılında Mahmut Bey Matbaası'nda basılan eserin ilk sayfalarında yer alan “İfâde-i Mahsûse-i Mütercim” bölümünde şair, *Mesnevî*'nin yedinci cildiyle alakalı kendi düşüncelerini sıralamaktadır. Ancak hem buradaki ifadeleri hem de Cevdet Paşa'ya bu konuyla ilgili yazdığı mektuptaki satırları onun, Hz. Mevlâna'ya ait olmayan bu yedinci ciltle ilgili net bir düşünce sergilemediğini, konunun ucunu açık bıraktığını ve dahası kendisinin de bu konuda çalışmalarını bitirdikten sonra kesin hükme varabileceğini göstermektedir.

Uzun yıllardır bu tartışmanın sürdüğünü, bir türlü neticeye varılamadığını, hatta inkar edenler tarafından açıklama ve bilgilendirmenin kesin ve net bir biçimde yapılmadığını ifade eden şair, bir taraftan “*Allah Teâlânın, düşünceleri ve üslubu aynı olan, ikisi de bir vadide birbirinin aynı bulunan iki eser sahibini yarattığı, ne işitilmiş ne de görülmüştür*” diyerek ortaya atılan bu cildin Hz. Mevlâna'ya ait olup olmayacağı hususunu değerlendirirken diğer taraftan da bu tür tartışmaya girişmenin de bir anlamının olmadığını şu sözlerle dile getirmektedir:

“... Hazret-i Mevlâna gibi bir zât-ı enderü's-sıfâtın eser-i ber-güzîdesi olan *Mesnevî-i Şerîf*' in değil Nefî ve Fuzûlî gibi şâirlerin bile dîvânlarının taklîd ve tanzîrine bunca senelerdir bir kimse muvaffak olamadığı cihetle bu misilli şûârânın bile âsârının taklîd ve tanzîrden müstağnî ve müberrâ olduğu görülmekte bulunduğu halde *Mesnevî-i Şerîf* gibi her yüzden mümtâz ve müstesnâ olduğu müselle-i enâm olan bir kitâb-ı kudsiyyet-nisâbın taklîdi vardır yoktur diye mübâhasâtı uzattıkça uzatmakta bir ma'nâ görülemiyor.”

Süleyman Hayri Bey bu bölümün tamamında, yedinci cildin Hz. Mevlâna'ya ait olup olmadığını irdelemeye çalışmıştır. Hatta eserin son sayfasında bu cilt hakkında Cevdet Paşa'nın Âbidin Paşa için yazdığı mektuba karşılık kendisinin de bir cevapname yazdığını belirtmiş ve Cevdet Paşa'nın izni ile her iki mektubu da sonraki baskıda zeyl olarak eserine ekleyeceğini belirtmiştir. Bu mektupların içeriğinin bilinmesi ve ilim dünyasına kazandırılması için tercümeden hemen önce hem Ahmed Cevdet Paşa'nın Âbidin Paşa'ya yazdığı mektup hem de bu mektuba karşılık Süleyman Hayri Bey'in yazdığı cevabî mektup yeni yazıya aktarılarak ilgililere sunulmuştur.

Yine bu “İfâde-i Mahsûse-i Mütercim” bölümünde ve Ahmet Cevdet Paşa’ya yazdığı mektupta da belirttiği şekliyle şair, bütün ciltlerin üzerinde çalıştıktan sonra yedinci cildi inceleyeceğini ve oradan çıkan duruma göre asıl kararını vereceğini şöyle belirtmektedir:

“... inşâallâhü’r-Rahmân *Mesnevî-i Şerîf*in altıncı cildinin hâtimesine kadar tercümesini ikmâl ettikten sonra o zamâna kadar tabî’î hâsıl olacak olan meleke ve mahâret üzerine yedinci cildi elime alıp da *Mesnevî-i Şerîf*in altı defteriyle mukâyese ve tatbîk ederek elfâz ve ‘ibârâtındaki revîş ve vâdisinde bulacağım ahvâle göre hükmetmek ve ol zamâna kadar bir yandan da tedkîkât-ı ‘amîka-yı lâzime icrâsıyla muvaffak olabileceğim netîceyi hâtîme-i tercememde ‘arz ve beyân ile...”

Eserin ikinci başlığı olan “İtizâr” bölümünde Hayri Bey, *Mesnevî* tercümesini nasıl vücuda getirdiğini açıklamaktadır. *Mesnevî*’nin eksiksiz ve en muteber nüshasını bularak tercümesine başlamak istediğini belirten Süleyman Hayri, bu husustaki araştırmalarından netice alamayacağını ve bunun yerine tercümeyle başlaması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“... yanlışsız bir metn-i şerîfin meydana çıkarılmasını merak ederek eski yeni ve yazma, basma bir iki yüz kadar *Mesnevî* metinlerini yekdiğeriyle mukâbele ettikçe dûçâr-ı müşkilât olmaktan başka bir şey hâsıl edemediğimden artık o emelden kat’-i ümît ederek mümkün mertebe emîn olabileceğim bir yolda ‘akla en garîp ma’nâya en münâsib ve *Mesnevî-i Şerîf*in vâdisine en elverişli olanının kabûlüyle işbu tercüme-i ‘âcizânemdeki metn-i şerîfin şâyân-ı i’timâd bir hâle getirilmiş olduğunu...”

“Esâmî-i Meşâhir-i Mesnevîhânân” isimli başlıkta Şair Hayri Bey, *Mesnevî*’nin yazıldığı günden bu yana çok sayıda kişi tarafından tercüme ve şerhinin yapıldığını hatırlatarak inceleyebildiği ve ismine ulaşabildiği otuzdan fazla ismi burada zikretmiştir.

Eserin “Terceme-i Hâl-i Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Sâhib-i *Mesnevî-i Şerîf*” başlıklı bölümünde Kütükçü Hayri, Mevlâna’nın hayatına dair bilindik ve bazı önemli bilgileri aktarır. Babasını, ailesini, Konya’ya göç edişlerini, Konya’da kalmalarını, eğitim hayatını, Şems ile görüşmelerini ve *Mesnevî*’yi yazmaya başlamalarını anlatır.

Tercümeden bir önceki başlık “Mukaddime-i Tercüme-i *Mesnevî-i Şerîf*” başlığıdır. Şairin hayatından ve edebî dünyasından birçok bilgiyi bu bölümdeki beyitler arasında bulmak mümkündür. *Mesnevî*’yi yazmaya başlamasının da anlatıldığı bu bölümün ardından ilk cildin Arapça “Dîbâce” ve tercümesine geçilmiş, sonrasında ise 295 beytin tercümesi ile eser tamamlanmıştır.

Eserin arka kapağında ise Cevdet Paşa'nın yedinci ciltle alakalı mektubuna karşılık Hayri Bey'in yazdığı cevabî mektuptan bahsedilmektedir. Buradaki ifadelere göre Hayrî Bey, Cevdet Paşa'ya aşağıda yeni harflere aktardığımız mektubu yazmıştır. Tercümesinde de her iki mektubun yer almasını istemektedir. Ancak bunun için Cevdet Paşa'dan izin talep ettiğini ifade eder. Cevdet Paşa'nın izni verdiği bilgisini de ekleyen Hayri Bey, bu mektupları yakın tarihlerde yayınlayacağını belirtmiştir:

“... İşbu mektûb ile cevâbnâmede cild-i sâbi‘ hakkında pek çok tafsîlât verilmiş ve cevâbnâmemin tab‘ ve neşrindeki salâhiyyetim der-kâr bulunmuş ise de Cevdet Paşa hazretlerinin mektûblarıyla birlikte görülmek daha ziyâde mûcib-i fevâ'id olacağı cihetle kendi mektûblarının da tab‘ ve neşrine kendilerinden müsâ‘ade alr isem ikisinin birlikte ve şâyet müsâ‘ade alamadığım hâlde yalnız cevâbnâme-i ‘âcizânemin işbu mukaddime-i kitâbın zeyline konulmak üzere tab‘ ve neşr ettireceğimi va‘d eylerim....”

Yedinci Cilt İle İlgili Olarak Âbidin Paşa, Cevdet Paşa ve Süleyman Hayri Bey'e Ait Mektuplar

Sivas Valisi Âbidin Paşa'nın, Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf İsimli Eseriyle Beraber Cevdet Paşa'ya Yolladığı Mektup

“*Mesnevî-i Şerîf*’den tercüme ve şerhine muvaffak olduğum bu cildin huzûr-ı ‘âlî-i hidîvîlerine takdîmine mücâseret eyledim. Şerh-i çâkerânemin mâhiyeti hasebiyle değil lâkin Celâlüddîn Rûmî hazretlerinin *Mesnevî-i Şerîf*’ine -ki Avrupa’nın bile hayretini celb etmiştir. - müstenid olduğundan zât-i hidîv-i efhamîlerinin tahsîn ü takdîrine mazhar olur ise ‘ömr-i çâkerânemin nihâyetine kadar iftihâr-ı kemterânem bî-nihâye olacağının ‘arziyle ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân.”

Âbidin Paşa'nın Cevdet Paşa'ya Mesnevî Şerhiyle Beraber Gönderdiği Mektuba Cevdet Paşa'nın Cevabî Mektubu

[*Âbidin Paşa'nın, Cevdet Paşa'ya bir mektupla beraber yolladığı Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf isimli eserinin 19. sayfasında yer alan “Mesnevî-i Şerîf altı cildten ibâret olup altıncı cildin nısf-ı sâniysiyle yedi cild üzre bulunur.” İbaresine binaen Cevdet Paşa, Âbidin Paşa'ya bir cevap yazmış ve bunun doğru olmadığını ifade etmiştir*]

[1b] “Bunca meşâgil-i mühimme-i hidîvâneleri arasında ihtilâs-ı vakt ile *Mesnevî-i Şerîf*’in şerhine ve hemen birinci kıt‘asının tab‘ına himmet buyrulmuş ve bir nüshası taraf-ı çâkerîye gönderilmiş. Selh-i cumâde’l-ülâ sene 1303 târihiyle müverrah ve cevâhir-i kelimât-ı nevâziş-âyât-ı kerîmâneleriyle müveşşah bir kıt‘a emirnâme-i mekârim-alâmeleriyle berâber dest-i ihlâs-ı ubûdiyyete vusûl buldu. Ta‘rîf edemeyeceğim mertebe mûcib-i fahr ü ibtihâc oldu. Bu vech ile cilve-ger-i meclây-i zuhûr olan sa‘y ü himmet-i âliyyeleri meşkûr ve mehâfil-i ehl-i dilde *Mesnevî* okundukça nâm-ı nâmîleri hayr ile mezkûr olmak du‘â-yı bî-riyâsı lisân-ı teşekkür ve tebrik ile te‘diye edildi.

Mesnevî’nin ebyât-ı latîfe-i hakâyık-beyânı sanki hadîka-i belâgatın rûhânî tarhları arasında el ele verip mütemâyilen hırâm eden ebkâr-ı me‘anîdir. Her beyti bir dîşîze-i nâdîde-edâdır ve şîve-i dil-peziir-i edâsı elhak nâzım-ı celîlü’l-menâkıbına mevhibe-i Huda’dır. Rumûz u işârâtına herkes aklı erdiği kadar birer ma’nâ verir ve haclegâh-ı hayâlinde dilediği gibi giydirip kuşatır. Bu kıyâs üzere nice şerhler yazılmış ve tercümeler yapılmış ise de zât-i âlîleri

lisân-ı asra tatbik ile şerhine itinâ buyurmuş olduğundan meslek-i âlileri takdir ü istihsâna sezadır. *Mesnevî* eskimez. Mündericâtı değişmez. Lâkin ma‘lûmât-ı asra göre tatbikâtı değişir. Zîrâ her devrin bir neş‘esi ve her asrın efkâr ve ıstılâhât-ı mahsûsası vardır. [2a] [La-yünkeru tagayyürü’l-ahkâmi bi-teceddüdi’l-eyyâmi⁹].

Vaktiyle bendeniz de *Mesnevî-i Şerîf*’e biraz emek vermiş idim. O menba‘-ı feyz-i ma‘nevîden bir yudum içmiş idim. Lâkin hayli vakitten beri o sevdâ vü hevesler metrûk ve başka vâdîler meslûk olarak *Mesnevî* mutâla‘asına vakit bulamadım. Neş‘e-bahş-ı rûh-ı revân olan sahbây-i mezâyâsiyle safâ-yâb olamadım. Bu eser-i âlileri eski hayâlleri tazeledi. Bendenizi yine *Mesnevî* mutâla‘asına mecbûr eyledi. Metn ü şerhi okudukça mütelezziz oldum. Rengîn hayâllere daldım. Lâkin bir yerinde ilişip kaldım. Taleb-i hâll-i müşkil yolunda ba‘z-ı mahfûzât ve mülâhazâtımı ber-vech-i âtî arz u ifâde etmek üzere biraz sadeden çıkacağım. Afv-ı âlînizi recâ ederim.

Bu eser-i ber-güzidelerinin 19. Sahîfesinde “*Mesnevî-i Şerîf* altı cildten ibâret olup altıncı cildin nısf-ı sâniisiyle yedi cild üzre bulunur” deyü buyrulmuş. Bundan murâd ne olduğunu anlayamadım. Hep *Mesnevî*’ler altı defter bir mücelled olarak eyâdi-i enâmda tedavül edegelmiştir. Şârih-i *Mesnevî* İsmail Ankaravî her cild için birer dîbâce olmak üzere altı dîbâce yapmıştır. Nahîfî dahi *Mesnevî*’yi altı cild olarak nazmen tercüme edip altıncısını ikiye taksim etmemiştir. Vâkı‘â Hazret-i Pîr’in vefâtından dört yüz altmış üç sene sonra ya‘ni bin yüz otuz beş târihinde *Mesnevî-i Şerîf*’in cild-i sâbi‘i olmak üzere meydana bir manzûme çıkmış idi ki anda pîşvây-i ricâl-i sûfiyye olan Şeyh-i Ekber -kuddise sırrahü’l-ezher- hazretlerinin kadh ü zemmine dâir nice ebyât bulunmağla ve Şeyh-i Ekber’e ‘adüvv-i ekber olan Kadızâdeliler’in atıp tuttukları zaman olmağla bu cild-i sâbi‘a ehemmiyet verilmiş idi. Tarîkat-ı Mevleviyye ricali ise ‘ol manzûme sâhib-i *Mesnevî* Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî -kuddise sırrahü’s-sâmî- hazretlerinin nutku değildir. Anı şu‘arâ-yı ‘acemden biri yapıp *Mesnevî-i Şerîf*’e ilhâk eylemiştir’ diyerek anı eşedd-i inkâr ile inkâr edegelmişlerdir.

Mukaddemâ Dersa‘âdet’de müsellemler-i enâm iki mesnevîhân-ı benâm var idi ki biri Hüsâm Efendi ve diğeri Murâd Molla dergâhı şeyhi [2b] Murâd Efendi’di. Hüsâm Efendi’nin dersini dinlemiş idim ve Murâd Efendi’den hayli tederrüs eylemiş idim. Hattâ Murâd Efendi Dârü’l-Mesnevî’yi inşâ ve bin iki yüz altmış senesi Muharrem’inin dokuzuncu günü küşâd ile eski şâkirdânına *Mesnevî*’den icâzet verdikte bendeniz de icâzet alanlar sırasında bulunmuş

⁹ Günlerin yenilenmesiyle hükümlerin değiştiği inkâr olunamaz.

idim. Ol gün mesnevîhânların bir yevm-i mes'ûdu idi ki Cennet-mekân Sultan 'Abdûlmecid Hân Hazretleri Dârü'l-Mesnevî'ye teşrî ile anları taltîf buyurmuş idi.

İşte ol gün bizim aldığımız icâzet şeş-cihet-i ma'nevi olan defâtir-i sitte-i *Mesnevî*'ye münhasır idi. Zîrâ Şeyh Murâd Efendi cild-i sâbi'i münkir idi. Hüsâm Efendi ise: "*Mesnevî* yedi cildedir diyenleri altı cildedir diyinceye kadar döğmelidir" der idi.

El-hâsıl bu bir eski mâcerâdır. Ba'zıları cild-i sâbi'in eczâ-yı mütemmîme-i *Mesnevî*'den olduğunu iddi'â etmişlerdir. Meşâhir-i mesnevî-hânân ve ekser-i meşâyih-i mevleviyân ise anın enfâs-ı Mevlevî'den olduğunu kat'iyen inkâr ile andan beri edegelmüşlerdir. Zîrâ 'asr-ı Mevlâna ricâlinden Sipehsâlâr Hazretleri te'lîf ettiği menâkıbda *Mesnevî*'nin yalnız altı cildini zikr etmiştir ve Sadreddîn-i Konevî -kuddise sirruh- Hazretlerinin takriz ettiği *Mesnevî* altı cildten 'ibâret idi ve Hazret-i Mevlâna cild-i sâdisin evvelinde:

پیشکش می‌آرمت ای معنوی قسم سادس در تمام مثنوی¹⁰
Pîşkeş mî-âremet ey Ma'nevî
Kısm-ı sâdis der-tamâm-ı *Mesnevî*

buyurmuştur. Şârih-i *Mesnevî* Şem'î dahi "cild-i sâdisin tamâmiyle *Mesnevî*'nin hitâm bulacağını Hazret-i Mevlâna keşf ü keramet ile bilmiştir" deyü tasrih eylemiştir. Ve cild-i sâdis 'Üç kardeş' hikâyesiyle hitâm bulmuş ve hâlbuki ikisinin ahvâli beyân buyrulup üçüncüsünün hâli meskûtün-'anh kalmış ve çok geçmeyip Hazret-i Mevlâna âzim-i dar-ı bekâ olmuştur. Eğer *Mesnevî* söylemeğe 'ömrü biraz daha müsâ'id olaydı ol hikâyenin noksanını ikmâl ederdi. Hattâ Sultan Veled -kuddise sırrahu'l-ahadü'l-ahmed- Hazretleri ana dâir pederiyle vâki' olan muhaveresini rıazm ederek *Mesnevî-i Şerîf*'e bir hâtîme yazmıştır. Evvelinden birkaç beytini teberrûken burada tahrir edelim:

Hâtîme-i Sultan Veled

مدتی زین مثنوی چون والدم	شد خممش گفتش ولد کای زنده دم
ازچه رو دیگر نمی گویی سخن	بهر چه بستی در علم لدن
گفت نتقم چون شتر زین پس بیخفت	نیستش با هیچ کس تا حشر گفت
وقت رحلت آمد وجستن ز جو	کل شیء هالک الا وجهه
باقی این گفته آید بی زبان	در دل آنکس که دارد زنده جان
گفت در آخر رسیده عمر هم	مژده کامد وقت ان کز تن رهم ¹¹

¹⁰ *Mesnevî*, 6/3: Ey mânâ eri senin için (sana) *Mesnevî*'nin tamamını altı kısım olarak hediye ediyorum.

¹¹ Beyit tercümelere için, Gölpınarlı (1985, C 6, s. 744-745) tarafından hazırlanan eserden faydalanılmıştır.

Bu *Mesnevî*, bir müddet babam gibi sustu; Veled ona dedi ki: A soluğu diri!

Ne yüzden artık söz söylemiyorsun; niçin Ledün bilgisinin kapısını kapattın?

Söz söyleme kabiliyeti, deve gibi çöktü, uyudu; artık o söyler; ben de söze ağzımı yumdum.

Göçme çağı, dereden sıçrayıp çıkma çağı, geldi çattı; "Her şey helâk olu gider, ancak O'nun hakikatı kalır."

Bunun geri kalan bölümü, canı diri olan kişinin gönlüne, dilsiz, sözsüz gelir.

Dedikodu da sona erişti, ömür de; tenden kurtulacağım zaman geldi diye müjde verildi.

Muddetî zîn Mesnevî çun vâlidem
Şod humuş gofteş veled ân zinde dem

Ez çi rû dîger nemî gûyî suhun
Behr-i çi bestî der-i ‘ilm-i ledun

Goft nutkem çun şutur zîn pes bi-huft
Nîsteş bâ-hîç kes tâ haşr goft

[3a]

Vakt-ı rihlet âmed u custen zi cû
Küllî şey’in hâlik illâ vechehu

Bâki-i în gofte âyed bî-zebân
Der dil-i ânkes ki dâred zinde cân

Goft der-âhir resîde ‘ömr hem
Müjde kâmed vakt-ı ân kez ten rehem

ilâ âhire...

İşte bundan dahi altıncı cildin hitâmıyla *Mesnevî*’nin hitâm bulduğu yakînen ma‘lûm olmuştur ve ol ‘asırdan beri gerek Konya’da ve gerek bilâd-ı sâirede *Mesnevî*’nin mevcûd ve mütedâvil olan bî-add ü hadd nüshaları hep altı cildten ibâret iken dört yüz bu kadar sene sonra yedinci cildinin zuhûr edivermesi gâyet müsteb‘ad görülmüştür.

Lâkin agreb-i garâibdendir ki Ankaravî dahi cild-i sâlisin şerhinde *Mesnevî*’nin altı cildten ‘ibâret olduğunu tasrih ettikten sonra cild-i hâmisi şerh ederken ya‘ni ber-vech-i bâlâ otuz beş târihinde mezkûr cild-i sâbi‘ meydana çıktıkda anı kabûl etmiş ve cild-i sâdisin şerhini itmâm ettikten sonra anı dahi başkaca şerh ederek nice tekellüfât-ı bâride ihtiyarıyla zu‘munca cild-i sâbi‘i inkâr edenlere cevâblar vermiş ve hükm-i zamâne îcâbınca Kadı-zâdeliler’e cemile göstermiş ise de enzâr-ı mevleviyânda dâmen-i i‘tibârı lekedâr olmuştur, ve altı cild üzerine yazdığı şerh Matba‘a-i Âmire’de tab‘ olunmuş iken cild-i sâbi‘ üzerine yazdığı şerhi basdırılmayıp zâviye-i nisyâna atılmıştır.

İsma‘il Ferrûh Efendi de Nahîfî’ye zeyl olmak üzere mezkûr cild-i sâbi‘i nazmen tercüme edip o dahi hedef-i i‘tirâz olmuş ise de Mısır’da Nahîfî tercümesi tab‘ olundukta ana zeyl olarak Ferruh Efendi’nin tercümesi dahi tab‘ edilmiştir.

Ankaravî kendi muhâliflerine cevâb verebilmek için işbu cild-i sâbi‘in şerhinde o kadar ihtimâlât-ı ba‘ide ve te‘vilât-ı vâhibe serd eylemiş ve o kadar perîşân sözler söylemiştir ki kabûl ü tasdîki şöyle dursun tasavvuru bile esrâr içmeğe tevakkuf eder. Ebhâs-ı mezkûre o kadar vâhîdir ki tafsîl ile tasdîke değmez. Fakat nümûne olmak üzere bir iki bahsini hulâsa veçhile hikâye edeyim.

Ez-cümle hâtime-i *Mesnevî*'ye cevâb verip der ki: “Sultan Veled -kuddise sırruhu- Hazretlerinin buyurdıkları ebyât-ı şerîfe *Mesnevî-i Şerîf*’in hemen şeş mücellled olmasına ve kısm-ı sâdisin âhirinde nihâyet bulmasına şehâdet kılmaz.

Farz edelim ki o zaman Hazret-i Mevlâna’nın ‘ömr-i şerîfi bir dem kalmış ola. Ol bir demi Hak Te‘âlâ Hazretleri ana nice eyyâm [3b] ü şühûr kadar medd eyleyip tayy-ı zamân eylese ‘acîb değildir. Nitekim Bâyezid Hazretleri sırr-ı mi‘râcî bast eyleyip bir müridi kalbinde anı inkâr ettikte diğér bir güne Şeyh’in seccâdesini getirip câmi’e giderken ana gusûl îcâb eyledi. Pes o mürid o yere karîb olan bir nehr-i câriye seccadeyi anın kenârına koyup daldı. Derhâl kendisini başını çıkardıkta Nil’in kenarında buldu ve Mısır’a gelip evlendi. Hattâ oğlu kızı oldu. On beş sene sonra kendisine bir gün gusûl îcâb edip Nil kenârına geldi. Nil suyuna daldı. Başını çıkardıkta kendisini ol seccâde koduğu mevzi’de buldu. Libâsını giyip seccâdesini koltuğuna alıp câmi’e geldikte Bâyezid Hazretleri dahi anın ‘akabince câmi’e [geldi]. Ana tenbîh edip dedi: “zinhâr kalbinden bu gün inkârı gideregör ki Hakk Te‘âlâ bir dem içre bu kadar eyyâm u şühûru tayy eylemeğe kâdirdir.

Pes bizim dahi i‘tikâdımız oldur ki Hazret-i Mevlâna ol bir dem içre kuvvet-i velâyetle bu kadar kitâbı söylese ve ol demden sonra vefât eylese Hüsâmeddin Çelebi dahi kuvvet-i velâyetle fi’l-hâl tahrir eylese veliyy-i kâminden bu kadar kerâmet ve hark-ı ‘âdet hod çok da değildir. Bu dahi Hazret-i Mevlâna’nın envâ’-ı kerâmâtından bir kerâmet olsun”-intehâ.

Haydi biz de Ankaravî’nin bu hulyâsını sahîh farz edelim. Lâkin o son dem içinde Hazret-i Pîr yedinci cildi söylemeden altıncı cildde nâkıs kalan Üç Kardeş hikâyesini itmâm buyurmalı değil miydi? Hüsâmeddin Çelebi zabt edememiştir, denilebilir mi? Bir dem içre koca cild-i sâbi’i zabt u tahrîr eden zât bir hikâyenin bakıyyesini zabt edememiş gaflet etmiş desek nasıl olur. Hulyâyı da yolunda kurmalıdır. Yine Ankaravî der ki: “Eğer denirse ki (*Goft nutkam çun şutur zin pes bi-huft*¹²) ve (*Goft u gû âhir resîd*¹³) diye ta‘bîr eylediler. Pes tekrâr yine nutka gelseler ve güft ü gûya şürû‘ kılsalar tenâkuz vâki‘ olur ve bir sözü söyledikten sonra andan rücû‘ eylemek lâzım gelir veliyy-i Hudâ’nın şânına lâyıık olmaz. Biz deriz ki asla beis yoktur.

[4a] Zîrâ bu sıfat Hak Te‘âlâ Hazretlerinin kelâmında hem vâki‘ olmuşdur. Nitekim bir kelâmı söyledikten sonra ana mütenâkız bir kelâm söylemek ve bir hükmü bildirdikten sonra

¹² Nutkum deve gibi öylesine uyudu ki,

¹³ Artık dedikodu son bulmuştur.

ona münâfi bir hüküm eylemek şân-ı ilâhîde zuhûra gelmiştir ki kelâm-ı İlâhîde nâsih ve mensûh vâki‘ olmuştur” -intihâ.

Ankaravî’nin evhâm u hayâlâtı cevâbdan müstağnî ise de buradaki zabt u hatâsını beyân etmeğe mecbûrum. İlm-i usûl-i fikhda beyân olduğu üzere nesh ancak ahkâm-ı şer‘iyye-i fer‘iyyede câri olur. Ammâ ‘akâyide müte‘allik olan usûlde ve umûr-ı mâziyye yâ hâliyye yâhud istikbâliyyeden ihbârda câri olmaz; ve illâ şân-ı Bârî’de cehl lâzım gelir. Subhânehu ta‘âlâ ‘anil-cehli ve’n-nisyan bu sûretde Ankaravî’nin nesha kıyâsen Mevlâna hakkında tenâkuzu tecviz itmiş esâsı ve mesâsı olmayan bir kıyas-ı fâside mebnî olmağa fâsiddir.

Bendenize kalur ise cild-i sabî’in rekîk ve düşük ibârâtı enfâs-ı mevlevîden olmadığına delîl-i kâfidir. Başka vechle isbâta hâcet yokdur. Lede’l-mutâle‘a anlaşılır ki mü’ellifinin fârisisi ham ve ‘arabçası nâkıs imiş.

İbtidâ dibâcesine bak. Tetâbu‘-ı izâfât ve tumturâk-ı elfâz u ibârât ile gürleyip gider. Lâkırdı çok ammâ enfâs-ı mevlevî kokusu yok. Sonra kelâm-ı mensûr arasında şu beyti yazar:

من زادم نبشتم كاف دم كه آدم خود نبود من بدم آن آدم اندم كز ولادم ميزدم¹⁴

Men zâdem nebîstem kâf-ı demgeh âdem hod nebûd
Men bedem ân âdem-i andem kez vilâdem mîzedem

Bu beytin tenâfur-i kelimâtı Mevlâna sözü olmadığına delîl-i kâfidir. Esrâr-keşlerin bu misillü çok sözleri vardır. Hele Bidil’in bu türlü tuhaf beyitleri olup ez-cümle birisi budur:

شعله بودم من و میسوخت نفس شمع مسیح من قدح میزدم و مسند طلب بود کلیم¹⁵

Şu‘le bûdem men u mî-suht nefes-i şem‘-i Mesîh
Men kadeh mî-zedem u mesned-i taleb bûd Kelîm

[4b] İşte Bidil’in bu beyti bizim *Mesnevî* mukallidimizin o beytinden daha hoştur hem de selîsdir. Lâkin hiç birinde râyiha-i enfâs-ı mevlevî yoktur. Ol beyitten sonra bu *Mesnevi* mukallidi insânı yedi kısma taksim ile der ki: ‘tâ’ife râ sa‘âdet ve tâ’ife râ şekâvet mâderzâdest ve gürûhî bâ-kitâb hâsıl kerdend ve kavmî ver-umûr-ı deniyyet ve çokî ber-karâr-ı sâbık ve kıs ‘alâ-hazâ’.¹⁶ Bu fikranın ma‘nâsından sarf-ı nazarla cihet-i lâfziyyesine bakalım. Bundaki ‘çok’

¹⁴ Evet doğdum. Doğma anının (yaratılma zamanının, yani kün kelimesinin) ‘k’ harfini ben yazdım. O zamanda henüz Âdem AS. yaratılmamıştı. O ânın âdemi ben idim ve benim doğumumdan (kendi varlığımdan, vücudumdan) dem vuruyordum.

¹⁵ Ben bir meş‘ale idim ve mum gibi olan Hz. İsa’nın mum gibi olan nefesi yakıyordu ve Hz. Mûsâ (henüz) istek içinde iken ben kadeh tokuşturuyordum.

¹⁶ İnsanları bazısının mesud bazısının şakî olması doğuştandır. Bir bölüm bu mes‘eleyi kitabla ortaya koydu. Diğer çoğu (birçok) kavimler deniyyet (aşağılık) işlerinde ise (yukarda zikr edilen) karar üzerinedir. Diğerlerini bunun üzerine kıyasla.

lafzı ne demektir ve bu vaktiyle fârisihânlar arasında çok söz oldu. Kütüb-i lugâta bakıldı. Ne olduğu bilinemedi. Meğer ‘çok’ Türkçe veyâ edât-ı vahdet olarak ‘çoğu’ demek imiş. Ankaravî böyle ma’nâ veriyor. Binâen-‘aleyh mukaddemâ cild-i sâbi‘a acem düzmesi derler iken Özbek işi imiş dediler. Ba‘dehû mukallid-i merkûm bir kabaca masal düzüp der ki: ‘Fasl-ı temûz der-nazar-tâb-ı âfîtab der-beriyye zâtü’l-‘ırkı a‘rabî daralacak delk-i hîş râ tagsil mîdehed’¹⁷ ilâ âhire. ‘Alacak’ eski Türkçede hareke demek imiş. Ankaravî öyle diyor. Lâkin gusûl ya igtisâl yerinde tagsîl demesi ‘Arabçasının noksânından nâşi olduğu hâlde Ankaravî buna ilişmiyor. Biz de artık anın mensûrundan geçip de *Mesnevî*’sine gelelim. *Mesnevî*’sinin evvelki beyti budur:

ای ضیاء الحق حسام الدین سعید دولتت پاینده فقرت بر مزید¹⁸

Ey ziyâ‘ü’l-Hakk Hüsâmeddîn sa‘îd
Devletet pâyende fakret ber-mezîd

Görüyorsunuz ki bunda *Mesnevî* çeşnisi yok. Gelelim sebk ü rabtına. ‘Sa‘îd’ lâfzı Hüsâmeddîn’e sıfat olmağla nûnun meksûr okunması lâzım gelir. Bu sûrette ise vezin bozulur. ‘Devlet’ lâfzı buraya yakışmıyor. Haydi yakışıksız olsun da ma’nâ tamâm olsun diyelim. Hâlbuki du‘â makâmında ‘bâdâ’ mı demek ister yoksa ‘mebâdâ’ mı? Ankaravî bunun tercümesinde olsun ‘ilâve ediyor veyâ ‘vâv’ mahzûftur demek istiyor. Lâkin hazf yeri değildir. Aşağısı gittikçe kabalaşıyor ve fenâlaşıyor. Mutâla‘aya lüzum yoktur.

[5a] Fakat Şeyh-i Ekber Hazretlerinin ta‘n u zemmi hakkında olan beyitlerinden bir kaçını der-miyân edelim. Bak ne diyor:

Mesnevî [Sözde Yedinci Cilt]

روح فرعن آنکه طاهر گفته است	شمع پیش باد او خوش خفته است
حکم اغلب را بسی کون مینهد	سر به رفت و کون به پرورت می نهد
موسی و فرعون را هر دو یکی	می شمارد و اوفتاده درشکی
آنکه ختم الاولیا خواننده را	کو جحیم است و مقر مأوی ترا
این تصوف نیست هم توهید نیز	این تصرف عین کفرست ای عزیز ¹⁹

Rûh-ı Fir‘avn ân ki tâhir gofte est
Şem‘ pîş-i bâd-ı û hôş hufteest

¹⁷ Temmuz ayında, güneşin sıcak zamanında, çölde Arap soyundan biri daralacak elbisesini yıkamak istiyor.

¹⁸ Ey Hakk’ın nuru kutlu olan Hüsâmeddîn zenginliğin devletin devamlı olsun ve fakirliğin de gittikçe artsın.

¹⁹ Fir‘avun ruhunun temiz olduğunu söyleyen kimse, O’nun rûzgârının önünde uyumuş demektir.

Gâlib hükmü arkasına atmaktadır. Baş gitmiştir ve hâlâ arkasını beslemektedir.

Mûsâ ile Firavun’un her ikisini bir sanan şekke düşmüştür

O’nu hatmü’l-evliyâ olarak söyleyen kimseye, senin durağın cehennem olsun de.

Bu tasavvuf olmadığı gibi tevhid de değildir. Bu tasarruf ey dost küfrün tâ kendisidir.

Hükm-i apleb râ mîş gûne mî-nihed
Ser be-reft u kûn be perveret mî-nihed

Mûsî vü Fir‘avn râ her du yekî
Mî-şumâred ufutâd u der-şekî

Ân ki hatmü’l-evliyâ hânende râ
Gû câhimest u makarr me’vâ tu râ

În tasavvuf nîst hem tevhîd nîz
În tasavvuf ‘ayn-ı küfretest ey ‘azîz

Bu mukallidin ‘kûn u pes’ gibi hâriç ez-hadd ü edeb sözler söylediğine nazaran *Mesnevî-i Şerîf*’e tezyîf yollu bir nazîre yapmış olması hâtıra gelir ise de Şeyh-i Ekber’i lisân-ı mevlevî’den ta’n u tekfîr için ba’z-ı ashâb-ı ta’assub tarafından Hüsâmeddîn nâmında bir kallâşa yaptırılmış diye tarîkat-ı mevleviyye ricâli beyninde deverân eden rivâyet akla daha mülâyimdir. Her hâlde mevzû’-i bahs olan cild-i sâbi’in enfâs-ı mevlevîden olmadığı cây-ı bahs ü iştibâh değildir.

Biz de *Mesnevî*’ye cild-i sâmin olmak üzere bir manzûme yapsak bundan daha kaba ve daha aşağı düşmez. Lâkin bunun gibi o da *Mesnevî*’ye benzemez, Ma‘lûma ehl-i hakîkat ‘indeinde *Mesnevî* mağz-ı mesânîdir. Hüsn-i beyânı gıdâ-yı rûh-ı insânîdir. Mefânîdir. Mefâhim-i bedâyi’-nişânı hep ma‘ânî-i sevânîdir. *Mesnevî* sehl-i mümteni’ bir kitâb-ı celîlü’l-menâfi’ ve cezîlü’l-bedâyi’dir.

Mesnevî li-muharririhî

مثنوی چون شش جهت شش دفتر است	نطق مولانا نظیر دیگر است
نیست سابع سرورای ریب و شک	ذوق می داند شکر ا از نمک
قابل تنظیر نبود مثنوی	²⁰ مغز قرآنست و سر معنوی

Mesnevî çün şeş cihet şeş defterest
Nutk-ı Mevlâna nazîr-i dîgerest

[5b]

Nîst sâbi’ serverâ bî-reyb ü şekk
Zevk mî-dâned şeker-râ ez-nemek

Kâbil-i tanzîr nebuved Mesnevî
Magz-ı Kur’ânest u sırr-ı ma‘nevî

²⁰ *Mesnevî* altı cihet gibi altı defterdir. Mevlâna sözünün benzeri yoktur.

Ey azîz! Hiç şüphesiz (onun) yedincisi yoktur. Ancak zevk sahibi bir kimse şekeri tuzdan ayırır. *Mesnevî*’nin bir nazîresi yapılamaz. O Kur’ân’ın dimağı ve ma‘nevî bir sırdır.

İşte efendim eser-i ‘âlîlerini mutâla‘a ederken böyle derin bahislere daldım ve bir zât-ı âlî-kadrin himmetiyle Ankaravî’nin cild-i sâbi‘ şerhini buldum. Okudum. Cild-i sâbi‘ hakkında olan eski i‘tikâdımda sâbit kaldım. Bâkî emr ü fermân.

Cevdet Paşa”²¹

²¹ Mektubun aslı ve hakkında yazılanlar için ayrıca bk.: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Bölümü, Yıldız Esas Evrakı Fonu, Kutu 37, Gömlek 97; Ahmet Cevdet Paşa, 8 Haziran 1311, s. 308-313; Ahmet Cevdet Paşa, 1991, s. 228-235; Yavuz, 2012, s. 441-454; Yavuz, 1986, s. 229-234.

Cevdet Paşa'nın Cevabî Mektubuna Karşılık Âbidin Paşa'nın Yazdığı Mektup

“Şimdıcik Dersaâdet postası geldi. Mufasssal emîrnâme-i hidîv-i a‘zamîlerini alıp mutala‘a eyledim. Bağdad Postası dahi Samsun’a müteveccihen müteheyyi’-i ‘azîmet olduğundan ‘arz-ı teşekkürât-ı kemterânem için bir hafta olsun sabr etmeğe kendimde iktidâr göremedim. Binâen-‘aleyh ‘acelen bu ‘arîze-i kemterânemi yazmağa cesâret eyledim.

Te’lifât-ı kesîre-i celîle-i dâver-i a‘zamîlerini okudukça hayrette kaldığım misillü *Mesnevî-i Şerîf*’in yedinci cildi deyu mevcûd olan cild hakkındaki beyânât ve mutâla‘ât-ı hikem-gâyât-ı veliyyü’n-ni‘âmîleri hakîkaten bâ‘is-i şân u iftihârdır. İnsânlar içinde pek az insân bulunur ki her bir bahisde mâhir her mes‘elenin halline muktedir bulunsun. Zât-ı hidîv-i a‘zamîlerinin vücûdiyle her kim ki iftihâr etmez ise -nist bâd- ibâresine lâıyk olur. Hulâsa kemâlât-ı hidîvâneleri gibi ‘azîm nâ-kâbil-i iş‘âr bir şey var ise o da emîrnâme-i hidîvânelerinden hâsıl olan meserret-i kemterânemdir.

Mesnevî-i Şerîf’e gelince sekiz seneden beri her sabah Kur‘ân-ı ‘azîmü’ş-şândan sonra okumağı âdet edindim. Zirâ Celâleddîn Rûmî hazretlerinin rûhâniyetinden başka ma‘kulâtta dahi misline ne eski Yunan ve ne Roma ve ne de Avrupalılardan hiçbir hakîm hiçbir müellife tesâdüf etmedim. *Mesnevî-i Şerîf*’i sırasıyla okudukça zevk u lezzet ve hayrete müstağrak olur idim. Bu zevk u hayret dahi *Mesnevî-i Şerîf*’in altıncı cildini ikmâl edinceye kadar imtidâd eyledi. Yedinciye gelince her şey yedidir deyu ma‘lûm-ı hidîvâneleri olan nice nice mübâlagâtı görünce ve ‘ale’l-husûs *Mesnevî-i Şerîf*’deki ‘azamet ü hikmet ve belâgat ü şi‘r ü letâfeti külliyyen gayb edince yedinci cild Celâlüddîn Rûmî ks. Hazretlerinin eseri olmadığına kalben hükm ettim. Lâkin tahkîkât-ı vâkı‘ada görülen ba‘z-ı ezdâd hasebiyle şerh-i ‘âcizânemde bu hissiyât-ı çâkerânemin îlânını münâsib ‘add eylemedim. Hattâ Paris’de tab‘ olunan ve kırk altı cildten ibâret bulunan ‘*Biographie Didot*’ nâm kitâbda bu yedinci cild Hazret-i Celâlüddîn Rûmî’nin eseri olmadığına hükm edilir. Ammâ bir çok def‘âlar basılmış ve *Mesnevî* nâm-ı celîlisini hâiz bulunduğundan o mebhasda sükûtu daha münâsib ‘add eyledim. Şu kadar ki zât-ı hidîvânelerinin emîrnâmesinde yazılan Sultan Veled hazretlerinin buna dâir olan ebyât-ı celîlesini ‘aynen tercüme edip şerh-i ‘âcizânemin yirminci sahîfesinde derc eyledim ki bu ebyât ile ma‘lûm-ı hidîv-i a‘zamîleri olduğu üzere *Mesnevî-i Şerîf*’in altı cildten ibâret olduğu gün gibi âşikâr olur ve şerh-i ‘âcizânemin kezâlık ondokuzuncu sahîfesinde *Mesnevî-i Şerîf*’in altı cildten ibâret olup altıncı cildin nısf-ı sânisıyla yedi olur deyu yazmaklığım Ankaravî’nin şerhinin altıncı cildinin nısfından sonra -tekmile-i cild-i sâdis- deyu olan ‘ibâresi ve basılan cildlerde cild-i sâdisin ikincisi deyu yazıldığından ve ba‘zı bu tekmile yedinci ta‘bîr olduğundan ana istinâden ve yedinci cildi kabûl edenlerin ta‘rîzâtını tecdîd etmemek üzere

o ciheti mestûr geçivermek istedim. Eğer doğrudan doğru *Mesnevî-i Şerîf*'in yedinci denilen cildi *Mesnevî-i Şerîf*'den olduğunu kabûl etmiş olaydım mezkûr on dokuzuncu sahîfede: “*Mesnevî-i Şerîf* altı cildir ve ‘ale’l-husûs altıncı cildin nısfıyle yedi cild olur” demez ve tasrîh etmez idim. Altıncı cildin nısfıyle yedi cild olur demekliğimden *Mesnevî-i Şerîf*’in altı cildten ibâret olduğu beyân edilmiş gibidir. Yoksa altı lafzını kâle almıyarak “*Mesnevî-Şerif* yedi cildten ‘ibârettir” deyu doğrudan doğru der idim ve yedinci cildi külliyyen çürüten Sultan Veled hazretlerinin ebyât-ı şerîfesini tercüme etmezdim. Bu ‘arîze-i rikkiyyet-farîze-i müsta‘cele-i kemterânemi ikmâlden evvel tekrâr ‘arz-ı şükrân ve ‘ubûdiyyete müsâra‘at ve hakk-ı çâkerânemde teveccühât-ı cihân derecât-ı veliyyü’n-ni‘amîlerinin bekâsını istirhâm eylerim.”

Âbidin.²²

²² Mektup, Ahmet Cevdet Paşa’nın, Tezakir (1991, s. 235-236.) isimli eserinde Âbidin Paşa’ya yazılan mektuptan hemen sonra yer almaktadır.

Cevdet Paşa'nın, Âbidîn Paşa İçin Yazdığı Cevabî Mektubuna Şair Süleyman Hayri Bey'in Yazdığı Mektup

[6a]

Cevâb

Mesnevî-i Şerîf'in birinci cildini altı cilde taksîm ile şerh ederek işbu şerhin birinci cildinin on dokuzuncu sahîfesinde 'Âbidîn Paşa hazretlerinin -*Mesnevî-i Şerîf* altı ciltten 'ibâret olup altıncı cildin nısf-ı sâniisiyle yedi cilt üzre bulunur- diye yazmış olmaları *Mesnevî-i Şerîf* hakkında şimdiye kadar işitilmemiş bir ta'bîr olup ancak Ankaravî'nin altıncı cilt şerhinin tâbî'i tarafından sebep ikiye taksîm ve tetimme nâmıyla yediye iblâğ ile tab' ve neşr edilmiş olmasından galat bir şey olduğu müşârün-ileyhin üçüncü def'a olarak tab' ve neşr ettirdiği mezkûr birinci nüshada öyle bir ta'bîrin görülmemesi de muahharen tashîh fikr edilmiş olduğuna delâlet etmekle o hâlde bu husûsta mübâhaseye ve binâen'aleyh tafsîlâta değeri olmamakla tatvîlden içtinâben bu bâbda bu kadarcıkla iktifâ olduğu...

İmdi *Mesnevî-i Şerîf*'in altı ciltten 'ibâret olduğuna dâir müşârün-ileyh 'Âbidîn Paşa hazretlerine yazılıp da muahharen bir nüshası 'âcizlerine ihsân buyurulan mektûb-ı belâgat-ı uslûb-ı âsafânelerinde 'âlâ vechi't-tafsîl bast ve beyân buyurulan delâ'il ve berâhîn-i mu'allakaya karşı hâtırlara gelebilmek ihtimâli bulunan ba'zı ecvibe-i lâzîmenin müsâ'ade-i mekârim'ade-i destûrîleriyle ber-vech-i âtî 'arz ve izbârına cür'et-yâb oluyorum.

Evvelen, mektûb-ı 'âlâ-i füyûzât-me'âlî-i asâfânelerinde

پیشکش می‌آرمت ای معنوی قسم سادس در تمام مثنوی²³

Pîşkeş mî-âremet ey Ma'nevî

Kısm-ı sâdis der-tamâm-ı Mesnevî

beyt-i şerîfiyle bi'l-istişhâd Şem'î merhûmun dahi bu beyt ile - *Mesnevî-i Şerîf altı ciltte hitâm bulacağını Hazret-i Mevlâna keşf ve kerâmetle bilmiştir.* - demesiyle *Mesnevî-i Şerîf*'in altı ciltten 'ibâret olduğuna hüküm buyurulur ise de hâlbuki zaten cildin hitâm bulmamış olduğu söylenmekte dururken buna karşı işbu ifâde ile şuracıkta 'acâ'iblik görünmek olduğu gibi o beyt-i şerîfi ta'kîb eden işbu;

²³ Beyit tercümeleri için, Kırilangıç & Örs (2008) tarafından hazırlanan eserden faydalanılmıştır.

İsmi geçen eser, bu ve sonraki beyit tercümelerinde "*Mesnevî*" şeklinde anılacaktır.

Mesnevî, 6/3: Ey manevî [er], *Mesnevî*'yi tamamlamak üzere altıncı bölümü sana armağan olarak sunuyorum.

بوک فیما بعد دستوری رسد رازهای گفتنی گفته شود²⁴
 Bû ki fîmâ ba'd destûrî resed
 Râzhâ-yî goftenî gofte şevêd

beytinin revîşine nazaran ola ki altı ciltten sonrasının da söylenilmesine açık bir yol bırakılmış gibi görünüyor.

[6b]Sâniyen, cild-i mezkûrı reddedenlerce delâ'il-i râsihadan olup mektûb-ı 'ulyâ-yı âsafânelinde birkaç beyti teyemmünen tahrîr buyurulan Sultân Veled hazretlerinin muhâverenâme-i meşhûru ki müşârûn-ileyh 'Âbidîn Paşa hazretlerinin şerhinde sekiz on beyitten 'ibârettir diye yazılmış ve tetkîkât-ı 'âcizâneme göre kırk beyitten mezîd bulunmuş olan mezkûr muhâverenâmeye Hazret-i Mevlâna'nın son nutku olduğu reddi, bulunan ber-vech-i âtî beş beytin karıştırılmasıyla kırk beş beyte iblâğ edilmekle şu kadarcık şeyde bile görülen ihtilâf muhâverenâme ahvâlini düşünürken bi't-tabî' yedinci cildin ihtilâfına sapan fikr-i tetkîk dûçâr-ı teşvîş olup giderken işbu ebyâta dahi Sultân Veled hazretlerinin ebyâtının karıştırılmış olmasını da görünce biri birinin içre ki şu ihtilâfâtan dûçâr-ı hayret olup kalıyor ki ebyât-ı mezkûre de şunlardır:

هست باقی شرح این لیکن درون	25 بسته شد دیگر نمی آید برون
قصه شهزادگان نامد به سر	26 ماند ناسفته در سوم پسر
همچو اشتر، ناطقه اینجا بخفت	27 او بگوید، من دهان بستم ز گفت
باقی این گفته آید بی زبان	28 در دل آن کس که دارد نور جان
گفت نطقم چون شتر زین پس بخفت	29 نیستش با هیچ کس تا حشر، گفت
همچو می کوید شتر چون خفت او	
وقت رحلت آمد و جستن ز جو	30 کل شی هالک الا وجهه

Hest bâkî şerh î'n lâkin derûn
 Beste şod dîger nemî âyed birûn

Kıssa-i şehzâdegân nâmed be-ser
 Mânde nâsifte dūr sevvum puser

Hemçu uştur nâtıka încâ bi-huft
 Ū be-gûyed men dehân bestem zi goft

Bâki-i î'n gofte âyed bî-zebân
 Der dil-i ânkes ki dâred zinde cân

²⁴ Mesnevî, 6/6: Ola ki bundan sonra bir izin gelir de söylenecek sırlar söylenir.

²⁵ Bu sözün, bu hikâyenin kalan bölümü var ama gönlün kapısı örtüldü; artık dışarıya çıkmıyor söz.

²⁶ Şehzadelerin hikâyesi başa çıkmadı, tamamlanamadı; üçüncü şehzadenin incisi delinmeden kaldı.

²⁷ Söz söyleme kabiliyeti deve gibi çöktü, uyudu; artık o söyler; ben, söze ağzımı yumdum.

²⁸ Bunun geri kalan bölümü, canı diri olan kişinin gönlüne, dilsiz, sözsüz gelir.

²⁹ Babam, bundan böyle dedi, sözüm deve gibi ihladı, uykuya daldı; artık mahşere dek kimseyle konuşmayacağım.

³⁰ Göçme çağı, dereden sıçrayıp çıkma çağı, geldi çattı; "Her şey helâk olu gider, ancak O'nun hakikati kalır."

Goft nutkem çun şutur zîn pes bi-huft
 Nîsteş bâ-hîç kes tâ haşr goft
 Hemçu mî gûyed şutur çun huffet û
 Vakt-ı rihlet âmed u custen zi cû
 Külli şey'in hâlik illâ vechehu

Sâlisen, Ankaravî hazretlerinin cild-i sâlis şerhinde - *Her şeyin vasatına kalp derler pes on sekiz ebyât ma'a-dîbâcetü'l-'arabî cild-i vâhid i'tibâr olunduğu üzre bu cild-i sâlis mücelledât-ı Mesnevî kalbi olduğuna herkesin kalbi şâhiddir. Ammâ eğer nâzır-ı vech-i suverî olursan vü şeş olmasına i'tibâr kıalarsan... ilââhire* – (Ankaravî, 1806, s. 2) 'ibâresinin gidişine nazaran dîbâceden de bir cilt şu'besi çıkarak *Mesnevî-i Şerîf*'in altı ya da sekiz cilt olmak ihtimâllerine kadar şümûllu bir hâlde görülmekle berâber şu ifâde hazret-i şârihin bir taksîm-i i'tibârîsinden 'ibâret kalmakla bundan hall-i mes'eleye dâir bir şey çıkarılamıyor gibi görünüyor.

Râbi'an, "Çokî" "alacak" lafızları gibi *Mesnevî-i Şerîf*'in de pek çok mahallinde tesâdüf olunmakta olup ez-cümle:

[7a]

اشتر و گاو و قجی در پیش راه³¹
 Uştur u gâv u koçî der pîş-i râh
 که آمدم ای شاه ما اینجا قنق³²
 K'âmedîm ey şâh mâ incâ konuk
 گفت او را گو تر و حلوا به چند³³
 Goft û râ gû ter u helvâ beçend?
 چون تفحص کرد از حال اشک³⁴
 Çun tefahhus kerd ez hâl-i işek

beyitlerinde vâkı' olduğu gibi ki Hazret-i Mevlâna'nın *Mesnevî-i Şerîf* deki vâdî-i 'âlîsi 'ale'l-ekser makâma münâsib ifâde olduğundan bunlar da o tarzdan olarak -çokî, alacak, koçî, konuk, gû ter ve işek- lafızları hep bir kabîlden olmak lâzım geleceği derkâr bulunur.

Hâmisen,

من زادم نبشتم کاف دم که آدم خود نبود من بدم آن آدم اندم کز ولادم میزد³⁵

³¹ *Mesnevî*, 6/2457: Bir deve, bir öküz ve bir koç, yol üzerinde giderken...

³² *Mesnevî*, 5/64: Kafirler, Peygambere misafir oldular...

³³ *Mesnevî*, 2/394: Dedi, helvanın toptan fiyatı nedir?...

³⁴ *Mesnevî*, 5/1343: Eşegin durumunu araştırıp dururken bir de ne görsün?...

³⁵ Evet doğdum. Doğma anının (yaratılma zamanının, yani kün kelimesinin) 'k' harfini ben yazdım. O zamanda henüz Âdem AS. yaratılmamıştı. O ânin âdemi ben idim ve benim doğumumdan (kendi varlığımdan, vücudumdan) dem vuruyordum.

Men zâdem nebîstem kâf-ı demgeh âdem hod nebûd
Men bedem ân âdem-i andem kez vilâdem mîzedem

beytinde tenâfûr iddi'â buyurulur ise de Hazret-i Mevlâna'nın da işbu;

منم معلول بیعلت که علت گشت پیوندم ازل فرزند من آمد ابد فرزندم

ve

روحه روحی و روحی روحه من رأی روحین عاشقا فی بدن³⁶

ve

از همه او هام و تصویرات دور نور نور نور نور نور³⁷

beyitleriyle *Âdeme âdem gerektir âdem ede âdemi / Âdem âdem olmayınca âdem olmaz âdemî* beyitleri kabîlinden olarak *-musanna' mükerrer-* tarzında eş'âr-ı musanna'adan gibi anlaşılmakta olup çünkü bunda *-müsteşrizât-* çâşnîsi ve binâen'aleyh tenâfûr zevki hiss olunmakta gibi zâhir olunur.

Sâdisen, tağsîl kelimesinin iğtisâl mevki'inde kullanıldığı ve buna Ankaravî'nin ilişmediği de beyân buyurulmakla berâber bundan dolayı yedinci cild müellifinin 'Arabîsi hâm olarak cehlî iddi'â buyurulur ise de lugatta *-tağsîl-* gusl-i a'zâ husûsuna mübâlağa eylemek - *iğtisâl* - bedeni yıkamak ma'nâsına ki yunmak ve yıkanmak ta'bîr olunur ma'nâlarını hâiz ve - tağsîl - kelimesinin bulunduğu 'ibâre dahi - دلق خویش را تغسلی میدهد - olup bundaki - میدهد - lafz-ı Fârîsiyle de almış olduğu kuvvete nazaran ve dîbâcenin ahvâl-i 'umûmiyyesine kıyâsen müellifinin ifti'âl ve tef'îl bâblarının fark ve temyizinden 'aczi gâyet olmuş olaydı dîbâcenin her satırında mutlakâ böyle bir hatâsı olmak îcâb eder idi ki öyle şeylere de tesâdüf olunmadığı gibi hep hasbe'l-beşeriyye bir kitâptaki bir kelimede bir yanlışlık görülmemekle berâber müstensih hatâlarına da uğramak ihtimâllerine binâen bu kadar bir hatâcığa da biraz nazar-ı insâfla bakılmak iktizâ eder.

[7b] **Sâbi'an**, yedinci cildin birinci beyti olan,

ای ضیاء الحق حسام الدین سعید دولتت پاینده فقرت برمزید

Ey ziyâ'ü'l-Hakk Hüsâmeddîn sa'îd

Devletet pâyende fakret ber-mezîd

beytinde Hüsâmeddîn sa'îdin rabtsızlığı ve rabtî hâlinde düzensizliği ve ikinci mısra'da -bâdâ-yahut -mebâdâ- hangisi murâd olunduğu mahzûf ise hazf mahalli olmadığı cihetle işbu beytin birkaç bozukluğu ve bu cihetle nâzımının şi'rde de mahâretsizliği iddi'â buyurulur ise de *Mesnevî*'de dahi,

³⁶ Beytin tercümesi: "Canı benim canım; benim canım da onun canı; bir bedende iki canın yaşadığını kim görmüştür?" (Gölpınarlı, 1992, s. 251)

³⁷ *Mesnevî*, 6/2146: Orası, bütün vehimlerden ve tasavvurlardan uzaktır, nurun nurunun nurunun nurunun nurunun nurudur!

گفت ای هدیه حق و دفع حرج معنی الصبر مفتاح الفرج³⁸

Goft ey hedye-i Hak u def'-i harac

Ma'nî-i es-sabru miftâhu'l-ferec

beytinde vâkı' olan -معنی الصبر-،-هدیه حق- gibi rabtça tıbk-ı fâ'idesine mutâbık sûretle okunmayan beyitlerin çok olduğuna ve Hüsâmeddîn sa'îd'in arasında dahi Hüsâmeddîn'in evvel dahi birer harf-i nidânın mahzûf olabilmesine ve sa'îd'in bedel ve mahlası âhir olarak ve - *Mustafâ Gazî*- ve - *'Alî Sa'îd*- gibi okunabilmelerine ve ikinci mısra'da Nâbî'nin işbu;

“Gündüzün 'îd ü gecen kadr ü kamu vaktin sa'îd

Kim sürûr u sûr ile hâcâta olmuşsun medâr” beytiyle diğer şu,

“Ey şehenşâh-ı cihân zıll-ı Hudâvend-i Mecîd

Rûzı tû 'îyd u şebet kadr u heme vaktet sa'îd”

beytinde olduğu ve lisânımızda dahi -*ömrüne bereket*- ta'bîri ta'bîrân-ı meşhûreden bulunduğu gibi icâz ve ihtisâr ve zarûrun sûretleriyle hazf ve fev'î ihtimâlleri de görünmek bulunur.

Sâminen, *Pes* ve *kûn* gibi elfâzın isti'mâli cihetiyle de cild-i sâbî'in merdûdunu beyân buyrulur ise de bu misilli elfâzı hâvî ebyât-ı şerîfe *Mesnevî*'de dahi çok kerre vâkı' olup ez-cümle ebyât-ı âtiyede olduğu gibi ki bu gûne şeylerin daha fazlası kitâblarda bile vürûd u sudûru zarûriyâtdan olmakla bu bâbda daha ziyâde tafsîlâta hâcet olmayıp ebyât-ı mezkûre de şöyledir:

Ez-Mesnevî:

کندهای را لوطیی در خانه برد سرنگون افکندش و در وی
فش 39

Kendeyî râ lûtîyî der hâne bord
Sernigûn efkendeş u der vey fişord

رفت در حمام او رنجور جان کون دریده همچو دلق تونیان

Reft der hemmâm û rencûrcân
Kûn derîde hemçu delk-i tûniyân

چون تفحص کرد از حال اشک دید خفته زیر خر آن نرگسک

Çûn tefahhus kerd ez hâl-i işek
Dîd hofte zîr-i her ân nergisek

[8a] **Tâsi'an**, Meşâhir-i Mesnevî-hânân ile ekser meşâyih-ı Mevlevîyânın yedinci cildi eşedd-i inkâr ile inkâr etmeleri bir efkâr-ı müteselsile-i serî'adan 'ibâret kalmamak için öyle

³⁸ *Mesnevî*, 1/96: Dedi: Ey Allah'ın armağanı, ey kederleri gideren, ey 'Sabır genişliğin anahtarıdır' sözünün anlamı...

³⁹ *Mesnevî*, 5/2497: Oğlancının biri evine bir oğlan götürdü. Onu domaltıp, abandı.

⁴⁰ *Mesnevî*, 6/310: Canından bezmiş, ardı, hamamcı peştimalı gibi yırtılmış bir halde hamama vardı.

⁴¹ *Mesnevî*, 5/1343: Eşeğin durumunu araştırıp dururken, o nergisçiği eşeğin altına yatmış olarak gördü.

bürümeden sözle değil şâyân-ı ihtiyaç beyânâtında bulunmalarına muhtâttır ki meselâ ez-cümle meşâhirden bulunan Hüsâm Efendi merhûmun - *Mesnevî-i Şerîf yedi cilttir diyenleri altı cilttir deyinceye kadar dövmelidir* - demesine karşı birisi de - *Mesnevî altıdır diyenleri yedi diyene kadar dövmelidir* - diyememek için bu misilli tahakkümâta ve fakat gayr-ı ma'kûl söz söyleyeceğine o kadar kuvvet ve kadrın müsellemesiyle mütenâsib olmak üzere - *Mesnevî-i Şerîf yedinci cildi taklîddir, taklîd olduğuna da şunlar delildir* - diyerek mükemmel bir tahlîlnâme ile isbât-ı müdde'â ederek herkesi şu merâktan kurtarıp gitmediği sezâ-vâr-ı esefdir şâyân-ı ta'accübdür.

Murâd-ı Mollâ Şeyhi Murâd Efendi'nin dahi altı cilde kadar okutmuş olması da mutlakâ okutur olduğuna delâ'il eder mi çünkü ma'lûm dekâyik-melzûm-ı âsafâneleri buyurduğu üzere *Mesnevî-i Şerîf* okutanların hepsi de altıncı cildi bile ikmâl edemezler, vakit de bulunmaz.

İşbu yedinci cildin dörtüyzaltmışüç sene sonra zuhûr etmesi dahi hall-i müşkile yardım edebilir mi, zîrâ bunun mevcûd iken her nasılsa nâbûd edilip de muahharen meydâna çıkarılmış olabilmesinin de ihtimâline ve ihtimâlât-ı sâ'iresine mebnî bu husûsu dahi mutlakâ tasnîfine delâlet etmez hükm ettirmez.

Tayy-i zamân ve tenâkusu bahslerine gelince bunlar da 'âcizlerince bahsin 'amîk cihetleri olup anda asdâf-ı taharriyât içre dürdâne-i merâmı bulup çıkarmaktan nevmîd olacağım cihetiyle o kadar derîn deryâlara dalıp girdâb-ı nâyâblar içinde boğulup kalmaktan şînâver-i 'acz-âver-i berâ'ayı tayy-i tomar-ı tafsîlât ederim sâhil-i selâmete giderim.

Hazret-i şârihin yedinci cilt şerhinin nâ-matbû' kalmasından ve ferruh-efzâ merhûmun yedinci cilt tercümesinin Mısırdaki tab' u neşr olunmasından da bir şey hâsıl olmadıktan başka bunların husûsiyle İsmâ'il Ankaravî gibi zâhiren veyâ bâtinen a'zam-ı 'ulemâ vü e'izzehü evliyâullâhdan bulunduğu teslim-kerde-i cihâniyân olan bir zât-ı ber-güzîde safânın - velev ki tab' olunmamış olsun - bir şerh yazmış bulunması elbette ki ezhân-ı rekîka-sencânın muvâzenesini şaşırttırır. İnsânı düşündürür.

[8b] Mevcûdiyetine dâ'ir az çok şerhler ve tercümeler gibi âsâra tesâdüf edilmekte olduğu hâlde merdûdiyetini müş'ir o misilli zât-ı kirâmın hiç bir eserine tesâdüf edilmeyen işbu yedinci cild hakkında ba'zı meşâhirin takrizleri de görülmekte olup ez-cümle Şânî-zâde 'Atâullâh Efendi merhûmun bir ta'rîzinden birkaç beyti de şudur:

[تقریز ترجمہ مثنوی فرح افندی]⁴²

[مثنوی هفت اطوار جلال الدین کھست مغز قرآن است و باسبع المسانی همدست]

⁴² Mektupta başlık ve ilk iki beyit yoktur. Tamamlayıcı olması düşüncesiyle metne dahil edilmiştir.

از نخی پیش از این بودند مترجم جلد شش
آن تلمسی کرد حل مفتاح کلک فاضلی
این نه جای شک و ریت اندرین فرخنده کار
گفت ملا چون دکان وحدت است این مثنوی
چیسست فاضلتر هنرور آدمی جز علم حق
از خودی کس را نمی باشد میسر این عطا
لیک او را جلد هفتم هم چو کنخی مبهمست
زانکه قطب وفق خطش با مسبع محرمست
سر مولانا باسماعیل فرح ملهم است
در ره او سوی توحید آشنای الزمست
بر همه فضل و کمال علم الهی اقدمست
داد حقست و صواب این است و الله اعلم است⁴³

Mesnevî-i heft etvâr-ı Celâleddîn ki est
Mağz-ı Kur'ânest u bâ-seb'u'l-mesânî hem-demest

Ez-Nahîfî pîş ez îb bodend mutercim cild-i şeş
Lîk û râ cild-i heftem hem-çu gencî mübhemest

Ân tılsımî kerd hal-i miftâh-i kilik-i fâzılî
Zan ki kutb-ı vefk-i hatteş bâ-musebba' mahremest

În ne cây-ı şekk u reybet enderîn ferhundekâr
Sırr-ı Mevlâna be-İsmâ'îl Ferruh mülhemest

Goft Mollâ çun dukân-ı vahdetest in Mesnevî
Der reh-i û sûy-ı tevhîd âşinâ-yı elzemest

Çîst fâzıl-ter hüner-ver âdemî coş ilm-i Hakk
Ber-heme fazl u kemâl 'ilm-i İlâhî akdemest

Ez-hodî kes râ nemî bâşed müyesser in 'Atâ
Dâd-ı Hakkest u savâb înest u Allâh a'lemest

Diğer birinde dahi şöyle yazılır:

والمشهور ان المثنوي ست مجلدات وقد ظهر المجلد السابع باظهار الشيخ إسماعيل المولوي الشارح وشرحه أيضا وأجاب عن اعتراضات المنكرين فيه بأجوبة بليغة مشبعة وذكر فيه انه لما بلغ إلى تحرير شرح المجلد الخامس سنة خمس وثلاثين والف ظهر نسخة من نسخ المثنوي مؤرخ كتابتها بسنة أربع عشرة وثمانمائة فاشتراها وطالعاها بتمامها فوجد أنه

⁴³ Ferruh Efendi'nin *Mesnevî*'nin yedinci cildine yaptığı tercüme, Şânizâde Mehmet Ataullâh Efendi tarafından yapılan takrizdir (Şânizâde Mehmet Ataullâh Efendi, 7a-7b; Çipiloğlu, 2005, s. 107-108).

Yedi (cilt) *Mesnevî* (söylemek), Celâleddîn'in tarzıdır. Ki o *Mesnevî* bu haliyle, Kur'ân'ın özüdür ve onun özünü oluşturan Fatihâ ile eşittir.

Nahîf'den önce altı cildi tercüme eden mütercimler vardı. Ancak yedinci cilt onlara hazine gibi gizemliydi (kapalıydı).

Fazilet kaleminin anahtarını bir tılsımla (o) çözdü. Çünkü o yedilemedeki sırları (çözebilen) yazabilen en uygun (faziletli) kişidir.

Bu çok nadir görülen hayırlı (kutlu) işte (asla) şek ve şüpheye mahal yoktur ki Mevlâna'nın sırrı İsmail Ferruh'a ilham olmuştur.

(*Mesnevî*'de) Mevlâna dedi ki: Bu *Mesnevî* vahdet dükkanı gibidir. Tevhidin yolunu tanıyabilmek (öğrenebilmek) için, onun (*Mesnevî*'nin) yolunda olmak gerektir.

Bir insanı, Hak ilminden başka daha faziletli, marifetli yapan nedir? Fazilet ve kemalin hepsinde (özünde) Allah'ın ilmi önceliklidir (daha önemlidir)

Ey 'Atâ, (bu ilim) bir kimseye kendiliğinden nasip olmaz. Allah adaletlidir ve doğru olan budur ve Allah en iyisini bilendir.

من أنفاس المولوي صاحب المثنوي ولم يشك انه من كلامه فأنكره أهل طريقة [طريقته] أشد الإنكار واعترضوا عليه بأربعة أوجه فشرحها وأجاب عن اعتراضاتهم بأجوبة طويلة الذيل حاصلها انهم أنكروا لعجزهم عن الفرق بين كلامه وكلام غيره وحسداهم. وأول هذا الشرح الحمد لله الذي جعل المثنوي المعنوي مثل السماوات السبع الخ وأول هذا المجلد بعد الديباجة.⁴⁴

Gerçi bu misilli takrîzler görülmekte ise de ‘âcizlerince bunların dahi hükmü yoktur. Zîrâ ki insânı [9a] iknâ edecek sûrette isbâtı şâhitli şeyler değiller ise de fâ‘illeri i‘tibâriyle teşviş-i ezhânı mûcib olmaktan da vâreste değildir.

Mektûb-ı ‘âlî-cenâb-ı destûrîlerinde beyân buyurulan Sadreddîn Konevî hazretlerinin takrîzi ile Sipehsâlâr hazretlerinin menâkıbları bahsine gelince bunlarda dahi bir çok şeyler hâtıra gelmekle berâber altıncı cilt her ciltten çok ve yedinci cilt cümlesinden az olduğundan bunların yek-diğerine kaydından sonra ikisinden hâsıl olacak iki cildin sâir ciltler râddesine varacağı cihetle bu hâlde yedinci cildin altıncının müfrezen mâ-ba‘di olmak veyâhud noksân kalan bu cild de olabilmek veyâhud müşârün-ileyhimâdan da mestûr kalmak ihtimâllerine müşârün-ileyhimâ hazretinin kelâmlarının bu cihetleri muhît olup olmayacağına delâlet-i sarîha ve sarâhat-i kâmile bulunmadığına ve ancak altıncı cild bitmeden yedinciye başlanmaz denildiği hâlde altıncı ciltteki noksânlıklara muahharen ziyâ‘ı ihtimâlinde sonra bu bâbda sened ittihâz edilmekte, bulunan her muhâverenâmenin dahi *Mesnevî-i Şerîf*’in en sonu neresi ise oraya şümûlu olması tabî‘î bularak şu halde muhâverenâmenin de hükmü bâkî kalmış olmak lâzımgelseğine binâen hall-i mes‘ele karmakarış bir deverân içre yuvarlanıp gidiyor, ezhân-ı insânı perîşân ediyor.

Ancak şimdi ortada bir ta‘n u teşnî‘ maddesi kalıyor ki işte asıl mes‘eleği çatallaştıran da bu oluyor ise de ihtâr-ı ‘âcizânemce bu dahi o kadar a‘zâm edilecek bir hâl de değildir. Çünkü bu müşkülün halli âsândır, şöyle ki; işbu yedinci cild *Mesnevî-i Şerîf*’in sâir ciltlerine nisbetle pek küçük bir cüz’dür ki buna gelinceye kadar *Mesnevî-i Şerîf*’in altı cildinin hâli-şânı ma‘lûm olduktan sonra artık bu cüz’-i sağırin mâhiyetinin anlaşılması kolaylaşarak iş bu kerteye getirildikten sonra yedinci cildin bir kere ince elekten geçirilmesi kalır ki bu da hâsıl olduktan sonra işbu tetkîkâtın netîcesi *Mesnevî-i Şerîf*’in lafzen ve ma‘nen mesleki ve vâdîsi hılafına olarak tahrîfe taklîde benzer ne kadar ebyâta tesâdüf ediliyorsa ve hattâ ‘umûmen bile olursa cümlesinde redd ve inkâr veyâhud bu vech ile bir mikdârı seçildikten sonra *Mesnevî-i Şerîf*’e min küllü’l-vücûh mutâbakatta reyb ü gümân edilmeyen ve aslâ şekk ü şüphe kalmayan ebyât-

⁴⁴ Kâtip Çelebi’ye göre bu uydurma cilt, yaklaşık olarak 1625’li yıllarda Ankaravî tarafından ortaya çıkarıldı. Ankaravî o esnada *Mesnevî*’nin beşinci cildinin şerhini yapıyordu. Uydurma bu cildi görünce bunu da şerh etmeye koyulan Ankaravî, daha sonraları bunu inkar ve reddedenlere karşı da oldukça ayrıntılı şekilde izahlar yapıp örnekler vererek bu cilt üzerindeki düşüncelerinde sabit kalmıştır (Kâtip Çelebi, 1311, C 2, s. 377).

1 sâirenin *Mesnevî-i Şerîf*’den olacağına hükm ile [9b] kabûl ve ikrâr edilmek lâbûd görünüyor, işin içinden çıkılır.

Bâlâdaki (**İfâde-i Mahsûsa**) bahsinde dahi demek istediğim gibi mektûb-ı dekâyik-i mashûb-ı âsafânelerinin dahi - *cild-i sâbi’in rekîk vü düşük ‘ibârâtı enfâs-ı Mevleviyeden olmadığına delîl kâfidir. Başka vech ile isbâta hâcet yoktur.* - buyurulduğu vech ile ‘âkıbetü’l-emr hall-i mes’ele yine tahlilde kalıyor, tâ ki rekîk ve düşük ‘ibâreler nelerden ‘ibâret ise yegân yegân şerh ve beyân edilerek güneş gibi meydâna çıkarılmaya mütevakıf görünüyor ise de işbu tahlil kazıyyesi de inceledikçe inceleşiyor, düşündükçe kesb nezâket ediyor.

Şimdi şu satırları yazarken vârid-i hâtır-ı ‘âcizânem oluyor ki pek büyük âsârda bile görüldüğü vech ile *Mesnevî-i Şerîf*’te dahi bu kavlimizi en vâzih sûretle gösterecek olan Rûhî Bağdâdî’nin dîvânında olduğu gibi kuvvetli kuvvetsiz ebhâs ve ebyâta *Mesnevî*’de dahi tesâdüf etmek ihtimâli bulunan bir muhayyer müdekkik ol kazâ-yı hayret-fezâ-yı bî-âşinânın içinden kolay kolay söküp çıkarabilecek midir?

Rûhî Bağdâdî’nin âsârını görenler kendi dîvânının içinde niye kendinin sâir âsârını mutâla’a ederken mutlakâ bu inişli çıkışlı âsârdan birinden birinin Rûhî’nin eseri olmadığına hükmetmek râddelerinde yek-diğerinden mânend-i şütür gürbe farklı bulduğunu tahakkuk eden bir eserin muhayyeri fevka’l-âde bir kuvvet ve kudrete muhtâc olup binâen‘aleyh müstahîl derecelerine varmakta olan işbu tahlil maddesi kal‘aları feth etmek kadar müşkil ve müte‘assir olduğu ve iğnelerle kuyular kazmak ve kılı kırk yarmak demek bulunduğu anlaşıldıktan sonra işe başlayan muhayyerin ona göre hareket etmesi iktizâ eder. Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf*’in ol vech ile tahliline muvaffak olmak meselâ meşhûr Mevlid-i Şerîfe manzûmesindeki işbu - *Geldi hûrîler bölük bölük buğûr / Yüzleri nûrundan evim doldu nûr* - beytinde vâki‘ olan yalnız -*buğûr*-lafzının Mevlid-i Şerîf lisânına muvâfık olup olmadığını kestirebilmekte aslâ tereddüt göstermeyecek bir mahâret-i hârikü’l-âdeye mâlikiyyet râddesinde *Mesnevî-i Şerîf*’in ahvâl-i umûmiyyesine muttali‘ olmaya mütevakıftır.

[10a] Hattâ ‘âcizleri *Mesnevî-i Şerîf*’in su gibi tahliline muvaffak olduğum ebyâtından üç yüz beytinin bir gecede beyti beytine nazmen tercümesine Cenâb-ı Hakk’ın ‘inâyetiyle kudret-yâb olabildiğim hâlde bir çok zamânlardan beridir şu merâkımın ref‘i için *Mesnevî-i Şerîf* ile li-ecli’l-mukâyese yedinci cildin bir beytinin fark ve temyîzinde muktedir olamadığımı görmekle bi’t-tecrûbe bu tahlil maddesindeki ‘usretin i’tirâfına mecbûr olduğum gibi şu satırları yazmakta bulunduğum bu dakîkaya kadar yedinci cilt mes’elesinde bir netîce çıkaramayarak bu ümmîdimin tahlil netîcesine kalmış olduğunu kendimce tasdîk ve i’tirâf ile işbu çetin

mes'elenin halline muvafakiyetimi eltâf-ı mâlâ-nihâye-i Hazret-i Kibriyâ ve rûhâniyet-i nûrâniyet-i Cenâb-ı Mevlânâ'dan ümîd-vâr olduğum hâlde şimdilik ihtiyâr-ı sükût etmek mecbûriyetinde kalmış olduğumun beyânıyla iktifâ evlâ görülmüştür. Umarım ki 'özümlük makbûl-i kirâm-ı nâs olur.

İşbu ma'rûzât-ı kâsırânemle hâşâ ki mektûb-ı 'âlî-i füyûzât-me'âlî-i âsafânelerine cevâb yazabilmiş olmak hevesinde bulunmayıp ancak şöyle böyle diyecek olanlara bürhân-ı kâtı' add eylediğim mutâla'ât-ı fezâ'ili âyât-ı destûrîlerine nâiliyetle mübâhaseyi biraz daha tenvîr ve tebeyyün etmek ve bu vesîle ile de tercüme-i nâcizânemi tevkîr ve tezyîn eylemek emelinden 'ibâret olan işbu cür'etimden dolayı 'afv ve 'âtıfet celîlelerine mazhariyetimi istirhâm ile tayy-i tomar kelâm ederim.

Rüsûmât Emâneti Mu'âvin Refîki

Şâ'ir Hayri Kulları⁴⁵

⁴⁵ Mektubun aslı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Bölümü, *Yıldız Esas Evrakı Fonu*, Kutu 37, Gömlek 97'de bulunmaktadır.

MESNEVÎ-İ ŞERÎF TERCÜMESİ

METİN

İhtâr

Ma'lûmdur ki işbu *Mesnevî-i Şerîf*'in ma'nâları bütün tasavvuf olduğundan dâima ma'ânî-i şerîfe-i bâtinîyyesi mülzemdir. Binâen-'aleyh *Mesnevî-i Şerîf*'deki hikâyelerin cümlesindeki işârât-ı şerîfe 'akl ve efkâr ve nefis ve imân ve insan ve şeytân gibi şeylerin berây-ı ibret-i teşrîh ahvâlinden 'ibâret bulunduğundan *Mesnevî-i Şerîf* okuyanların kâbiliyet ve isti'dâtlarına göre 'arz-ı cemâl me'âl eder.

Ân ne mizmâr u rebâb u hûy u hây
Bang-ı nâyest bâng-ı nâyest bang-ı nây

Yâ Rab ez feyziş nisâbî-dih merâ
Yandım Allâh yandım âbî-dih merâ

Eser

Rusûmât-ı Emânet-i Celîlesi Mu'âvin Refîki
 Enderûn-ı Hümâyundan Mahreç Şâ'ir Hayri Bey

Ma'aârif Nezâret-i Celîlesinin Yüz Numaralı
 Ruhsatnâmesiyle Tab' Olunmuştur.

İstanbul

Mahmut Bey Matba'ası - Bâb-ı Âli Civârında Ebu's-su'ûd Caddesinde
 Numara 72

[2]

İfâde-i Maḥsûse-i Mütercim

Mesnevî-i Şerîf Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eser-i te'lîfi olup müşârün-ileyh hazretleri bunu altı defter itibâriyle bir cilt üzerine tahrîr ve tanzîm buyurmuş ve muahharen işbu altı defterden bir defteri kadar bir nüsha daha zuhûr etmesiyle o zamândan beridir *Mesnevî-i Şerîf*'in altı yâhût yedi cilt olduğuna dâir bir mübâhase bâbı açılarak ile'l-ân devâm edegelmekte bulunur.

Bunca ekâbir-i 'ulemâ ve efâzıl, şu'arâ ve üdebâ meyânında devâm edegelen işbu mübâhasâtta *Mesnevî-i Şerîf*'in altı cilt olup yedinci cildin taklît olduğuna 'umûmen Mevlevîyân ve ekser Mesnevîhânan taraflarından hükm edilmek istenilmiş ise de ol bâbda mübâhasîn-i kirâm hazerâtının ictimâ'-ı ârâsı hâsıl olamadığından hâlâ yedi cilt dahi olabilmek ihtimâlinin bütün bütün ortadan kaldırılamamış olması şâyân-ı ta'accüb ve teessüfdür.

Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf* gibi bir kitâb-ı şehîr-i nazîre nâ-pezîrin taklîdiyle mukâyese ve tatbîkinde der-'akab mâhiyeti anlaşılacağı cihetle bu bâbda bir takım delâil-i hâriciyye kaydına düşerek uzun uzadı mübâhaselere girişmek için hiç de bir ihtiyâç yoktur.

Çünkü *Mesnevî-i Şerîf* mağz-ı mesânî olarak bir veliyyullâh-ı 'azîmin eser-i kerâmâtı yani sâhibi olan Hazret-i Mevlâna'ya maḥsûs bir 'atiyye-i Yezdânî olup fâtihasından hâtimesine kadar sehl-i mümteni' bir kitâb-ı mu'ciz-nisâb olduğu cihetlerle taklîd ve tanzîri mümteni' ve muhâldir.

Binâen 'aleyh *Mesnevî-i Şerîf* altı cilt midir yedi cilt midir diye isbât ve müdde'â zımnında edille tedârik için 'ummân-ı hayrete dalıp hayâl ve hâtıra gelmeyecek denilecek kadar emvâc-ı tatvîlât-ı tedkîkât içinde çalkanarak girdâb-ı mübâhasâtta döne döne boğulup kalmaya aslâ zarûret olmayıp yine leâlî-i berâhîn ve delâili evvel deryâ-yı 'irfân olan *Mesnevî-i Şerîf*'te bulmak için kendi telâtum-ı belâgat-ı tehâcümü arasında gavta-zen-i cüst u cüy-ı asdâf-ı taharriyât olmakdan başka mürsâ-yı necât ve selâmet yoktur.

Böyle bir eser-i mukaddes-i yegâneye mübâhasîn-i kirâm hazerâtının ta'bîrleri vechiyle hem de âhâd-i nâsdan [3] bir kallâş tarafından kocaman bir cilt 'ilâvesiyle taklît olunmasına ihtimâl verilerek bunca efâzıl-ı devrânî fark ve temyîzinde 'âciz ve hayrân bırakırcasına tıbbî Hazret-i Mevlâna gibi bir kerâmet-i hârîka gösterebilecek kadar mahâret-i bârika sâhibi bir merd-i muktedirin vücûdu tasavvur mu olunmuş da *Mesnevî-i Şerîf* ile onun eserinin fark ve temyîzinde kâsır ve nâçâr kalınmış gibi 'azîm bir gafletle za'f-ı temyîze mağlûb olarak öteden

beriden edille tahrîsi derdine düşmeye ihtiyâc mı mess etmiştir. Böyle bir zehâb-ı nâ-savâb öyle bir kitâb-ı me‘âlî-i elkâbın tahdîd-i kadr ve menziletini îmâ ve işrâb etmekle şânına şeyn olacağından o vâdilerde görünmekten sarf-ı nazar ve o sevdâlarda bulunmaktan hazer gerektir.

Mesnevî-i Şerîf öyle ‘âdî bir şâir dîvânı gibi taklîd ve tanzîri pek âsân bir şey midir ki onu herkes ve yâhud bir kes taklîd ve tanzîr edebilmek ihtimâline gidilerek hâricden delîller aratmaya muztarr ve nâçâr kalınsın. Böyle bir şey *Mesnevî-i Şerîf* hakkında değil meşâhir-i şu‘ârânın âsârında bile câiz olmayıp olsa olsa belki âsâr-ı âdîyye hakkında olabilir. Çünkü âsârî âdiyyenin kendisine mahsûs bir vadisi olmadığından yek diğerinden fark ve temyîzi ne kadar asîr ise âsâr-ı âliyyenin kendine mahsûs vadisi olduğundan yek diğerinden fark ve temyîzi o kadar yüsrüdür. Teşbîhte hatâ olmazsa meselâ zamânımız şu‘ârâsının vâdisizlerinden binlercesinin âsârı bir yerde görülse hangisi kimin eseridir fark ve temyîzi mümkün olamayacağı halde şâir Nef‘î, İsmâil Paşazâde, Hakkı Bey ile Kazım Paşa’nın eserleri kendilerine mahsûs vâdileri olduğundan o binlerce vâdisiz âsârın içinden seçildikten sonra yek diğerinden bile ayrılıp çıkıverir. Binâen ‘aleyh o makûle vâdisiz âsârı bir vâdisizin taklîd ve tanzîr edebileceği mümkün olabilirse de sâhib-i vâdî olan şu iki şâir-i metîn gibilerin âsârı gibi âsârın taklîd ve tanzîri öyle kolay kolay olacak şeylerden olmadığı cihetle *Mesnevî-i Şerîf* gibi ancak kendine mahsûs vâdisi olan bir eser-i mümtâzın taklîdini erbâbı yek-nazarda seçip atıverir.

Ez-cümle ma‘lûm-ı enâm olan meşâhir-i ‘ulemâdan Süleyman Efendi merhûmun eser-i âliyyesi bulunan (Mevlid-i Şerîf)-i manzûme-i belîğasına taklîden bir nazîre yapılırsa eş‘âr-ı Türkîde fevka’l-gâye mahâret-i kâmile sâhibi olanlar der-‘akab fark ve temyîz edebiliyorlar çünkü bu eser-i vâlâ-ter dahi *Mesnevî-i Şerîf* gibi müellifine mahsûs bir vâdîde olarak serâpâ sehl-i mümteni‘ olduğu için taklîd ve tanzîri muhâl ve mümteni‘dir. [4]

Şimdi şu tafsilâtdan müstebân oldu ki bir insan heyet-i mecmû‘asındaki dekâyıkı bile noksan-ı kâffe-i hakâyıkla anlayabildiği bir şeyin mümeyyizi olabilir. O halde *Mesnevî-i Şerîf*’in mümeyyizi olmak şerefi ihrâz edenlerin Mevlid-i Şerîf’in mümeyyizi olmak meziyyeti hâ’iz olanlar kadar ibrâz-ı mahâret edemedikleri vârid-i hâtır oluyorsa da o da câ’iz olmayıp çünkü işbu mübâhase öyle bir takım cühelâ değil birçok e‘âzım-ı ‘ulemâ ve efâzıl-ı şu‘arâ ve üdebâ meyânında deverân edegelmekte bulunduğu cihetle onlara ‘acz isnâdı muvâfık-ı insâf ve edep olamayacağından ancak bu yolda fasl ve temyîzi der-hâtır etmemişlerdir demekten başka çare yoktur. Zira ki şu mes’elenin halli için o kadar külfet ve zahmet bî-sûde bedel-i ‘asl *Mesnevî-i Şerîf*’in selîkasını, vâdisini, ifâdesini, tarzını, edâsını, selâsetini, fesâhatını,

belâgatını, ve'l-hâsıl mesleğini mezhebini taklîdinin selîkası, vâdisi, ifâdesi, tarzı, edâsı, selâseti, fesâhatı, belâgatı, mesleği, mezhebi ile tatbîk ve mukâyese edip de işte bu da bunun aynıdır veyâhût değildir deyip kesdirip atıvermek en kestirme bir yol iken o tarîka hiç uğramayarak âhir vâdilerde hall-i mes'ele çâresini aramaklığın sebebi ve hikmeti insânı dûçâr-ı hayret eyliyor.

Hazret-i Mevlâna gibi bir zât-ı enderü's-sıfâtın eser-i ber-güzîdesi olan *Mesnevî-i Şerîf*'in değil Nef'î ve Fuzûlî gibi şâirlerin bile dîvânlarının taklîd ve tanzîrine bunca senelerdir bir kimse muvaffak olamadığı cihetle bu misilli şu'ârânın bile âsârının taklîd ve tanzîrden müstağnî ve müberrâ olduğu görülmekte bulunduğu hâlde *Mesnevî-i Şerîf* gibi her yüzden mümtâz ve müstesnâ olduğu müselleme-i enâm olan bir kitâb-ı kudsiyyet-nisâbın taklîdi vardır yokdur diye mübâhasâtı uzattıkça uzatmakta bir ma'nâ görülemiyor.

Mesnevî-i Şerîf ile taklîdinin fark ve temyîzi hakkında hasr etmek fikrinde bulunduğum işbu kâide-i müselleme-i mebsûta bir mîzân-ı râsihü'l-beyândır ki mevzûn bir kelâm için zerre kadar şaşmaz 'ale'l-husûs ki *Mesnevî-i Şerîf* gibi bir kelâm-ı bedî'ü'l-insicâm için kıl kadar fark etmez ve şüphe bırakmaz hattâ *Mesnevî-i Şerîf* gibi bir kitâb-ı zîşâna değil bâlâda beyân olduğu vech ile Nef'î ve Fuzûlî gibi şâirlerin dîvânlarına bile başkaları taraflarından birkaç kasîde veyâhût gazel taklîd ve 'ilâve edilmiş olsa erbâbı onları birer birer bulur seçer çıkarır ve ol kadar çıkarır ki hattâ Der-sa'âdet ile Anadolu ve Rûm ili ahâlisinin ve belki de Anadolu'nun Kastamonu Kayseri ve Erzurum ahâlilerinden bulunan [5] şu'ârânın şîve-i lisân-ı husûsîleri olan Türkçeleriyle yazılmış eserlerini kendilerine mahsûs olan şîve ve edâları delâletiyle yek diğerinden ayırıp çıkarıverir.

Fakat şurası da cây-ı nazardır ki ekser-i âsârda olduğu gibi işbu yedinci ciltte dahi sâir ciltlere göre ba'zı ebyât-ı za'îfeye tesâdüf ediliyorsa hall-i mes'ele yine dûçâr-ı müşkilât olacaktır ki meselâ Rûhî Bağdadî'nin eseri nasıl seçilebilecektir.

İmdi şurası da şâyân-ı dikkattir ki bu 'âlemde meşâhîrden olarak min külle'l vücûh (من كل الوجه) ikisi de tıpkı bir vâdide iki sâhib-i eser görülmüş ve işitilmiş şeylerden değil ise de Hallâk-ı kâ'inatın böyle âsârında vâdisi müttehid iki vücûdun bir anda halk ve icâdına 'âciz olmadığı cihetle farz edelim ki Hazret-i Mevlâna'nın eserini fark olunmayacak derecede taklîd ve tanzîr edebilecek bir merd-i muktedir zuhûr edip de öyle bir eser meydâna atıp gitmiş olsun. İşbu kuvvet ve kudretin sâhibi olmakla berâber öyle bir mecnûn tasavvur olunur mu ki o derece ki kuvvet ve kudretinin kadr ve meziyyetini bilmeyerek veyâhût bilip de bizim anlayamadığımız bir menfa'at-i mahsûsa uğrunda bile olsa öyle bir iktidâr-ı hârikü'l-'âdesini

iki cihâna velvele-endâz olacak nâminin mahvı yolunda fedâ ederek böyle asılsız fasılsız bir şey ile iştigâl edeceğine *Mesnevî-i Şerîf* gibi dünyâlara değer bir eser-i mu'teber meydâna getirip de Hazret-i Mevlâna gibi iki cihânda meşhûr ve makbûl-i enâm olarak dâreyinde vâsıl-ı ser-menzil-i merâm olur giderdi.

Erbâbının ma'lûmu olduğu üzere kütübhâne-i 'âlemde ne kadar âsâr-ı meşhûre var ise hepsinin de kendine mahsûs vâdisi olduğundan yeryüzünde gördüğümüz bildiğimiz o âsâr-ı meşhûre içinde tıbkı *Mesnevî-i Şerîf* vâdisinde bir esere tesâdüf edilmiş olsa idi belki o zamân bu eserin sâhibi tarafından *Mesnevî-i Şerîf*'in de ayrıca bir cilt taklidi uydurulmuş olmasına ihtimâl verilerek tahkîkât ve tedkîkât-ı ma'lûmeye ihtiyâc görülür idi. Lâkin öyle de bir şeyin vücûdu görülüp işidildiği cihetle *Mesnevî-i Şerîf*'ten fark olunamayacak derecede taklid olunmuş bir cild-i sâbi'in mevcûd olmasını kâide-i mebsûtaya tatbîk ile kat'iiyen redd etmek lâzım gelir. Şâyed bu yedinci cildin şu vech ile 'inde't-tatbîk *Mesnevî-i Şerîf* vâdisinde olduğu her vech ile tahakkuk ettiği hâlde işte o zamân yine mes'ele çatallaşarak kocaman bir cildin mahvına kadar yürümekten ise mezkûr yedinci ciltte Hazret-i Mevlâna'nın muhâlif-i meslek ve mugâyir-i mezhebi olduğu görülen ba'zı ebyât-ı sakîme [6] ve elfâz ve kelimât-ı sahîfenin sonradan sıkıştırılmış olmak ihtimâliyle derûn-ı kîtâbtan tard ve ihrâc olunarak mes'eleye hüsn-i hitâm verilmelidir ve's-selâm.

İşte altı yüz seneden beri sürüp gelmekte bulunan *Mesnevî-i Şerîf*'in yedinci cilt mes'elesinin hall ve faslını ber-vech-i muharrir-i kâide-i sâlîme-i mebsûtaya münhasır görüyor isem de henüz o yolda hall ve faslına kendimde iktidâr görmediğim cihetle inşâallâhü'r-Rahmân *Mesnevî-i Şerîf*'in altıncı cildinin hâtimesine kadar tercümesini ikmâl ettikten sonra o zamâna kadar tabî'î hâsıl olacak olan meleke ve mahâret üzerine yedinci cildi elime alıp da *Mesnevî-i Şerîf*'in altı defteriyle mukâyese ve tatbîk ederek elfâz ve 'ibârâtındaki revîş ve vâdisinde bulacağım ahvâle göre hükmetmek ve ol zamâna kadar bir yandan da tedkîkât-ı 'amîka-yı lâzime icrâsıyla muvaffak olabileceğim netîceyi hâtîme-i tercememde 'arz ve beyân ile artık mes'eleye bir hitâm vermek için cenâb-ı vâhibü'l-âmâlin eltâf-ı mâlâ-nihâyesine sığınmaktan başka şimdilik bir şey demek cür'et ve cesâretim yoktur.⁴⁶

⁴⁶ *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*'nin ilk sayfalarında yer alan bu mektubun aslı T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Bölümü, Yıldız Esas Evrakı Fonu, Kutu 35, Gömlek 33'te bulunmaktadır.

İ'tizâr

Eyâdî-i nâsda deverân etmekte bulunan *Mesnevî-i Şerîf* metnlerinin müstensih seyyi'esiyle ba'zı mahallerinde artık eksik ebyât ve kelimât-ı nâdir olmadığından bunun bir sahîh nüshasını bulup yanlışsız bir metn-i şerîfin meydana çıkarılmasını merak ederek eski yeni ve yazma, basma bir iki yüz kadar *Mesnevî* metnlerini yekdiğeriyle mukâbele ettikçe dūcâr-ı müşkilât olmaktan başka bir şey hâsıl edemediğinden artık o emelden kat'-i ümît ederek mümkün mertebe emîn olabileceğim bir yolda 'akla en garîp ma'nâya en münâsib ve *Mesnevî-i Şerîf*'in vâdisine en elverişli olanının kabûlüyle işbu tercüme-i 'âcizânemdeki metn-i şerîfin şâyân-ı i'timâd bir hâle getirilmiş olduğunu ma'mûl ediyorsam da ber-vech-i ma'rûz nüshalardaki tehâlif hasebiyle ve hasbe'l-beşeriyye görülecek kusurun 'affi temennisine ihtiyâcım derkârdır.

Esâmî-i Meşâhir-i Mesnevîhânân

İşbu *Mesnevî-i Şerîf*'in te'lîf ve tanzîmi zamanından bu zamana kadar eslâf-ı 'izâmndan birçok 'ulemâ ve fuzalâ ve üdebâ tarafından *Mesnevî-i Şerîf*'i muhtasar ve mutavvel, [7] manzûm ve mensûr, 'Arabî ve Fârisî ve Türkî olarak kısmen ve tekmîlen şerh ve tercüme edenlerden esnâ-yı tedkîk ve mutâla'ada âsârına tesâdüf ettiğim zevât-ı kirâm esâmîsinin teyemmünen zikr ve beyânı tensîb edilmiştir.

İsma'il Ankaravî, İsma'il Konevî, İsmail Hakkı Bursevî, İbrâhim Gülşenî, Ahmed Sabûhî Dede, Beyhakî, Pîrî Paşa, Cevrî, Hasan Zarîfî, Hüseyin el-Kaşîfî'l-Vâ'iz, Süleyman Nahîfî, Sûdî, Mirzâ Rızâ, Sebzevârî, Sinân Paşa, Sürûrî, Şem'î, Şâhidî, Sadreddin Konevî, Sarı 'Abdullâh Efendi, Abdurrahmân Câmî, Şeyh Abdüllatîf, Derviş 'İlmî Şâ'ir, Şeyh Abdülmecîd Sivasî, Ala'addîn Musannifek, Ferruh Efendi, Kemâleddîn Fîrûz Âyâdî, Kemâleddîn Hüseyin el-Harezmi, Muhammed Belhî, Muhammed Murâd Nakşibendî, Muhammed eş-şehîr be-Musannifek, Muhibbî'l-vâ'iz Şîrâzî, Mustafa Bosnevî, Nizâmî el-Mahmudî, Sîneçâk Yûsuf Dede, Beşiktaş Şeyhi Yûsuf Efendi.

[8]

Terceme-i Hâl-i Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî
Sâhib-i Mesnevî-i Şerîf

Hazret-i Mevlânâ'nın ism-i şerîfi Muhammed ve mahlası-ı 'âlîsi Celâleddîn ve lakab-ı sâmîsi Konya şehrini teşriflerinden dolayı Rûmî'dir.

Peygamberimiz Muhammedü'l-Mustafa -sallâllahu te'âlâ 'aleyhi ve sellem- efendimiz hazretlerinin altıyüz dördüncü sene-i Hicriyyesi Rebû'l-evvelinin altıncı günü Belh şehrinde dünyaya gelmiş ve altıyüz yetmiş iki sene-i Hicriyyesi Cumâde'l-âhîrinin son Perşembe (pençşenbih) günü bâ'de'l-'asr altmış sekiz yaşında olduğu halde 'ukbâya gitmiştir.

Eser-i te'lifleri olarak bir dîvân-ı dil-pezi bir evrâd-ı kebîri bir 'aşknâme-i bî-nazîri Fîhi Mâ Fîh nâmında bir eser-i behîni ve bir *Mesnevî-i Şerîf*'i olup bunun bir ismi Sâmî-nâme ve bir ismi de Hüsâmî-nâmedir ve bir de Tırâş-nâmesi ile Mecâlis cümlesi olarak cem'en yedi parçaya bâliğ olmuş ve fakat 'aşknâmenin Sultân Veled'in olduğu da rivâyet olunmakta bulunmuştur.

Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin silsile-i ber-güzîdeleri şu vechiledir ki peder-i 'âlîleri Sultânü'l-'ulemâ nâmıyla şöhret-şi'âr olan Muhammed Bahâeddîn Veled Muhammed bin Hüseyin el-Hatîbî bin Ahmed el-Hatîbî bin Mahmud bin Mevdûd bin Sâbit bin Müseyyib bin Hammad bin 'Abdurrahmân bin Ebî Bekr-i Sıddîktır rıdvânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in.

Mevlânâ'nın pederi müşârün-ileyh Sultânü'l-'ulemâ hasbe'l-kader memleketinden diyâr-ı âhire nakl ettikleri esnâda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî beş altı yaşlarında olup pederiyle berâber Bağdat'a ve hac etmek için Bağdat'tan Hicâz'a ve Hicâz'dan Şam ve Erzincan ve Akşehir'den dolaşarak Konya'ya geldiklerinde Hazret-i Mevlânâ bâliğ olduğundan Hoca Şerefettin Lâlâ Semerkandînin (Gevher) nâmındaki kızıyla tezevvüc ederek birinci oğlu Sultân Veled Hazretleri dünyâya gelmiştir.

Bundan sonra pederleri müşârün-ileyh Sultânü'l-'ulemâ Hazretleri Sultân 'Ala'addîn'in da'vet ve istirhâmıyla Konya'ya gelip orada vefâtı vukû' bulmakla kendisi artık [9] Konya'da kalmak istemediğinden meşhûr Seyyid Burhâneddîn Hazretlerinin Konya'yı teşrifle on sene kadar 'ulûm-ı kesîre ta'lîminden sonra Mevlânâ Hazretlerine vedâ' ederek Kayseri (Kayseriyye) cânibine 'azîmet ve orada irtihâl-i cennet etmiştir ki Kayseri'de (Kayseriyye'de) türbesi elân ziyâret-gâh-ı 'âlemiyân olup şükür ki Cenâb-ı Hallâk-ı Kerîm bu (Hayrî) kuluna da birkaç kere ziyâretini nasîp ve zemzem-i şerîf gibi olan türbenin kuyusunun suyundan şürb etmekliğimi müyesser eylemiştir.

Hazret-i Mevlânâ Konya'da hezârân talebe-i 'ulûma 'akıllara hayret verecek derecelerde bir 'ilm ü zekâ ile ta'lîm-i 'ulûm ve fûnûn ve ma'ârif etmekte iken meşhûr Şemseddîn-i Tebrîzî

Hazretleri Konya'ya gelip Mevlânâ ile görüştüğü sırada Cenâb-ı Mevlânâ, Hazret-i Şems-i Tebrîzî'nin ayağına kapanıp hânesine götürerek altı ay birlikte bulunduktan sonra Şems-i Tebrîzî tekrar Şâm'a 'avdet ettiğinden Mevlânâ tarafından Sultân Veled Şâm'a gönderilerek da'vet olunmakla def'a-yı sâniye olarak Konya'ya gelip bir aralık dahı ansızın gâ'ib olmakla bu sefer bi'z-zât Hazret-i Mevlânâ Şâm ve Tebrîz cihetlerinde aramaya çıktığı sıralarda Hazret-i Mevlânâ ba'zı çalgılarla müştakil olmakla Hazret-i Mevlânâ'nın mürîdlerinden en sevgilisi bulunan Hüsâmeddîn Çelebî Hazretleri bir kitab-ı manzûm te'lîf buyurmalarını ihtâr ve ricâ etmekle Mevlânâ dahı zaten ben de böyle bir şey yapmak istiyordum hattâ birkaç beytini dahı yazmıştım diyerek on sekiz beyti Çelebî Hazretlerine gösterdikten sonra *Mesnevî-i Şerîf*'in te'lîfine başlayıp ba'zı gece sabahlara kadar Mevlânâ söyler Hüsâmeddîn Hazretleri yazardı.

İşte *Mesnevî-i Şerîf*'in tahrîrine sene-i Hicriyyenin altıyüz altmış târîhinde başlanarak ikinci cildi biraz müddet dûçâr-ı te'hîr olduktan sonra sene-i merkûmenin altıyüz yetmiş ikisine doğru hitâm bulduğu müsbet ve mütehakkıktır.

Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 'ömrü içinde hiçbir sâ'at bile beyhûde-i izâ'a-i vakt etmeyip 'ulûm-ı ma'ârif te'allüm ve ta'lîmiyle iştigâl ve dâima zikru'llâh ile imrâr-ı eyyâm ve leyâl ederdi.

Hazret-i Mevlânâ'nın irtihâlinden sonra kendi emr ve işâretleriyle makâm-ı muallâ-yı irşâdlarına Hüsâmeddîn Çelebî Hazretleri'nin irtihâlinden sonra Mevlânâ Celâleddîn-i [10] Rûmî-zâde Sultân Veled Hazretleri ve bunun irtihâlinden sonra mahdûmu Ulu 'Ârif Efendi Hazretleri post-nişîn-i hilâfet-i Mevleviyye olarak işbu minvâl üzre evlâd ü ahfâdları hâlâ Konya'da hângâh-ârâ-yı tarîkat-ı Mevleviyye oldukları ma'lûm-ı 'âlemiyândır.

[11]

Bismillâhirrahmânirrahîm
Mukaddime-i Tercüme-i Mesnevî-i Şerîf

(- .- -) (- .- -) (- .- -)

- 1 Besmeleyle eyleyim feth-i kelâm
 Çünkü onunla olur her iş tamâm
 Sad zebânla kılayım şükr ü sipâs
 Hazret-i Alâha bî-hadd ü kıyâs
 Her umûrumda sığındım zâtına
 Zât-ı yektâ-yı kerem-i âyâtına
 Evvel ü âhir odur herkes için
 Siyyemâ Hayrî gibi bî-kes için
- 5 Öyle bir evvel ki yok evvel ona
 Öyle bir âhir ki yokdur intihâ
 Kudreti her zerrede olmuş ‘ayân
 Gizli gizli pek celî bir imtihân
 Bir ‘ayândır kim nihândır hazreti
 Bir nihândır kim ‘ayândır kudreti
 Kudretinden zerredir bir basît
 Hikmetinden katredir bahr-i muhît
 Emrine vâyestedir hükm-i felek
 Hükmüne pâ-bestedir ins ü melek
- 10 Hükm-i vahdâniyyetinde mihr ü mâh
 Rûz u şeb Allâh için iki güvâh
 Var mıdır dünyâda bânîsiz binâ
 Kim olur yâ bânî-i arz u semâ
 Var mıdır ‘âlemde fâ‘ilsiz umûr
 Fâ‘ili yâ kâ’inâtın kim olur

Sun‘ını ol sâni‘in ‘ibretle ger
Kim tasavvur eylese tasdîk eder

Çünkü ister bir müessir her eser
‘Akl için bunlar delîl-i mu‘teber

15 Nakl ile binlerle bürhân u delîl
Vardır âyât u ehâdis eyle bil

**Yâ nice mümkün senâ-yı bî-‘adi
Didi “Lâ uhsî senâen” Ahmedî**

Ahmed-i Muhtâr o kim mahbûbudur
Hem kulu hem mürsel-i mergûbudur

Öyle bir mürsel ki münkirler bile
Zâtını tasdîk ederler ‘akl ile

[12]

Şer‘-i pâki hayret-efzâ-yı hîred
Haşre dek ahkâmı bâkî bir sened

20 Emr ü nehyi hikmet-ârâ-yı ‘ukûl
Öyle hikmet kim nesih-zîb-i nukûl

Bir zamân olup berâ-yı intizâm
‘Âlem emrin edecektir el-nizâm

İşte bu peygamber-i âhir zamân
Muktedâ-yı cümle-yi İslâmiyân

Gösterip râh-ı savâbı âdeme
Neşr-i ‘irfân etdi cümle ‘âleme

‘Âlemi kıldı dalâletten emîn
‘Adl ile doldu zamânında zemîn

25 Hakk ile bâtıl seçildi sû-be-sû
Küfr ile dîn fark olundu mû-be-mû

Dîn ü dünyâ buldu zâtıyla şeref
Gelmedim vaktinde dünyâya esef

Geldi dünyâya bilindi zât-ı Hak

Gitdi dünyâdan edip isbât-ı Hak

Zât-ı pâkinden şefâ‘at beklerim

Ümmetîyim lutfun elbet beklerim

Dâ’imâ olsun tahiyyât u selâm

Zâtına benden ilâ yevmi’l-kıyâm

30

Âline ashâbına leyl ü nehâr

Haşre dek benden dürûd-ı bî-şümâr

Ol Habîb edince ‘ukbâya hırâm

Verdi bunlar şer‘ine hüsn-i nizâm

Şer‘ine sarıldılar bi’l-i‘tinâ

Hulku irşâd eylediler dâ’imâ

Öyle irşâd ettiler kim âdemi

Âdeme bildirdiler her ‘âlemi

Hak yolunda eylediler ‘adl ü dâd

Mâl u cânından emîn oldu ‘ibâd

35

Yeryüzünde neşr-i Furkân ettiler

Fark-ı beyn-i küfr ü îmân ettiler

Etmediler kimseye zulm ü sitem

Muhteremdirler anınçün muhterem

Lutf u ihsân u hayâ vü merhamet

Gayret ü ihlâs u sıdk u ma‘delet

Hâsılı cümle füyûzât-ı edeb

Onların âsârıdır dünyâya hep

Âl-i Osmân onlara ni‘me’l-halef

Şer‘-i pâke verdi bunlar da şeref

40

Onların tavrını te’yîd ettiler

Meslek-i peygamberîde gittiler

Buldu bunlarla bekâ dîn-i mübîn
 Rahmetullâhi ‘aleyhim ecma‘în
 Siyemmâ şimdi şehensâh-ı zamân
 Ya‘ni Hân ‘Abdûlmecîd-i kâmrân
 Buldu ‘asrında cihân sulh u salâh
 Gördü ‘ahdinde zamân fevz ü felâh

[13]

Eyledi dünyâyı pür emn ü safâ
 Şevket ü şânın füzûn etsin Hudâ

45

Etti devrinde terakkî cümle kâr
 ‘İlm ü ‘irfân ile doldu her diyâr

Oldu hep ehl-i vatan sâhip-kalem
Habbezâ devr-i celîl-i mugtenem

Ben de aldım destime kilik-i teri
 Kendi vâdîmin olup cevâlângerî

Tıfl iken perverde eden şîr ile
 Şimdi de etmiş gıdâmı şî‘r ile

Şîr-hôrî eyleyen yâ şî‘r-hân
 Yâ ‘acep mi etse mu‘ciz dâstân

50

Baht u tâli‘imi kadrîmi neylemiş
 Degme bir olmaz tecellî eylemiş

Bir tecellî kim semâdır matla‘ı
 Mihr ü mehden rûşenâdır makta‘ı

Bu tecellîden olup bir küşte-hâl
 Mülk-i nazma hayli verdim kîl ü kâl

Bir taraftan nazm-ı eş‘âr eyledim
 Bir taraftan mahv-ı âsâr eyledim

‘Ömrümün nazm ile geçti çok demi
 Sanki tanzîme çalıştım ‘âlemi

- 55 Bir mahâret geldi gittikçe bana
Her ne dersem şî'r olurdu mutlakâ

Çok gazel yazdım kasâ'id söyledim
Artık eksik hayli feryâd eyledim

Yazmadım bir şûha bir şarkı bir gazel
Çünkü yazdığım gazel ondan güzel

Yazmadım hattâ kasîde herkese
Sarf-ı cevher etmedim hâr u hasa

În ü âna 'arz-ı hâcât etmedim
Köhne şâ'irler yolunda gitmedim
- 60 Bir Hudâ bir mürseli bir sâyesi
Oldu kil-k-i pâkimin sermâyesi

Gayrı dîvânımda yok nâm-ı Ehad
El-meded ey dest-gîrân el-meded

Nâlişimden çınladı tâk-ı semâ
Yeryüzünde duymadı kimse daha

Geçti eyyâm-ı bahâr erdi hazân
Düştü istikbâle feyz-i gülsitân

Goncenin derdi hezârın âteşi
Yaktı yandırdı dil-i hicrân-keşi
- 65 Bu havâda geçti eyyâmı şebâb
Hepsini 'arz etsem olur bir kitâb

Bir değil derdim hezârândır hezâr
Her birisi bir cihetten bergüzâr

Pîre döndüm genç iken bî-ihtiyâr
Hâsılı oldum perîşân rûzigâr

Neydi bilmem bendeki feryâdlar
Böyle mi olur imiş nâşâdlar

- Şimdi feryâdıma feryâd eylerim
Derdime derd ile imdâd eylerim
- 70 Böyle âh u zâr ederken bir gece
Derdime yanıp giderken gizlice
- [14]
- Ya'ni hâmemle ederken hasbihâl
Gönlüme geldi ki şöyle bir su'âl
- Tâ yekî gamh'ârî-i "*reybe'l-menûn*"
Dil-fikârî-i hayâlât-ı şu'ûn
- Tâ yekî sahrâ-neverdî-i hayâl
Tâ yekî âvâregî-i kîl u kâl
- Nazm u eş'âr ile hâlim n'olacak
Bir gün olur kim o da mahv olacak
- 75 Nâfile teşvîş-i dil sevdâ-yı hâm
Beyhude tahdîş-i cân-âşûb-ı kâm
- Birbirine düştü kîl ü kâl-i hâl
Elde yok başka zimâm-ı iştigâl
- Kimsenin yâ Rabbi kilik-i himmeti
Olmasın bu rütbe hicrân âleti
- Dilde var iken bu hicrânlı elem
Şerhe muhtâcım hemîşe lâ-cerem
- Anlamaz hâlim sipihr-i nâ-bekâr
Dinlemez efkârımı ağyâr u yâr
- 80 Şi'r erer nâlân iken imdâdıma
Şi'r erer handân iken feryâdıma
- Hasbihâlim sevgilim yârim gıdâm
Çünkü ol derd-âşînâdır subh u şâm
- Yok anınçün terk-i şi're ihtimâl
Hâmemi zabt eylemek emr-i muhâl

Gâh elem çektim gazel-h'ân olmadan

Gâh tanzîm-i kasâ'id kılmadan

Hiç birinden çekmedim sahbâ-yı kâm

Kaldı bezm-i âhire vasl-ı merâm

85 Namım ibkâ etmedir kâmım benim

Ey nedir ibkâ olup nâmım benim

Bir 'acep ahvâl-i hayret iştîmâl

Sanki yarış ediyor 'acz ü kemâl

Hey ne bir bitmez hayâl-i ârzû

Sâhâ-yı imkâna sığmaz güft ü gû

Güft ü gû bitti söz encâm olmadı

Çatladı ammâ kalem kâm almadı

Kâmı nâme eyledim tahvîl tâ

Kim yazılsın nâmeme kâm-ı bekâ

90 Geçti hengâm-ı hevâ bitti heves

Kâ'inât oldu gözümde 'ayn-ı has

Geçmedi hâlâ gönül eş'ârdan

Muntazam nâ-muntazam efkârdan

Bu keş-â-keşle geçip gider hayât

Müşkilât içinde kaldım müşkilât

Terk-i âsâra heveslendi kalem

Derde bak kim nerde seslendi kalem

Başladım tanzîm-i dîvân etmeğe

Hâmemi mahsûd-ı devrân etmeğe

95 Yazmadığım kalmadı sandım ana

Yâ meger bir şey' yazılmamış daha

Derde düşdüm nâmımı ibkâ diye

Hâmemi sevk eyledim her vâdiye

Neyle bir şâ‘ir eder ibkâ-yı nâm

Eldeki avucdaki bir tek kelâm

Câmi‘ u çeşme binâ etmek muhâl

Hânemi yapmak ‘adîmü’l-ihtimâl

[15]

Hıdmet etmek devlet ü dünya ‘asîr

Eyledim bu yolda da sa‘y-i kesîr

100

Her ne âgâz ettim oldu nâ-tamâm

Şi‘r imiş bildim nasîbim ve’s-selâm

Şod derîn vâdî savâb u nâ-savâb

Her varak-pâre elimde bir kitâb

Her kitâbî ki zi kilkim şod ‘ayân

Eyledim dîvân-ı gaybe armagan

Kendim aldım sattım onlardan safâ

Her safâyı ki be-cânım şod cefâ

Zan safâ u zîn cefâ dil-zâr şod

Zîn cefâ u zan safâ dil-zâr şod

105

Nây şod cismem zebânek her nevâ

Nûr-ı vuslat nâr-ı hicrân şod merâ

Her sadâ mî âyed ez cânem bîrûn

Kilkem ender sûz dâred ez derûn

Nîz sûzân mî şeved zan dâstân

Ger be gûyem kilik u levh u cism u cân

Dâstânî ki refik-i cânem üst

Bâdî-i her nâle u efgânem üst

Hayret âmed zan ki bâ her hâletem

Hâletem efzûn kereded hayretem

110

Âh ez in hayret u zîn hâlet şodem

Nây-ı hicrân-veş figân-ı efzâ-yı dem

Zân figânhâ sîne vîrân sâhtem

Bâng-hâ ber-âsumân efrâhtem

Sîne vîrân şod dilem ma‘mûr şod

Kâ’inât ez çeşm hûşem dûr şod

Tâ bereft ez men hired âmed becây

‘Akl ü idrâke sığışmaz hûy u hây

‘Âlem-i gaybîden aldım bir sadâ

Türkçemi gayb ettirip gitti bana

115

Erdi hâtiften o gûş-ı hûşuma

Bâng-ı Mevlânâ erişti gûşuma

Verdi kâmım Hak du‘âm etti kabûl

Hızr erişmezmiş bunalmaz ise kul

Başladı hâmemde cûşa Mesnevî

Etti tab‘ımda tecellî ma‘nevî

Nazmen onu tercüme etsem dedim

Bir eser bâri koyup gitsem dedim

K’olsa bu takrîb ile kilik-i beyân

Fârîğ-i nazm-ı müdâm-ı in ü an

120

Hâmem ile istişâre eyledim

Lutf-ı Haktan istihâre eyledim

Şükr kim ebvâb-ı feyz oldu küşâd

Nûra gark oldu dil ü levh ü midâd

Tercüme yok böyle var çok şerh ona

Cümlesi nesren yazılmış dâ‘imâ

Hepsinin şerhi kabûl-i ‘ârifîn

Rahmetu’llâhi ‘aleyhim ecma‘în

Her biri bir vech ile şerh eylemiş

Fehm ü idrâk nice ma‘nâ söylemiş

125 Çünkü ister bu kitâb-ı Mesnevî
Şerh için bir merd-i sâhib ma‘nevî

[16]

Çünkü her sâhib-dil-i rûşen nazar
Mesnevî mağz-ı mesânî dediler

İster anınçün bu sırr-ı ma‘nevî
Feyz-i rûhânîsi ‘aklından kavî

Şârihe Haktan icâzet olmalı
Mutlakâ sâhib-kerâmet olmalı

Şârihe geldikçe çünkü ıztırâb
Mutlak ilhâm-ı Hak ister bu kitâb

130 Çünkü ma‘nâsında var vech-i kesîr
Ol sebepten şerhi de emr-i ‘asîr

Çünkü lafzen başka ma‘nen başkadır
Hep tasavvuftur me’âlen başkadır

‘Akla sığmaz ondaki teşbîhler
‘İlme girmez ondaki tevcîhler

Ma‘nevî bir nüsha-i kübrâdır o
Sırr-ı Haktır râz-ı Mevlânâdır o

Zâhiri neyden hikâyet eylemiş
Bâtını ammâ ne ma‘nâ söylemiş

135 Bak neler yazmış şürûhunda neler
Bâtınından zâhiri düşvâr-ter

Kıssalar deryâ gibi cûş eyliyor
Katresi insânı bî-hûş eyliyor

Katredir zâhirdeki ma‘nâları
Bâtinen de andırır deryâları

Lafz u ma‘nâ birbirinden mu‘tenâ
Böyle yazılmıştır ez-ser-tâbe-pâ

- Dikkat ettikçe olur ma'nâ 'amîk
Öyle bir deryâ k'olur insân garîk
- 140 Fehmi müşkil halli güç şerhi 'asîr
Şerhe nisbet tercüme ammâ yesîr
Ol sebepten ben dahi bi'l-ihtiyâr
Tercüme tarzına ettim ictisâr
Şerhine kâdir de olsaydım eger
Ben yine şerhinden eylerdim hazer
Çünkü yazmış bunca eslâf-ı güzîn
Şerhler kim birbirinden de metîn
Öyle şârihler gibi yazmak muhâl
Yâ ne lâzımdır 'abesle iştigâl
- 145 Lâkin efkârımca bir kimse ona
Yazmamışdır tercüme nazmen daha
Bunca şâ'irler gelip geçmişte hep
Böyle bir şey yazmamışlar ne 'acep
Gerçi yazmıştır Nahîfî tercüme
Yazmış ammâ uymamış metne heme
Tercüme dense değildir ekserî
Şerhi de andırmıyor pek çok yeri
Mesnevî bir başka ma'nâ söylemiş
Tercüme yollu bu da şerh eylemiş
- 150 Ya'ni yazmış Mesnevî bir ma'nevî
Bu da yazmış ma'nevî bir Mesnevî
Yazmamış ma'nâsını 'aynıyla hep
Neydi bilmem maksadı bundan 'acep
Bir metîn şâ'ir imiş çünkü o zât
Yoksa mümkün mi değildi müşkilât

[17]

Himmet ister er olan insânda
Kâ‘ide budur bütün devrânda

155

Destime aldım kemâl-i himmeti
Hâmeme saldımlan kuvveti
Gerçi nazmen tercüme eshel değil
‘Aynen olmazsa eğer ekmele değil
Beyti beytiyle olunsâ tercüme
Türkçesi ‘aynen bulunsâ tercüme
Ol zamân işte olurdu bir eser
Bir eser ammâ ki gâyet mu‘teber
Bir zamân ettim tefekkür rûz u şeb
Tercüme mümkün midir böyle ‘acep
Hâmemi aldım berâ-yı imtihân
Nazma çektim on sekiz beyt ol zamân

160

Anladım mümkün fakat âsân değil
Mümkün ammâ kâr-ı her insân değil
Okudum rahmet Nahîfiye hezâr
Fazla noksân her ne yazsa hakkı var
Çünkü ‘aynen tercüme etmek meğer
Anlaşıldı kim nasıl düşvâr-ter
Fârisî Türk ile olmaz hem-‘inân
Vezn ü ma‘nâ kâfiye derdi yamân

165

Ba‘zı ma‘nâ tercümeyle az olur
Ba‘zı beyti beytine sığmaz olur
Hüsn-i elfâz u ma‘ânî de gerek
Metninin râz-ı nihânî de gerek
İsti‘ârât u kinâyât-ı lugât
İhtimâlât-ı mezâmîn ü nükât

Var bu vâdîde dahı nice cihât
Mûcib-i ‘usret hezârân-ı müşkilât

Bir de böyle şöyle eden iştigâl
Her cihetle olmalı âsûde hâl

Yazmak içün böyle bir emr-i ehem
Fâriğü’l-bâl olmalı kalb ü kalem

170 Ben ise âzürde hâl-i zucretim
Ağzımı açmağa yoktur kudretim
Şâ‘ire cem‘iyyet-i hâtır gerek
Yâ ne mümkün muntazam söz söylemek

Dil perîşân olmasın bir haste-dil
Cem‘-i efkâr eylemek mümkün değil

Olmuş olsaydı bugün bende eğer
Zerrece âsâr-ı şâdîden eser

Sırr-ı Mevlânâdan olup feyz-dâr
Levh-i ma‘nâya edip cevher nisâr

175 Mahrem-i râz eyleyip nâ-mahremi
Bezm-i feyz-â-feyz ederdim ‘âlemi
Hey ne müşkilmiş bu bîmârî-i dil
Tab‘ u hâmem birbirinden münfa‘il

Bunca derd ile yazılan şu eser
Yâ olur yâhûd ki olmaz mu‘teber

Kande ol hâl-âşînâ-yı dil-hazîn
Söylesin bir kerre bâri âferîn

Râgıb olmaz nice mergûb olur
Tâlib olmazsa nasıl matlûb olur

180 ‘Âşık ister ol ki ma‘şûk olmağa
Hâlik ister çünkü mahlûk olmağa

Her ne bu derd ile yazdımsa hemân
Mesnevî şevkiyle yazdım bî-gümân

[18]

Bir de ancak sâye-i Sultân Hamîd
Verdi tab‘ u kilime şevk-i mezîd

Feyz-yâb olmaktadır her bir zamân
Sâyesinde zümre-i dâniş-verân

Şevketin müzdâd ede Mevlâ onun
Hâmi-i yektâsıdır ehl olanın

185

‘Ahd-i pâkinde yazıldı bu eser
Çok mu ‘âlem hırz-ı cân eylerseler

Hak muvaffak etmek isterse eğer
Bir kula her müşkili âsân eder

Lutf-ı Mevlâyâ sığındım evvelâ
Sonra Mevlânâyâ ettim ilticâ

Kıldı mes’elem cenâb-ı Müste‘ân
Feyz-i Mevlânâ ile is‘âf o ân

Feth olundu bâb-ı eltâf-ı Hudâ
Râz-ı Mevlânâyâ oldum âşinâ

190

‘Âlem-i ma‘nâyâ girdim sabr ile
Kenz-i lâ-yefnâyâ erdim sabr ile

Ma‘nevî bezminden oldum neşve-cû
Mesnevî bâğından aldım şemme bû

Cehl ile huşyâr idim ammâ ki dün
Câm-ı rûhânîyle mest oldum bugün

Müjdeler ey tâlibân-ı ma‘nevî
İşte yağmalandı h‘ân-ı Mesnevî

Başladım tevfik-i yâ Mevlâ ile
Yâ verâ-yı feyz-i Mevlâna ile

195 İşte Mevlâ dedim âgâz eyledim
 Türkçe Mevlânâ lisânı söyledim
 Türkçe yazdım mümkün oldukça anı
 Tâ ki âgâh ede her okuyanı
 Zâhiri ma‘nâsını ettim beyân
 Çünkü kasdım bu idi ancak hemân
 Mesnevî’nin sırrını mahv etmedim
 Her nasıl istersem öyle gitmedim
 Kudretim yettikçe sa‘y ettim ki tâ
 Mesnevî’yle tercümem hem-râh ola

200 Oldu ammâ zâhiren bu tercümem
 Şerh-i bâtın ister ol da lâ-cerem
 Anı da bir ehl-i himmet eylesin
 ‘Âlem-i ‘irfâna hıdmet eylesin

Hamdülü’llâh Hazret-i Rabbü’l-enâm

Lutf u ihsân etti bir vefk-ı merâm

Tercümân-ı Mesnevîdir bu kitâb
 Ter-zebân-ı ma‘nevîdir bu kitâb
 Tuhfe-i esrâr-ı Hakdır bî-gümân
 ‘Âlem-i ‘irfâna benden armağan

205 Bezm-i feyzin h‘âce-i dânâsıdır
 Mekteb-i ‘aşkın sebk-ı pîrâsıdır
 Her hurûfı bir sevâd-ı sînedir
 Sırr-ı tevhîde zihî âyînedir
 Her makâlinde nüvişte sad me’âl
 Her me’âlinde sirişte bin makâl

[19]

Her makâlin her me’âlin her demi
 Vecd ile raks-âver eyler âdemi

- ‘İsi-i ma‘nâ mıdır bilmem k’o savt
Dem-be-dem kılmaktadır ihyâ-yı mevt
- 210 Her deminden cân bulur dil-mürdegân
Hey ne sırdır bu meded yâ Müste‘ân
În ne mizmâr u rebâb u hûy u hây
Bang-ı nâyest bâng-ı nâyest bang-ı nây
Nefha-i feyz-i kemâl-i kudret est
Kudret-i irşâd-ı Rabb-i ‘izzet est
Nağme-i feyz-i dem-i Şemsî est în
Neş’e hâyâbed zebân-keş cân u dîn
Ez sarîreş kudret-i Mevlâ be-gûş
V’ez nefîreş kadr-i Mevlânâ be-gûş
- 215 Her ki gâfil mî şeved ez bang-ı nây
Vây ber ân bî-hâsılân sad bâr vây
Bang û peygâm vuslat-ı mî dehed
Zevk-i feyz-â-feyz-i vahdet mî dehed
Yâ Rab ez feyziş nisâbî-dih merâ
Yandım Allâh yandım âbî-dih merâ
Sîneden coştukça coştı bahr-i feyz
Hâmeden teskîne düştü nehr-i feyz
Haktan olurmuş olursa feyz-yâb
Birinin feryâdı böyle bir kitâb
- 220 Nâyın aslı neydir erbâbı bilir
Gamlı ahvâlin gam ashâbı bilir
Bir kamyş ammâ ki feyz akdesi
‘Ârif-i pür hikmet eyler herkesi
Nâye bak da kudret-i Mevlâ-yı gör
Hikmet-i esrâr-ı Mevlânâyı gör

Nâydır ammâ ki neşr-i feyz eden
Nâyı kimdir böyle ammâ söyleten

Nâydır sultân-ı ‘aşka vâsıta
Nâydır devrân-ı meşke râbıta

225 Nâydır dîvân-ı âyîne usûl
K’anda taksîm olunur feyz-i fusûl

Her fusûl-i dîn alır ondan peyâm
Anı düstûr etse ahrâdır enâm

Hâme vü tab‘ımda kudret yok iken
Onun i‘câzıyla açılır dehen

Nây ile dem-sâz olup kilik-i beyân
Oldu bir tûtî-i kudsî dâstân

Verse bu feyz ile çok mu ‘âleme
Murg-ı cûş elhân gibi bir zenzeme

230 Âferîn ey kilik-i i‘câz âferîn
‘Âlem-i ma‘nâyı kıldın pür tanîn

Derd ile hâmûş iken çoktan beri
Eyledin bülbül gibi hunyâ-geri

İktibâs-ı feyz-i Mevlânâ eden
Böyle mi eylermiş i‘câz-ı suhen

Allâh Allâh hey ne i‘câz eyledin
‘Âleme neşr-i belâgat insicâm

Kıldın âğâzınla encâm-ı kelâm
‘Âleme neşr-i belâgat insicâm

[20]

235 Verdin envâr-ı tecellîden nişân
Yoğu var ettin behakk-ı Müsteân

Ya‘ni saçtın kâvla bir feyz-i celîl
Tab‘ıma ‘aynen tesemmî selsebîl

- Ben de ol feyz ile çok mu söylesem
 Şöyle kim deryâ gibi cûş eylesem
 Mâcerâ-yı kilik-i pâkimden cihân
 Seyr et olsun da bahâr-ı câvidân
 Çağladıkça nîl-i hâmemden makâl
 Nây-ı kilkimden coşar feyz-i kemâl
- 240 Şân bulur fazl u kemâlinden beyân
 Habbezâ nakş-ı bedî'-i dilsitân
 Feyz alır nazm-ı selîsinden kelâm
 Ni'mezâ hüsn-i edâ-yı insicâm
 İhtizâz eyler sarîrinden felek
 Neş'esinden gaşy olur ins ü melek
 Mesnevîden öyle feyz aldım ki ben
 Hâmeme teng oldu meydân-ı suhen
 Bendedir bu feyz ile şimdi hemân
 Cümle esrâr-ı ma'ânî vü beyân
- 245 Gulgulemden çınlasın tâk-ı semâ
 Münkirân-ı nazmım itsün ihtidâ
 Nazma bir şân geldi eş'ârım ile
 Şâ'irân feyz aldı güftârım ile
 Sustu âsârım gören ehl-i nehâ
 Susmadı hâlâ biraz vezn âşinâ
 Vezn ü ma'nâ kande şâ'ir kandedir
 Mu'cize perdâz-ı kâdir kandedir
 Bir iki kaldı suhansencân-ı 'asr
 Doldu şî'r-i huşk ile dîvân-ı 'asr
- 250 Açmadan soldu dirîğâ nûr-ı 'aşk
 Bî-bahâr erdi hazâna devr-i 'aşk

Bulmadan feyz-i suhan ya'ni kemâl
Gün-be-gün bulmaktadır hayfâ zevâl

Kalmadı bâğ-ı ma'ârifte garîb
Ne edeb gülde ne bülbülde edîb

Doğmadı bir merd-i meydân-ı kelâm
Şi'r ü şâ'ir bitti gitti ve's-selâm

Şâ'ir olmak hem kolay hem de 'asîr
Çünkü var bu fenn için şart-ı kesîr

255 Şâ'ir oldur kim anasından doğar
Mutlakâ şâ'ir babasından doğar

Ya'ni şi'r olur ezelde mâyesi
Ya'ni kendiyle doğar sermâyesi

Tab'-ı ter sermâye ister hâmede
Şâ'ir olmaz değme bir 'allâme de

Bâ-husûs olmalıdır feyz-i ezel
Yâ kasîde nazm ede yâhûd gazel

Çünkü hepsinde tecellî başkadır
Kiminin 'aşka kiminin meşkedir

260 Ba'zı şâ'ir var kasîde nazm eder
Ba'zı şâ'irde gazel söyler gider

Ba'zısında bir ikisi cem' olur
Ba'zısında bir kaç da bulunur

Kâtib olur şâ'irânın ekseri
Ba'zısı olur kitâbetten berî

[21]

Ba'zı şâ'ir hepsini eyler edâ
Şâ'ir-i mâhir denir işte ona

İşte ben de şu zamânda şâ'irim
Lâkin eslâfin yanında kâsırım

- 265 Az gelip gitmiş o dîvân erleri
Yâ gelse yâ gelmese şimdengeri
Kande bir Nef'î gibi âteş-zebân
Yâ Fuzûlî yolda bülbül dâstân
Nüşa-i nazmın biri ser-nâmesi
Mekteb-i 'aşkın biri 'allâmesi
Ol zamânlar 'âdet olup da eğer
O kalemlerle roman yazsaydılar
Ol ne sehhârâne söz mu'ciz-edâ
Çıldırırdı gûş edenler mutlakâ
- 270 Böyle şâ'ir hayli var eslâfda
Bir teki yok onların ahlâfda
Kim yazar Gâlib gibi bir Hüsn-i 'Aşk
Eylese bin yıl dahi eş'ârı meşk
Nâzım-ı Mevlid Süleymân-ı şehîr
Bir eser terk etti kim olmaz nazîr
Çoklar onu zann eder pek sâdedir
Onun için işte fevka'l-'âdedir
Hiç usanmaz dinleyenle okuyan
Bitse tekrâr eylemek ister hemân
- 275 İşte şî'rin de budur hâsıyyeti
Ancak erbâbı bilir ol hâleti
Nazm içinde böyle çok esrâr var
Ne ta'allüm hayr eder ne sa'y-i kâr
Sanman eş'ârı ki ibrâm iledir
Nazm-ı 'âlî mutlak ilhâm iledir
Cebr ü ikdâm istemez tab'-ı selîm
Yâ niçün her sa'y eden olmaz kelîm

- Başlayınca nazma bir sâhib-nükât
 Öyle eyler kim tevâlî vâridât
- 280 Şâ'ire hayret gelir tastîrde
 Hâme 'aczin gösterir tahrîrde
- Şi'r olursa işte bu vâdide nazm
 Der ona ehl-i suhen nâdîde nazm
- İşte şi'ri böyle kim tahrîr eder
 Gûş eden taş ise de te'sîr eder
- Âdeme sıklet verir eş'âr-ı hâm
 Etmesin kec-tab' olan nazm-ı kelâm
- Dahli var milliyyetin eş'ârda
 Nisbeti kavmiyyetin edvârda
- 285 Ecnebî şi'rini sevmez Ecnebî
 Çünkü me'lûf olmamışdır meşrebi
- Herkesin kendince bir vâdisi var
 Kimi marş okur kimi kânûn çalar
- Şi'ri yazmak şöyle dursun yazılan
 Şi'ri hâle göre okur şâ'irân
- Ol kadar nâzik ki eş'âr-ı güzîn
 Kılca dikkat etmelidir sâmi'în
- Şi'r-i herkes anladığınca sever
 Bir güzel beyte olur bir nükte-ver
- 290 Bir mahallinde yazılan beyt-i pâk
 Güldürür isterse eyler girye-nâk
- [22]
- Şi're muhtâc onun içün her sunûf
 Böyle hükm etmiş bütün ehl-i vukûf
- Seçmiş ol sınıfın içinden lâ-cerem
 Eylemiş şâ'ir beni hükm-i kalem

Kimse ta‘rîz etmesin eş‘ârıma

Kimse takrîz etmesin âsârıma

İşte meydân-ı suhen işte kalem

Kupkuru tenkîd ü ta‘rîz istemem

295 Ben dimem hâşâ benim yoktur dîger

El elin üstündedir ‘arşa kadar

Rabbim ihsân etti kenz-i ma‘nevî

İşte ol dem tercemân-ı Mesnevî

Cüz’-i evvel hayr ile buldu hitâm

Feyz-i Hak vallâhü a‘lem ve’s-selâm

Benden a‘lâ kim ikinci cüz ana

Tercümeyle neşr ederse ibtidâ

Ben üçüncüden ferâgat eylerim

Hâmesine terk-i hıdmet eylerim

300 İşte i‘lân u işâ‘at eyledim

Tam üç ay i‘tâ-yı mühlet eyledim

İmdi bu müddetde çıkmazsa eger

Bir mu‘âsır şâ‘ir-i mu‘ciz eser

Mesnevîye tercümânlık eylemek

Hâmeme tevdî‘ olunmuşdur demek

Bende ondan sonra bî-pervâ müdâm

Lutf-ı Hakla eylerim işte devâm

Ey olan helâl-i cümle müşkilât

Eyleyen her müşkilâtı mümkünât

305 Lutfun ile eyledim ‘azm-i tarîk

Kilkime tevfikini eyle refik

Kıl pezîrâ-yı hitâm âgâzımı

Dehre neşr et ney gibi âvâzımı

Hayri kulundan dirîğ etme amân

Lutfunu ihsânını yâ Müste‘ân

308

İki ‘âlemde mu‘în ol yâ Rahîm

Ente hasbî ente kâfî yâ Kerîm

Sene 1308

Dîbâce-i Mesnevî-i Şerîf

هَذَا كِتَابُ الْمُتَوَوِّ وَ هُوَ أُصُولُ أُصُولِ الدِّينِ فِي كَشْفِ أَسْرَارِ الْوُصُولِ وَالْيَقِينِ وَ هُوَ فِقْهُ اللَّهِ الْأَكْبَرِ وَ شَرَعَ اللَّهُ الْأَزْهَرُ وَ بُرْهَانَ اللَّهِ الْأَظْهَرُ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ يُشْرِقُ إِشْرَاقًا أَنُورَ مِنَ الْأَصْبَاحِ وَ هُوَ جَنَّاتُ الْجَنَّةِ ذُو الْجَنَّةِ وَالْأَعْصَنُ مِنْهَا عَيْنٌ تَسْمَى عِنْدَ آبْنَاءِ هَذَا السَّبِيلِ سُلْسَبِيلاً وَ عِنْدَ أَصْحَابِ الْمَقَامَاتِ خَيْرَ مَقَامٍ وَ أَحْسَنَ مَقِيلٍ الْأَبْرَارُ فِيهِ يَأْكُلُونَ وَ يَشْرَبُونَ وَالْآخِرَارُ مِنْهُ يَفْرَحُونَ وَ يَطْرَبُونَ وَ هُوَ كَنْزٌ مِصْرَ شَرَابٍ لِلصَّابِرِينَ وَ حَسْرَةٌ عَلَى آلِ فِرْعَوْنَ وَالْكَافِرِينَ كَمَا قَالَ تَعَالَى (يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَ يَهْدِي وَ بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ)⁴⁷ إِنَّهُ شِفَاءُ الصُّدُورِ وَ جِلَاءُ الْأَخْزَانِ وَ كَشَافُ الْقُرْآنِ وَ سَعَةُ الْأَرْزَاقِ وَ تَطْيِيبُ الْأَخْلَاقِ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ يَمْنَعُونَ بِأَنْ لَا يَمَسَّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهِ وَاللَّهُ يَرْصُدُهُ وَ يَرْقُبُهُ وَ هُوَ خَيْرٌ حَافِظًا وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَلَهُ الْقَابُ أَخْرُ لَقَبُهُ اللَّهُ تَعَالَى وَاقْتَصَرْنَا عَلَى هَذَا الْقَلِيلِ وَالْقَلِيلُ يَدُلُّ عَلَى الْكَثِيرِ وَالْجُرْعَةُ تَدُلُّ عَلَى الْغَدِيرِ وَالْحَفَنَةُ تَدُلُّ عَلَى الْبَيْدَرِ الْكَبِيرِ يَقُولُ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ الْمُحْتَاجُ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْبُلْخِيِّ تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنْهُ اجْتَهَدْتُ فِي تَطْوِيلِ الْمُتَوَوِّ الْمُشْتَمِلِ عَلَى الْغَرَائِبِ وَ غَرَرِ الْمَقَالَاتِ وَ دُرَرِ الدَّلَالَاتِ وَ طَرِيقَةِ الرَّهَادِ وَ حَقِيقَةِ الْعُبَادِ قَصِيرَةِ الْمَبَانِي كَثِيرَةِ الْمَعَانِي لِأُسْتِدْعَاءِ سَيِّدِي وَ سَنَدِي وَ مُعْتَمَدِي وَ مَكَانِ الرُّوحِ مِنْ جَسَدِي وَ ذَخِيرَةِ يَوْمِي وَ غَدِي وَ هُوَ الشَّيْخُ [15] قُدْوَةُ الْعَارِفِينَ إِمَامُ الْهُدَى وَالْيَقِينِ مُغِيثُ الْوَرَى أَمِينُ الْقُلُوبِ وَالنُّهَى وَدِيعَةُ اللَّهِ بَيْنَ خَلِيقَتِهِ وَ صَفْوَتُهُ فِي بَرِيَّتِهِ وَ وَصَايَاهُ لِنَبِيِّهِ وَ خَبَايَاهُ عِنْدَ صَفِيِّهِ مِفْتَاحُ خَزَائِنِ الْعَرْشِ أَمِينُ كُنُوزِ الْفَرْشِ أَبُو الْفَضَائِلِ حُسَامُ الْحَقِّ وَالِدِينَ حَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَنِ الْمَعْرُوفِ (بَاخِي تُرْك) أَبُو يَزِيدِ الْوَقْتِ جُنَيْدُ الزَّمَانِ صَدِيقُ رَضَى اللَّهُ عَنْهُ وَ عَنْهُمْ الْأُرَمَوِيُّ الْأَصْلُ الْمُنْتَسِبُ إِلَى الشَّيْخِ الْمُكْرَمِ بِمَا قَلَّ (أَمْسَيْتُ كُرْدِيًّا وَ أَصْبَحْتُ عَرَبِيًّا) قَدَسَ اللَّهُ رُوحَهُ وَ أَرْوَاحَ أَخْلَافِهِ فَنِعْمَ السَّلَفُ وَ نِعْمَ الْخَلَفُ "لَهُ نَسَبُ الْقَتِ الشَّمْسُ عَلَيْهِ رِذَاءٌ هَا" "وَ حَسَبُ أَرْحَتِ النُّجُومِ لَدَيْهِ أَصْوَاءُ هَا" لَمْ يَزَلْ فَنَاءً هُمْ قِبْلَةُ الْإِقْبَالِ يَتَوَجَّهُ إِلَيْهَا بَنُو الْوَلَاةِ وَ كَعْبَةُ الْأَمَالِ يَطُوفُ بِهَا وَفُودُ الْعُفَاةِ وَ لَا زَالَ كَذَلِكَ مَا طَلَعَ نَجْمٌ وَ ذُرٌّ شَارِقٌ لِيَكُونَ مُعْتَصِماً لِأُولَى الْبَصَائِرِ الرَّبَّانِيِّينَ الرُّوحَانِيِّينَ السَّمَانِيِّينَ الْعَرْشِيِّينَ النُّورِيِّينَ السَّكُوتِ النَّظَارِ الْغَيْبِ الْحُضَارِ الْمُلُوكِ تَحْتَ الْأَطْمَارِ أَشْرَافِ الْقَبَائِلِ أَصْحَابِ الْفَضَائِلِ أَنْوَارِ الدَّلَائِلِ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَ هَذَا دُعَاءٌ لَا يُرَدُّ فَإِنَّهُ دُعَاءٌ لِأَصْنَافِ الْبَرِيَّةِ شَامِلٌ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ وَصَلَّى عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ عَثَرَتِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ.

⁴⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/26: "...O, bununla çoklarını şaşırtıp azdırır, çoklarını da doğru yola getirir. Azdırıp şaşırtıkları, ancak kötü işler yapanlardır."

[24]

Tercüme-i Dîbâce-i Mesnevî-i Şerîf

İşbu kitâb-ı *Mesnevî* vusûl-i yakînin esrârını keşf vü izâh eylemekde dînin usûlünün usûlünün usûlü olup Hazret-i Allâhın fikh-ı ekber vü şer‘-i ezher ü bürhân-ı azharıdır. Nûrun ‘alâ nûr olan ma‘ânîsinin içindeki fânûs-ı enver-i rûhânî sabâhların nûrundan daha ziyâde tâbân vü dallarıyla budaklarıyla müzeyyen-i cinânü’l-cenân olup andan çağlayan ırmak ehl-i ‘irfân için selsebîl vü ashâb-ı kirâm için hayr-makâm vü hüsn-i mekîl olarak anda ebrâr vü ahrâr yiyip içip zevk u safâ ederler. Bu kitâb-ı *Mesnevî* sadra şifâ mahzûnlara safâ vü kâşif-i Kur‘ân-ı Hudâ olup erzâkı tevsî‘ vü ahlâkı tatyîb eder vü mahz-ı ilhâm-ı Rabbü’l-‘âlemîn olmak şerefiyle eyâdî-i sufre-i kirâm berere-i ma‘nevî tâhir ü pâk olmayanları men‘ eder. Ya‘ni tenzîlün min rabbi‘l-‘âlemîn olmak cihetiyle hâvî olduğu me‘ânî-i dakîka-yı Rabbânîyi münkir olan nâ-mahremleri ıtlâ‘dan mahrûm ederek her tarafından cenâb-ı hayrû’l-hâfîzîn vü erhamü’r-râhimîn muhâfaza buyurur. Bu *Mesnevî* kitâbı Hazret-i Allâhın ‘inâyetiyle bir çok elkâb-ı mübârekeye mazhar olmuş ise de az çoğa vü katre deryâya vü dâne harmana işâret vü delâlet edeceği cihetle biz ancak pek muhtasarıyla iktifâ eyledik. İmdi Cenâb-ı Hakkın rahmetine muhtâc olan ‘abd-i ‘âciz Muhammed bin Muhammed bin Hüseyin Belhîyi Hazret-i Allâh me‘cûr eylesin. Ben bu garâ‘ib vü nevâdir-i gurer-i makâlât vü dürür-i delâlet vü hıyâbân-ı sâlikân vü bâğçe-i ‘âbidânı müştemil olan işbu manzûme-i *Mesnevî*’yi kalîlü’l-lafz vü kesîrû’l-ma‘nâ olarak seyyidim senedim mu‘temedim cismimde cânım vü her gün gıdâ-yı rûh-ı revânım olan zâtın istid‘â vü ihtârıyla te’lîf eyledim ki o zât ‘âriflerin a‘zamı ashâb-ı hidâyetin imâmı ‘âlemin zahîri kalblerin mürşidi nâs içinde vedî‘a-yı Rabbânî safvet-i insânî Rasûlü’l-lâhın vesâyâsı ve nebiyy-i zîşânın serâ‘iri bulunan ‘arş-ı hazînelerinin miftâhı vü ferş-i defnelerinin emîni olan ebu’l-fezâ‘il Hüsâmü’l-Hak vâlideyn-i Hasan bin Muhammed bin Hasandır ki (Ahi Türk) demekle meşhûr olarak vaktin Bâyezîdî vü zamânın Cüneydi Sıddîk oğlu Sıddîk oğlu Sıddîkdır. (Radiya’llâhü Te‘âlâ ‘anhü ve ‘anhüm) Urmevi’l-asl olup “*Emseytü Kürdiyyen, esbahtü Arabiyyen*” kavliyle muhterem olan Ebu’l-vefâ, Bağdâdî nâm Şeyh Mükrim mensûbdur (Kaddesa’llâhü rûhahû ve ervâha ahlâfihî) ne güzel selef ne güzel halefdir ki bu zât-ı sûtûde-sıfâta bir neseb vü haseb sâbit olmuştur ki üzerine *şems ridâsını atmış vü encüm onun nûrundan ziyâsını mahv etmiştir*. Şöyle ki [25] sâha-i sa‘âdet-hânesi kıble-gâh-ı ashâb-ı âmâl vü dergâh-ı mu‘allâ bâr-gâhı melce’ vü penâh-ı erbâb-ı ikbâl olmakdan hâlî değildir. Âfitâb ‘âlem-ârâ-yı cihânı rûşenâ eyledikçe yine öyle olmaktan hâlî kalmasın ki ilâhiyyûn vü rûhâniyyûn semâviyyûn ‘arşıyyûn nûrâniyyûn zümresinden olan ehl-i basîretin melce’ vü melâzı olup ol fırka-i celîle bir sınıf-ı nâzir vü sâkitler vü hâzır vü gâ‘ibler olarak mülûk-ı palas-

pûşân vü eşrâf-ı kabâ'il vü ashâb-ı fezâ'il vü envâr-ı delâ'ildendir. Âmîn yâ Rabbe'l-'âlemîn bu bir du'âdır ki bütün 'âleme şâmil olduğundan kabûle karîn olur. Velhamdüli'llâhi rabbi'l-'âlemîn, ve's-salâtü ve's-selâm 'alâ seyyidinâ Muhammed ve 'alâ âlihi ve ashâbihi ecma'in.

Temme

[26]

Bismillâhirrahmânirrahîm

(- . -) (- . -) (- . -)

1

بشنو از نی چون حکایت می‌کند
از جدایی‌ها شکایت می‌کند

Bişnev ez ney çûn hikâyet mîkoned***Ezcodâyîhâ şikâyet mîkoned***

Dinle neyden ne hikâyet eyliyor
Ayrılıklardan şikâyet eyliyor

2

کز نیستان تا مرا ببریده‌اند
از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند

Kez neyistân tâ merâ bubrîde'end***Ez nefîrem merd u zen nâlîde'end***

Tâ ki kesdiler kamışlıktan beni
Nâlişim inletti her merd ü zeni

3

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق

Sîne hâhem şerhe şerhe ez firâk***Tâ begûyem şerh-i derd-i iştiyâk***

Ayrılıktan bağı şerha isterim
Tâ ki derd-i iştiyâkı söylerim

4

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

Her kesî kû dûr mând ez asl-i hîş***Bâz cûyed rûzgâr-i vasl-i hîş***

Kendi aslından eğer kim kalsa dûr
Vasla tekrâr onun ârzûsu olur

5

من به هر جمعیتی نالان شدم
جفت بد حالان و خوش حالان شدم

Men beher cem'ıyyetî nâlân şodem

Coft-i bedhâlân u hoşhâlân şodem

Ben ki her mecliste feryâd eyledim

Nîk ü bed hâlân ile hoş-hâl idim

6

هر کسی از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من

Her kesî ez zann-i hod şod yâr-i men

Ez derûn-i men necost esrâr-i men

Yârim oldu kendi zannından şu bu

Etmedi râz-ı derûnum cüst ü cû

[27]

7

سر من از ناله‌ی من دور نیست
لیک چشم و گوش را آن نور نیست

Sırr-ı men ez nâle-î men dûr nîst

Lîk çeşm u gûş râ ân nûr nîst

İmdi nâlemden değil sırrım uzak

Yok o nûr için velîkin göz kulak

8

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست
لیک کس را دید جان دستور نیست

Ten zi cân u cân zi ten mestûr nîst

Lîk kes râ dîd-i cân destûr nîst

Birbirinden cân u ten pinhân değil

Cânı herkes görmeye çesbân değil

9

آتش است این بانگ نای و نیست باد

هر که این آتش ندارد نیست باد

Âteş est în bâng-i nây û nîst bâd

Her ki în âteş nedâred, nîst bâd!

Savtı âteş bu neyin sanma hevâ

Kim bu âteşten ki tutmaz yok ola

10

آتش عشق است کاندن نی فتاد

جوشش عشق است کاندن می فتاد

Âteş-i 'ışk est k'ender ney futâd

Cûşîş-i 'ışk est k'ender mey futâd

Âteş-i 'aşktır ki düştü bu neye

Cûşîş-i 'aşktır ki düştü bu meye

11

نی حریف هر که از یاری برید

پرده‌هایش پرده‌های ما درید

Ney herîf-i her ki ez yârî borîd

Perdehâyeş perdehâ-yî mâ derîd

Yâridir ney yârden ayrılanın

Perdemiz perdeleri yırttı anın

12

همچو نی زهری و تریاقی که دید

همچو نی دمساز و مشتاقی که دید

Hemçu ney zehriyy u tiryâkî ki dîd

Hemçu ney demsâz u muştâkî ki dîd

Ney gibi bir zehr ü tiryâk olamaz

Ney gibi dem-sâz u müştâk olamaz

13

نی حدیث راه پر خون می‌کند

قصه‌های عشق مجنون می‌کند

Ney hadîs-i râh-i porhûn mî koned

Kıssehâ-yi ‘ışk-i Mecnûn mî koned

Kanlı yolun bahsini ney eyliyor
‘Aşk-ı Mecnûn kıssasın ney söylüyor

14

محرم این هوش جز بی‌هوش نیست
مر زبان را مشتری جز گوش نیست

Mahrem-i in hûş coz bîhûş nîst

Mer zebân râ muşterî coz gûş nîst

‘Aklın ancak mahremi bî-hûştur
Müşterî imdi lisâna gûştur

[28]

15

در غم ما روزها بی‌گاه شد
روزها با سوزها همراه شد

Der gam-i mâ rûzhâ bîgâh şod

Rûzhâ bâ sûzhâ hemrâh şod

Biz gam üzreyken geçip gitti zamân
Günler âteşlerle oldu hem-‘inân

16

روزها گر رفت گو رو پاک نیست
تو بمان ای آن که چون تو پاک نیست

Rûzhâ ger reft, gû, rov, bâk nîst

Tû bimân ey ân ki çûn tû pâk nîst

Gitse günler söyle gitsin bâk yok
Sen kal ey k’ol sen gibi bir pâk yok

17

هر که جز ماهی ز آبش سیر شد
هر که بی‌روزی است روزش دیر شد

Her ki coz mâhî zi âbeş sîr şod

Her ki bîrûzîst rûzeş dîr şod

Balığın gayrısı kandı suyunu
Bî-nasîbin kaldı ferdâya günü

18

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید و السلام

Der neyâbed hâl-i pohte hîç hâm

Pes sohen kûtâh bâyed, ve's-selâm

Anlamaz pişkin sözümde hîç hâm
Söz kısa lâzımdır artık ve's-selâm

19

بند بگسل، باش آزاد ای پسر
چند باشی بند سیم و بند زر

Bend bugsil, bâş âzâd ey peser

Çend bâşî bend-i sîm u bend-i zer?

Koparıp bendi ol âzâd ey püser
Tâ-be-key bu kayd u bend-i sîm ü zer

20

گر بریزی بحر را در کوزه‌ای
چند گنجد قسمت یک روزه‌ای

Ger berîzî bahr râ der kûzeî

Çend gonced kısmet-i yek rûzeî

Kâseye deryâları dökseñ eğer
Kısmetin bir günlüğü ancak girer

21

کوزه‌ی چشم حریصان پر نشد
تا صدف قانع نشد پر در نشد

Kûze-i çeşm-i harîsân por neşod

Tâ sedef kâni' neşod, por dur ne şod

Keşkûli aç gözlünün bir olmadı
Kanmadı tâ kim sadef dür dolmadı

22

هر که را جامه ز عشقی چاک شد
او ز حرص و عیب کلی پاک شد

Her ki râ câme zi ‘ışkî çâk şod

Û zi hırs u ‘ayb-i kullî pâk şod

Her kimin esvâbı ‘aşktan oldu çâk
Hırs u ‘aybın cümlesinden aldı pâk

[29]

23

شاد باش ای عشق خوش سودای ما
ای طبیب جمله علت‌های ما

Şâd bâş ey ‘ışk-i hoş sevdâ-yi mâ

Ey tabîb-i cumle ‘illethâ-yi mâ

Ey güzel sevdâlı ‘aşkımız sevin
Ey bütün derdimizin dermânısın

24

ای دوی نخوت و ناموس ما
ای تو افلاطون و جالینوس ما

Ey devâ-yi nahvet u nâmûs-i mâ

Ey tu Eflâtûn u Câlînûs-i mâ

Ey devâ-yı nahvet ü nâmûsumuz
Ey sen Eflâtûn u Câlînûsumuz

25

جسم خاک از عشق بر افلاک شد
کوه در رقص آمد و چالاک شد

Cism-i hâk ez ‘ışk ber eflâk şod

Kûh der raks âmed u çâlâk şod

‘Aşktan oldu hâk-i ten ‘arşa be-hem
Dağ yerinden oynadı sür‘atle hem

26

عشق جان طور آمد عاشقا
طور مست و خر مویی صاعقا

‘Işk cân-i Tûr âmed ‘âşıkâ

Tûr mest u herre Mûsâ sâ‘ikâ

‘Aşk geldi cân-ı Tûr ‘âşıkâ

Mest olup dağ harre Mûsâ sâ‘ikâ

27

بالب دمساز خود گر جفتمی
همچو نی من گفتنیها گفتمی

Bâ leb-i demsâz-i hod ger coftemî

Hemçu ney men goftenîhâ goftemî

Yâr-i dem-sâz ile olsaydım eğer

Ney gibi ben söyler idim güfteler

28

هر که او از هم زبانی شد جدا
بی‌زبان شد گر چه دارد صد نوا

Her ki û ez hemzebânî şod codâ

Bîzebân şod gerçi dâred sed nevâ

Kim hem-âvâzından olursa cüdâ

Dilsiz olur tutsa hem de yüz nevâ

29

چون که گل رفت و گلستان در گذشت
نشوی ز ان پس ز بلبل سر گذشت

Çunki gul reft u gulistân der guzeşt

Neşnevî zan pes zi bulbul serguzeşt

Gitti gül zîrâ ki geçti gülsitân

Bitti artık sergüzeşt-i bülbulân

30

جمله معشوق است و عاشق پرده‌ای
زنده معشوق است و عاشق مرده‌ای

Cumle ma‘şûk est u ‘âşık perdeî
Zinde ma‘şûk est u ‘âşık mordeî
 Cümlesi ma‘şûk u ‘âşık perdedir
 Sağ hemân ma‘şûk u ‘âşık mürdedir

[30]

31

چون نباشد عشق را پروای او
 او چو مرغی ماند بی‌پر، وای او
Çun nebâşed ‘ışk râ pervâ-yi û
Û çu morgî mând bîper, vâ-y-i û
 ‘Aşka olmazsa onun pervâsı ger
 Kaldı vâ-y ol kuş gibi bî-bâl ü per

32

من چگونه هوش دارم پیش و پس
 چون نباشد نور یارم پیش و پس
Men çigûne hûş dârem pîş u pes
Çun nebâşed nûr-i yârem pîş u pes
 Ben nasıl ‘aklım tutarım ön ü son
 Olmayınca nûr-ı yârim ön ü son

33

عشق خواهد کاین سخن بیرون بود
 آینه غماز نبود چون بود
‘Işk hâhed k’in sohen bîrûn buved
Âyine gemmâz nebved çûn buved
 ‘Aşk ister ki bu söz i‘lân olur
 Âyine gammâz olmaz yâ n’olur

34

آینه‌ت دانی چرا غماز نیست
 ز آنکه زنگار از رخس ممتاز نیست
Âyine’et dâni çerâ gemmâz nîst
Zanki zengâr ez ruheş mumtâz nîst

Âyne-i cânın niçün gammâz değil
Çünkü paslanmış yüzü mümtâz değil

حکایت عاشق شدن پادشاه بر کنیزکی و خریدن او را و رنجور شدن کنیزک و تدبیر پادشاه در معالجه او

*Hikâyet-i ‘âşık şoden-i pâdişâh ber kenîzekê ve herîden-i û râ ve rencûr şoden kenîzek ve
tedbîr-i pâdişâh der mu‘âlece-i û*

**Bir Pâdişâh Bir Cârîyeye ‘Âşık Olarak Onu Alıp Hastalanmakla
Pâdişâhın Tedbîr-i Mu‘âlece Ettiğidir**

35

بشنوید ای دوستان این داستان
خود حقیقت نقد حال ماست آن

*Bişnevîd ey dustân in dâstân
Hod hakikat nakd-i hâl-i mâst ân*

Dinleyin ey dostlar bu dâstân
Ol hakikat hâlimiz nakdi hemân

36

بود شاهی در زمانی پیش از این
ملك دنيا بودش و هم ملك دين

*Bûd şâhî der zemânî pîş ez in
Mulk-i dunyâ bûdeş u hem mulkî dîn*

Bundan akdem vardı bir şâh-ı zamân
Mâlik-i dünyâ vü dîn idi hemân

[31]

37

اتفاقا شاه روزی شد سوار
با خواص خویش از بهر شکار

*İttifâkân şâh rûzî şod sevâr
Bâ hevaâss-i hîş ez behr-i şikâr*

Nâgehân bir gün o şâh oldu süvâr
Kendi itbâ‘ıyla itmek-çün şikâr

38

يك كنيزك ديد شه بر شاه راه
شد غلام آن كنيزك جان شاه

Yek kenîzek dîd şeh ber şâhrâh
Şod gulâm-i ân kenîzek cân-i şâh
Gördü yol üstünde ol şâh bir kızı
Bendesi oldu kıza şâhın özü

39

مرغ جانن در قفس چون می‌طپید
داد مال و آن كنيزك را خرید

Morg-i câneş der kafes çûn mîtepîd
Dâd mâl u ân kenîzek râ herîd
Cân kuşu oldu kafeste bî-sükûn
Câriyeyi verdi mâl aldı satın

40

چون خرید او را و برخوردار شد
آن كنيزك از قضا بیمار شد

Çûn herîd û râ u berhordâr şod
Ân kenîzek ezkazâ bîmâr şod
Aldı anı tâ ki meyvesin yiye
Hastelendi ez-kazâ ol câriye

41

آن یکی خر داشت، پالانش نبود
یافت پالان گرگ خر را در ربود

Ân yekî her dâşt u pâlaneş nebûd
Yâft pâlan, gorg her râ der rubûd
Ol ki har buldu palânı yok idi
Buldu pâlan merkebi kurtlar yedi

42

کوزه بودش آب می‌نامد به دست
آب را چون یافت خود کوزه شکست

Kûze bûdeş, âb mî nâmed be dest

Âb râ çûn yâft, hod rûze şikest

Bulmadı su kâsesi oldu ise

Kâse kırıldı suyu buldu ise

43

شه طبیبان جمع کرد از چپ و راست

گفت جان هر دو در دست شماسست

Şeh tabîbân cem‘ kerd ez çepp u râst

Goft: Cân-i her do der dest-i şomast

Sağ u soldan şeh etibbâ topladı

Her iki cânlar elinizde dedi

44

جان من سهل است جان جانم اوست

دردمند و خسته‌ام درمانم اوست

Cân-i men sehl est; cân-i cânem ûst

Dermend u heste'em, dermânem ûst

Cânımın yok hükmü cân-ı cânım o

Derd-mendim hasteyim dermânım o

[32]

45

هر که درمان کرد مر جان مرا

برد گنج و در و مرجان مرا

Her ki dermân kerd mer cân-i merâ

Bord genc u durr u mercân-i merâ

Cânımın dermânını her kim bulur

İnci mercân u hazînem o alır

46

جمله گفتندش که جان‌بازی کنیم

فهم گرد آریم و انبازی کنیم

Cumle goftendeş ki cânbâzî konîm

Fehm gird ârîm u enbâzî konîm

Hep dediler şâha cân baş olalım
Anlayıp derdine dermân bulalım

47

هر یکی از ما مسیح عالمی است
هر الم را در کف ما مرهمی است

Her yekî ez mâ mesîh-i ‘âlemîst
Her elem râ der kef-i mâ merhemîst

Her biri bizden Mesîh-i ‘âlemiz
Destimizle cümle derde merhemiz

48

گر خدا خواهد نگفتند از بطر
پس خدا بنمودشان عجز بشر

Ger Hodâ hâhed negoftend ez bater
Pes Hodâ bunmûdişân ‘acz-i beşer

Hak dilerse demediler kibirden
‘Aczini gösterdi hulkın halk iden

49

ترك استئننا مرادم قسوتی است
نی همین گفتن که عارض حالتی است

Terk-i istisnâ murâdem kasvetîst
Nî hemin goften ki ‘âriz hâletîst

Kasvet olur inşâ-allâh dememek
‘Ârızî hâletle olmaz söylemek

50

ای بسا ناورده استئننا به گفت
جان او با جان استئنناست جفت

Ey besâ nâverde istisnâ be goft
Cân-i û bâ cân-i istisnâst coft

Lafzen inşâ-allâh demez bir hayli kes
Cânı inşâllâh iledir her nefes

51

هر چه کردند از علاج و از دوا
گشت رنج افزون و حاجت ناروا

Her çi kerdend ez 'ilâc u ez devâ

Geşt renc efzûn u hâcet nârevâ

Ettilerse ne îlâc u ne devâ

Arttı derdi olmadı hâcet revâ

52

آن کنیزك از مرض چون موی شد
چشم شه از اشك خون چون جوی شد

Ân kenîzek ez maraz çûn mûy şod

Çeşm-i şeh ez eşk-i hûn çûn cûy şod

Câriye derdinden oldu kıl gibi

Kanlı göz yaşı şehin ırmak idi

[33]

53

از قضا سرکنگبین صفرا فزود
روغن بادام خشکی می نمود

Ezkazâ sirkengebîn safrâ fuzûd

Rûgen-i bâdâm hoşkî mînumûd

Artıtıp safrasını sirkengebîn

Verdi bâdem yağı kuruluk hemîn

54

از هلیله قبض شد اطلاق رفت
آب آتش را مدد شد همچو نفت

Ez helîle kabz şod, itlâk reft

Âb âteş râ meded şod hemçu neft

Olmadı kabza helîle kâr-ger

Âteşe su etti neft-âsâ eser

ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجه کنیزک بر پادشاه و روی آوردن بدرگاه خدا عز و جل و خوا
دیدن پادشاه مبشر غیبی را و و یافتن طبیب الهی و حاصل شدن مرام او

*Zâhir şoden-i ‘acz-i hekîmân ez mu‘âlece-i kenîzek ber pâdişâh ve rûy âverden-i be dergâh-
i hoda ‘izz ve cell ve hâb dîden-i pâdişâh mübeşşir gaybî râ ve yâften tabîb-i ilâhî ve hâsıl
şoden merâm û*

Hükemânın Cârîyeye ‘Îlâctan ‘Âciz Kaldıkları Şâha Ma‘lûm Olunca Dergâh-ı Hudâya
Teveccühle Şâhın Rû’yâsında Mübeşşir-i Gaybî Görüp Tabîb-i İlâhîyi Bularak
Merâmının Hâsıl Olduğudur

55

شه چو عجز آن حکیمان را بدید
پا برهنه جانب مسجد دوید

*Şeh çu ‘acz-i ân hekîmân râ bedîd
Pâburehne cânib-i mescîd devîd
Gördü şeh ‘acz-i etibbâyı hemân
Yalın ayak mescide koştu o ân*

56

رفت در مسجد سوی محراب شد
سجده گاه از اشک شه پر آب شد

*Reft der mescid, sây-i mihrâb şod
Secdegâh ez eşk-i şeh por âb şod
Mescidin mihrâbına vardıkta şâh
Doldu şâhın göz yaşından secde-gâh*

57

چون به خویش آمد ز غرقاب فنا
خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا

*Çûn be hîş âmed zî garkâb-i fenâ
Hoş zebân bugşâd der medh u senâ
Kendine geldi o fânî dalgadan
Vasf-ı pâkinde güzel açtı dehen*

[34]

58

کای کمینه بخششت ملک جهان
من چه گویم چون تو می‌دانی نهان

K'ey kemîn-i bahşîşet mülk-i cihân

Men çi gûyem? Çûn tu mîdânî nihân

Ey ki en az bahşîşin mülk-i cihân
Ben ne söyleyim bilirsın sen hemân

59

ای همیشه حاجت ما را پناه
بار دیگر ما غلط کردیم راه

Ey hemîşe hâcet-i mâ râ penâh

Bâr-i dîger mâ galat kerdîm râh

Her dem ey hâcâtımız içün penâh
Biz yine işte şaşırdık şimdi râh

60

لیک گفتی گر چه می‌دانم سرت
زود هم پیدا کنش بر ظاهر

Lîk goftû gerçi mîdânem sıret

Zûd hem peydâ koneş ber zâhiret

Bilirim sırrını sen gerçi dedin
Hem de zâhirde çâpük peydâ idin

61

چون بر آورد از میان جان خروش
اندر آمد بحر بخشایش به جوش

Çûn ber âverd ez miyân-i cân hurûş

Ender âmed bahr-i behşâyiş be cûş

Çünkü cân etti vücûdundan hurûş
Eyledi deryâyı bahşîş anda cûş

62

در میان گریه خوابش در ربود
دید در خواب او که پیری رو نمود

Der miyân-i gîrye hâbeş der rubûd

Dîd der hâb û ki pîrî rû numûd

Ağlar iken uyku kaptı ol şehi
Gördi bir rû'yâda pîr-i âgehi

63

گفت ای شه مزده حاجاتت رواست
گر غریبی آیدت فردا ز ماست

Goft: Ey şeh, mujde! Hâcâtet revâst

Ger garîbî âyedet ferdâ, zi mâst

Dedi ey şeh müjde hâcâtın revâ
Bir garîb erse yarın bizden sana

64

چون که آید او حکیمی حاذق است
صادقش دان که امین و صادق است

Çûn ki âyed û, hekîmî hâzık est

Sâdıkeş dâñ ki emîn u sâdık est

Çünkü gelse 'âkil ü hâzıktır o
Bil emîn onu de hem sâdıktır o

65

در علاجش سحر مطلق را ببین
در مزاجش قدرت حق را ببین

Der 'ilâceş sihr-i mutlak râ bebîn

Der mizâceş kudret-i Hak râ bebîn

Sihr-i mutlak gör 'ilâcında onun
Kudret-i Hak gör mizâcında onun

[35]

66

چون رسید آن وعدهگاه و روز شد
آفتاب از شرق، اختر سوز شد

Çûn resîd ân va‘degâh u rûz şod

Âfitâb ez şark ahter sûz şod

Çün o va‘din vakti erdi geldi rûz
Oldu maşrıktan güneş encüm-fürûz

67

بود اندر منظره شه منتظر
تا ببیند آن چه بنمودند سر

Bûd ender manzara şeh muntazir

Tâ bebîned ân çi bunmûdend sır

Pencereden oldu ol şeh muntazır
Tâ göre gösterdilerdi ol ne sır

68

دید شخصی فاضلی پر مایه‌ای
آفتابی در میان سایه‌ای

Dîd şahsî fâzîlî pormâyêi

Âfitâbî der miyân-i sâyêi

Gördü bir şahs-ı fezâ’il mâyeyi
Gölgenin içinde neyyir vâyesi

69

میرسید از دور مانند هلال
نیست بود و هست بر شکل خیال

Mîresîd ez dûr mânend-i hilâl

Nîst bûd u hest ber şekl-i hiyâl

Tâ uzaktan erişip misl-i hilâl
Yok iken var oldu mânend-i hayâl

70

نیست وش باشد خیال اندر روان
تو جهانی بر خیالی بین روان

Nîstveş bâşed hiyâl ender revân

Tu cihânî ber hiyâlî bîn revân

Rûh içinde yok gibi oldu hayâl
Sen cihânı bil gidici pür zevâl

71

بر خیالی صلح‌شان و جنگشان
وز خیالی فخرشان و ننگشان

Ber hiyâlî sulhişân u cengişân

Vez hiyâlî fahrişân u nengişân

Bir hayâldir sulh u cengi onların

Bir hayâldir fahr ü nengi onların

72

آن خیالاتی که دام اولیاست
عکس مه رویان بستان خداست

Ân hiyâlâtü ki dâm-i evliyâst

‘Aks-i mehrûyân-i bûstân-i Hodâst

Ol hayâlât evliyânın dâmıdır

Bâğ-ı Hakkın ‘aksi mihr endâmıdır

73

آن خیالی که شه اندر خواب دید
در رخ مهمان همی آمد پدید

Ân hiyâlî ki şeh ender hâb dîd

Der rûh-i mihmân hemîâmed pedîd

Ol hayâlî gördü ki rû’yâda şâh

Vech-i mihmânında berk urur çü mâh

[36]

74

شه به جای حاجیان واپیش رفت
پیش آن مهمان غیب خویش رفت

Şeh becây-i hâcibân vâpîş reft

Pîş-i ân mihmân-i gayb-i hîş reft

Geçti perdecı gibi şâh ilerü

Gitti mihmân içün istikbâle o

75

هر دو بحری آشنا آموخته
هر دو جان بی‌دوختن بر دوخته

Her do bahrî âşinâ âmûhte

Her do cân, bî dûhten ber dûhte

Mecma‘u’-l-bahreyn olup dü mihribân

Birbirine bî-dikiş dikti dü cân

76

گفت معشوقم تو بوده سستی نه آن

لیک کار از کار خیزد در جهان

Goft: Ma‘şûkem tu budestî, ne ân

Lîk kâr ez kâr hîzed der cihân

Dedi sensin sevdiğim yok kim odur

Lâkin işten iş çıkar ‘âlem budur

77

ای مرا تو مصطفی من چون عمر

از برای خدمتت بندم کمر

Ey merâ tû Mustafâ, men çûn ‘Ömer

Ez berâyi hidmetet bendem kemer

Ey bana sen Mustafâ ben çün ‘Ömer

Bağladım ben hıdmetin içün kemer

از خداوند ولی التوفیق در خواستن توفیق رعایت ادب در همه حالها و بیان کردن وخامت ضررهای بیادبی

Ez hodâvend-i veliyyu’t-tovfîk der hâsten-i tovfîk, ri‘âyet-i edeb der heme hâlâ ve beyân

kerden-i vehâmet-i zararhâ-yi bîedebî

Cenâb-ı Hudâvend-i Veliyyü’t-tevfîkten Ricâ-yı Tevfîk İle Herhâlde Edebe Ri‘âyeti vü

Edebsizliğin Zarar vü Vehâmeti Beyânındadır

78

از خدا جوییم توفیق ادب

بیادب محروم گشت از لطف رب

Ez Hodâ cûyîm tovfîk-i edeb

Bîedeb mahrûm geşt ez lutf-i Rab

İsteriz Haktan edeb tevfikini

Lafz-ı Haktan bî-edeb olmaz ganî

79

بی‌ادب تنها نه خود را داشت بد
بلکه آتش در همه آفاق زد

Bîdehbenhâ ne hod râ dâşt bed

Belki âteş der heme âfâk zed

Sâde kendin bî-edeb etmez fenâ

Belki âteş urur âfâk üzre tâ

[37]

80

مایده از آسمان در می‌رسید
بی‌شری و بیع و بی‌گفت و شنید

Mâyide ez âsumân der mîresîd

Bîşerâ u bey‘ u bîgoft u şenîd

Mâ‘ide nâzil olurdu ‘arştan

Hem alım satımla zahmet olmadan

81

در میان قوم موسی چند کس
بی‌ادب گفتند کو سیر و عدس

Der miyân-i kavm-i Mûsâ çend kes

Bîdeh goftend: Kû sîr u ‘ades?

Kavm-i Mûsânın içinde ba‘zı kes

Dedi ‘ârsızca sarımsakla ‘ades

82

منقطع شد خوان و نان از آسمان
ماند رنج زرع و بیل و داسمان

Munkati‘ şod hân u nân ez âsumân

Mând renc-i zer‘ u bîl u dâsimân

Kat‘ olundu âsumândan nân u hân

Kaldı zer‘ u bel çapa derdi hemân

83

باز عیسی چون شفاعت کرد، حق
خوان فرستاد و غنیمت بر طبق

Bâz ‘Îsâ çûn şefâ‘et kerd, Hak
Hân firistâd u ganîmet ber tabak
 Etti ‘Îsâ Haktan ez-ser nev ricâ
 Tâbla gönderdi tabaklarla Hudâ

84

باز گستاخان ادب بگذاشتند
 چون گدایان زله‌ها برداشتند
Bâz gustâhân edeb bogzâştend
Çûn gedâyân zellehâ ber dâştend
 Def‘a ‘ârsızlar edeb kaldırdılar
 Pis dilenciler gibi saldırdılar

85

لابه کرده عیسی ایشان را که این
 دایم است و کم نگردد از زمین
Lâbe kerde ‘Îsî îşân râ ki in
Dâyim est u kem negerded ez zemîn
 Onlara bu dedi ‘Îsâ hazreti
 Bizden eksilmez Hudânın ni‘meti

86

بد گمانی کردن و حرص آوری
 کفر باشد پیش خوان مهتری
Bedgumânî kerdên u hirsâverî
Kufr bâşed pîş-i hân-i mihterî
 Sû-i zanla hırs eğer meydân bulur
 Pek büyükler sofrasında küfr olur

87

ز ان گدا رویان نادیده ز آں
 آن در رحمت بر ایشان شد فراز
Zan gedârûyân-i nâdîde zi âz
Ân der-i rahmet ber îşân şod ferâz
 Ol harîsân-ı gedâ tab‘ân içün
 Oldu bâb-ı lutf u rahmet ser-nigûn

[38]

88

ابر برناید پی منع زکات
وز زنا افتد وبا اندر جهات

Ebr ber nâyed pey-i men‘-i zekât

Vez zinâ ufted vebâ ender cihât

Yağmur olmaz men‘ olur ise zekât

Hem zinâdan da vebâ dolar cihât

89

هر چه بر تو آید از ظلمات و غم
آن ز بی‌باکی و گستاخی است هم

Her çi ber tû âyed ez zulmât u gam

Ân zi bâbâkî yu gustâhîst hem

Her ne gelse zulmet ü gamdan yana

Mutlakâ terbiyesizlikten sana

90

هر که بی‌باکی کند در راه دوست
ره زن مردان شد و نامرد اوست

Her ki bâbâkî koned der râh-i dûst

Rehzen-i merdân şod u nâmerd ûst

Hak yolunda kim ki ‘ârsızlık eder

Ol olup nâ-merd ü merdivân keser

91

هر که شد در راه گستاخ طریق
آن بود در وادی حسرت غریق

Her ki şod der râh-i gustâh-i tarîk

Ân bûd der vâdî-i hasret garîk

Kim ki ârsızlıkla tutarsa tarîk

Ol olur vâdî-i hasrette garîk

92

بد ز گستاخی کسوف آفتاب
شد عزازیلی ز جرات رد باب

Bud zi gustâhî kusûf-i âfitâb

Şod ‘Azâzîlî zi cur’et redd-i bâb

Bî-edeblikten tutuldu âfitâb

Oldu şeytân cür’etinden tard-ı bâb

93

از ادب پر نور گشته است این فلک
وز ادب معصوم و پاک آمد ملک

Ez edeb por nûr geşte’st in felek

Vez edeb ma’sûm u pâk âmed melek

Nûr ile doldu edebten bu felek

Hem edepten tertemiz oldu melek

ملاقات پادشاه با آن طبیب الهی که در خوابش بشارت داده بودند بملاقات او

Mulâkât-ı pâdişâh bâ ân tabîb-i ilâhî ki der hâbeş beşâret dâde bodend be mülâkât û

Pâdişâhın Tabîb-i İlâhîye Mülâkât Ettiğidir ki

Rü’yâsında Mülâkâtı Tebşîr Olunmuştu

94

وقت آنکه بایدش کردن بیان
ماجرای حال شاه و میهمان

Vakt ân ki bâyedeş kerdên beyân

Mâcerâ-yi hâl-i şâh u mîhmân

Geldi vakten eylemek vakti beyân

Nice olmuş hâl-i şâh u mihmân

[39]

95

دست بگشاد و کنارانش گرفت
همچو عشق اندر دل و جاننش گرفت

Dest bugşâd u kenârâneş girift

Hemçu ‘ışk ender dil u câneş girift

Şâh elin açtı kucakladı anı
Tuttu ‘aşk-âsa onu dilde canı

96

دست و پیشانی‌ش بوسیدن گرفت
وز مقام و راه پرسیدن گرفت

Dest u pîşânîş bûsîden girift
Vez makâm u râh porsîden girift

Destini öptü onun hem elini
Sordu yolundan makâmından anı

97

پرس پرسان می‌کشیدش تا به صدر
گفت گنجی یافتم آخر به صبر

Pors porsân mîkeşîdeş tâ be sadr
Goft: Gencî yâftem âhir be sabr

Sora sora sadra îsâl eyledi
Sabr ile buldum defîne ben dedi

98

صبر اکر تلخست ولیکن عاقبت
میوه اش باشد شفا و عافیت

Sabr eger telhest velâkin ‘âkıbet
Mîve eş bâşed şifâ u ‘âfiyet

Sabr acıdır evvel ammâ âkıbet
Mîvesi olur şifâ vü ‘âfiyet

99

گفت ای نور حق و دفع حرج
معنی الصبر مفتاح الفرّج

Goft: Ey nûr-i Hak u def‘-i harac
Ma‘nî-i es-sabru miftâhu’l-ferec

Dedi halkın lutfu ey def‘-i harec
Ma‘ni-i es-sabru miftâhü’l-ferec

100

ای لقای تو جواب هر سؤال
مشکل از تو حل شود بی قیل و قال

Ey likâ-yi tû cevâb-i her su'âl
Muşkil ez tû hal şeved bîkîl u kâl
Ay likâsıdır cevâb-ı her su'âl
Sende müşkil hall olur bî-kîl ü kâl

101

ترجمانی هر چه ما را در دل است
دست گیری هر که پایش در گل است

Tercümânî her çi mâ râ der dil est
Dest gîrî her ki pâyeş der gil est
Tercümânsın kalbimizde her ne var
Sen çamurda kalanasın dest-yâr

102

مرحبا یا مجتبی یا مرتضی
إن تغب جاء القضاء ضاق الفضا

Merhabâ yâ muctebâ yâ murtazâ
În tegîb câ'el-kazâ zâke'l-fezâ
Merhabâ ey Müctebâ ey Murtazâ
Geldi sensiz her kazâ bir dar fezâ

[40]

103

أنت مولی القوم من لا یشتهی
قد ردی کلاً لئن لم ینتهی

Ente mevle'l-kavm men lâ yeştehî
Kad redâ kellâ lein lem yentehi
Kavm ulususun ki kim sevmez seni
Redd olur “kellâ le'in lemyentehî”

104

چون گذشت آن مجلس و خوان کرم
دست او بگرفت و برد اندر حرم

Çûn gozeşt ân meclis u hân-i kerem

Dest-i û begirift u bord ender harem

Çünkü geçti meclis [ü] hân-ı kerem

Tuttu destin eyledi ‘azm-i harem

بردن پادشاه آن طبیب را بر سر بیمار تا حال او را ببیند

Borden-i pâdişâh ân tabîb râ ber ser-i bîmâr tâ hâl-i û râ bebîned

Hâline Vâkıf Olmak İçün Pâdişâhın Hastanın

Baş Ucuna Tabîbi Götürdüğüdür

105

قصه‌ی رنجور و رنجوری بخواند
بعد از آن در پیش رنجورش نشاند

Kisse-i rencûr u rencûrî behând

Ba‘d ez an der pîş-i rencûreş nişând

Hastanın her kıssasın etti beyân

Hastasına karşı dikti ba‘de-zân

106

رنگ رو و نبض و قاروره بدید
هم علاماتش هم اسبابش شنید

Reng-i rû u nabz u kârûre bedîd

Hem ‘alâmâtîş hem esbâbeş şenîd

Gördü kârûre vü renk ü nabzı çün

Duydu esbâb u ‘alâmetin bütün

107

گفت هر دارو که ایشان کرده‌اند
آن عمارت نیست ویران کرده‌اند

Goft: Her dârû ki îşân kerde’end

Ân ‘imâret nîst, vîrân kerde’end

Dedi k'anlar her ne dermân ettiler
Yapmadılar onu vîran ettier

108

بی‌خبر بودند از حال درون
أستعید الله مما یفترون

Bîhaber bûdend ez hâl-i derûn

Esta'izu'llâh mimmâ yefterûn

Bî-haberdirler bu hâl-i sîneden
İftirâlardan sığındım Hakka ben

109

دید رنج و کشف شد بر وی نهفت
لیک پنهان کرد و با سلطان نگفت

Dîd renc u keşf şod ber vey nihoft

Lîk pinhân kerd u bâ sultân negoft

‘İlleti görmekle sırr oldu ‘ayân
Pâdişâha etmedi lâkin beyân

[41]

110

رنجش از صفرا و از سودا نبود
بوی هر هیزم پدید آید ز دود

Renceş ez safrâ uu ez sevdâ nebûd

Bûy-i her hîzom pedîd âyed zi dûd

Hastalık safrâ vü sevdâdan değil
Her bir otun koksa dumânıyla bil

111

دید از زاریش کو زار دل است
تن خوش است و او گرفتار دل است

Dîd ez zârîş kû zâr-i dil est

Ten hoş est u û giriftâr-i dil est

Nâlesinden bildi hicrân zârıdır
Cismi sağlamdır gönül bîmârıdır

112

عاشقی پیداست از زاری دل
نیست بیماری چو بیماری دل

‘Âşıkî peydâst ez zârî-i dîl

Nîst bîmârî çu bîmârî-i dîl

Nâlesinden bellidir ‘âşık olan
Benzemez her hastaya hasta dilân

113

علت عاشق ز علتها جداست
عشق اضطراب اسرار خداست

‘Îllet-i ‘âşık zi ‘illethâ codâst

‘Işk usturlâb-ı esrâr-i Hodâst

‘Îllet-i ‘aşk cümle ‘illetten cüdâ

‘Aşktır usturlâb-ı esrâr-ı Hudâ

114

عاشقی گر زین سر و گر زان سر است
عاقبت ما را بدان سر رهبر است

‘Âşıkî ger zin ser u ger zan ser est

‘Âkıbet mâ râ bedân ser rehber est

Her ne baştan olsa ‘âşıklık eğer

Bizleri encâm o sûya sevk eder

115

هر چه گویم عشق را شرح و بیان
چون به عشق آیم خجل کردم از آن

Her çi gûyem ‘ışk râ şerh u beyân

Çûn be ‘ışk âyem, hacil gerdem ez ân

Her ne dersem ‘aşk için şerh ü beyân

Cûş eder ‘aşkım hicâbından hemân

116

گر چه تفسیر زبان روشن‌گر است
لیک عشق بی‌زبان روشن‌تر است

Gerçi tefsîr-i zebân rûşenger est

Lîk ‘ışk-i bîzebân rûşenter est

Gerçi tefsîr-i lisândır pür ziyâ

‘Aşk eğer dilsiz fakat pek rûşenâ

117

چون قلم اندر نوشتن می‌شتافت

چون به عشق آمد قلم بر خود شکافت

Çûn kalem ender nuvišten mîşitâft

Çûn be ‘ışk âmed, kalem ber hod şikâft

Etti ta‘cîl onu tahrîre kalem

‘Aşka geldikte kalem yarıldı hem

[42]

118

عقل در شرحش چو خر در گل بخت

شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت

‘Akl der şerheş çu her der gil behoft

Şerh-i ‘ışk u ‘âşıkî hem ‘ışk goft

‘Akl onun şerhinde çamurda çü har

‘Aşk u ‘âşık şerhini hem ‘aşk eder

119

آفتاب آمد دلیل آفتاب

گر دلالت باید از وی رو متاب

Âfitâb âmed delîl-i âfitâb

Ger delîlet bâyed, ez vey rû metâb

Mihre mihr oldu delîl-i mu‘teber

Dönme ondan rehber istersen eğer

120

از وی ار سایه نشانی می‌دهد

شمس هر دم نور جانی می‌دهد

Ez vey er sâye nişânî mîdehed

Şems her dem nûr-i cânî mîdehed

Verse de gölge güneşten ger nişân
Nûr-ı cân veren güneştir her zamân

121

سایه خواب آرد ترا همچون سمر
چون بر آید شمس انشَقَّ القمر

***Sâye hâb âred turâ hem çûn semer
Çûn ber âyed şems inşakka'l-kamer***

Uyku verir gölge mânend-i semer
Çûn güneş doğdukta inşakka'l-kamer

122

خود غریبی در جهان چون شمس نیست
شمس جان باقیی کش امس نیست

***Hod garîbî der cihân çûn şems nîst
Şems-i cân bâkî'st, ûrâ ems nîst***

Bir garîb olmaz cihânda hem-çü şems
Şems-i cân bâkîdir ona yoktur ems

123

شمس در خارج اگر چه هست فرد
می‌توان هم مثل او تصویر کرد

***Şems der hâric egerçi hest ferd
Mîtevân hem misl-i û tasvîr kerd***

Şems eğer zâhirde bî-akrândır
Mislini tasvîr onun âsândır

124

شمس جان کاو خارج آمد از اثیر
نبودش در ذهن و در خارج نظیر

***Şems-i cân k'û hâric âmed ez esîr
Nebvedeş der zihn u der hâric nazîr***

Şems-i cândır hâric ez-mülk-i esîr
Yok ona bâtında zâhirde nazîr

125

در تصور ذات او را گنج کو
تا در آید در تصور مثل او

Der tasavvur zât-i û râ gonc kû?

Tâ der âyed der tasavvur misl-i û

Zâtını yoktur tasavvurda mecâl

Tâ tasavvurda ona gelsin misâl

[43]

126

چون حدیث روی شمس الدین رسید
شمس چارم آسمان سر در کشید

Çûn hadîs-i rûy-i Şemsuddîn resîd

Şems-i çârom âsumân ser der keşîd

Çünkü yüz gösterdi Şemse'd-dîn sözü

Çekti dördüncü göğün şemsi özü

127

واجب آید چون که آمد نام او
شرح کردن رمزی از انعام او

Vâcib âyed çûn ki âmed nâm-i û

Şerh kerdin remzî ez in'âm-i û

Geldi çün ismi onun vâcib gerek

Remz-i en'âmâtını şerh eylemek

128

این نفس جان دامنم بر تافته ست
بوی پیراهان یوسف یافته ست

În nefes cân dâmenem ber tâfte est

Bûy-i pîrâhân-i Yûsuf yâfte est

Bu nefeste tuttu cân dâmenim o

Yûsufun pîrâheninden buldu bû

129

از برای حق صحبت سالها
باز گو حالی از آن خوش حالها

Ez berâyi hakk-i sohbet sâlhâ

Bâz gû hâlî ez ân hoş hâlhâ

Ülfetin hakkı için bir nice sâl

Söyle hoş hâlinden onun ba‘zı hâl

130

تا زمين و آسمان خندان شود

عقل و روح و دیده صد چندان شود

Tâ zemîn u âsumân handân şeved

‘Akl u rûh u dîde sed çendân şeved

Tâ ki memnûn ola yer gök ser-te-ser

‘Akl u rûh u dîde hem yüz ol kadar

131

لا تكلفني فإني في الفنا

كلت أفهامي فلا أحصي ثنا

Lâ tukellifnî feinnî fî’l-fenâ

Kellet efhâmî felâ uhsî senâ

Ben fenâdayım bu teklîfi deme

Yorgunum ben sayamam vasfin heme

132

كل شيء قاله غير المفيق

إن تكلف أو تصلف لا يليق

Kullu şey’in kâlehu gayre’l-mufîk

În tekellef ev tesallef lâ yelîk

Her ne kim dersin ifâkat bulmayan

Nâ-münâsib külfet ü zahmet hemân

133

من چه گویم يك رگم هشیار نیست

شرح آن یاری که او را یار نیست

Men çi gûyem? Yek regem huşyâr nîst

Şerh-i ân yârî ki û râ yâr nîst

Ben ne diyem her regim nâ-hûşyâr

Şerhin ol yârin ki yok ona uyar

[44]

134

شرح این هجران و این خون جگر
این زمان بگذار تا وقت دگر

Şerh-i îh hicrân u îh hûn-i ciger

Îh zemân bogzâr tâ vakt-i diger

Şerhidir hicrânlı bir hûn-ı ciğer

Bu zamânı geç de tâ-vakt-i diğér

135

قال أطعمني فإنني جائع
و اعتجل فالوقت سيف قاطع

Kâle at'imnî feinnî câ'i'un

Ve'tacil fe'l-vaktu seyfun kâtî'un

Dedi ben açım sen en'âm et amân

Söyle çâpük seyf-i kâtî'dır zamân

136

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق
نیست فردا گفتن از شرط طریق

Sûfî ibnu'l-vakt bâşed ey refîk

Nîst ferdâ goften ez şart-i tarîk

Sûfî İbnü'l-vakt olurken ey refîk

Yarına atmak değil şart-ı tarîk

137

تو مگر خود مرد صوفی نیستی
هست را از نسیه خیزد نیستی

Tû meger hod merd-i sûfî nîstî

Hest râ ez nisye hîzed nîstî

Sen değilsin merd-i sûfî yâ meğér

Veresiden varlığa yokluk erer

138

گفتمش پوشیده خوشتر سر یار
خود تو در ضمن حکایت گوش دار

Goftemeş pûşîde hoşter sırr-i yâr
Hod tû der zımn-i hikâyet gûş dâr
Dedim ona gizli hoştur sırr-ı yâr
Dinlesen zımn-ı hikâyette ne var

139

خوشتر آن باشد که سر دلبران
گفته آید در حدیث دیگران

Hoşter ân bâşed ki sırr-i dilberân
Gofte âyed der hadîs-i dîgerân
Öyle olsa sırrı hoş dilberlerin
Arasında baht ola diğerlerin

140

گفت مکشوف و برهنه بی غلول
باز کو دفعم مده ای بوالفضول

Goft: Mekşûf u birehne bîgulûl
Bâzgû, def'em medih, ey bu'l-fuzûl
Dedi kim açık saçık hem bî-gulûl
Söyle def' etme beni ey bü'l-fuzûl

141

پرده بردار و برهنه گو که من
می‌نخسبم با صنم با پیرهن

Perde berdâr u birehne gû ki men
Mînehosbem bâ sanem bâ pîrehen
Perdeyi kaldır açık söyle ki ben
Yâre sarılmam olursa pîrehen

[45]

142

گفتم ار عریان شود او در عیان
نی تو مانی نی کنارت نی میان

Goftem: Er ‘uryân şeved û der ‘iyân

Nî tu mânî nî kenâret, nî miyân

Ben dedim ‘aynen ger o ‘uryân olur

Ne sen ü ne de ucun ortan kalır

143

آرزو می‌خواه لیک اندازه خواه

بر نتابد کوه را یک برگ کاه

Ârizû mîhâh lîk endâze hâh

Ber netâbed kûh râ yek berg-i kâh

Her ne diler isen arşınla dile

Kalkamaz dağ bir saman çöpü ile

144

آفتابی کز وی این عالم فروخت

اندکی گر پیش آید جمله سوخت

Âfitâbî kez vey in ‘âlem ferûht

Endekî ger pîş âyed, cumle sûht

Şu‘le-dâr oldu güneşten bu cihân

Az yakın gelse yanardı kün fekân

145

فتنه و آشوب و خونریزی مجوی

بیش از این از شمس تبریزی مگوی

Fitne u âşûb u hûnrîzî mecûy

Bîş ez in ez Şems-i Tebrîzî megûy

Kan dökücü olma âşûb eyleme

Şems-i Tebrîzîden artık söyleme

146

این ندارد آخر از آغاز گوی

رو تمام این حکایت باز گوی

În nedâred âhir ez âgâz gûy

Rov, temâmi in hikâyet bâz gûy

Yok buna gâyet sözü ki kıl devâm

Git geri kıl bu hikâyâtı tamâm

خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه و جهت در یافتن رنج کنیزک را

Halvet talebîden-i ân velî ez pâdişâh ve cihet-i der yâften-i renc-i kenîzek

Ol velî Şâhdan Halvet İsteyip

Câriyenin Derdine Çâre-sâz Olduğudur

147

گفت ای شه خلوتی کن خانه را

دور کن هم خویش و هم بیگانه را

Goft: Ey şeh, halvetî kon hâne râ

Dûr kon hem hîş u hem bîgâne râ

Dedi şâha halvet eyle hâneyi

Def' et ondan yâri hem bîgâneyi

148

کس ندارد گوش در دهلیزها

تا بپرسم زین کنیزک چیزها

Kes nedâred gûş der dehlîzhâ

Tâ beporsem zîn kenîzek çîzhâ

Olmasın hâ bir cihette işiden

Ba'zı şeyler sorayım câriyeden

[46]

149

خانه خالی ماند و یک دیار نی

جز طبیب و جز همان بیمار نی

Hâne hâlî mând u yek deyyâr nî

Coz tabîb u coz hemân bîmâr nî

Kalmadı hâne içinde kimseler

Kaldı hastayla tabîb onda meğer

150

نرم نرمك گفت شهر تو كجاست

كه علاج اهل هر شهری جداست

Nerm nermek goft: Şehr-i tû kocâst?

Ki 'ilâc-i ehl-i her şehri codâst

Nâzikâne sordu kim şehrin nere

Kim ‘ilâc olur ahâlîye göre

151

و اندر آن شهر از قرابت کیستت

خویشی و پیوستگی با چیستت

V'ender ân şehz ez karâbet kîstet

Hîşî yu peyvestegî bâ çîstet?

Kim o şehz içindeki neslin senin

Akrabân kimdir nedir aslın senin

152

دست بر نبضش نهاد و یک به یک

باز می‌پرسید از جور فلک

Dest ber nabzeş nihâd u yek be yek

Bâz mîporsîd ez cev-r-i felek

Destini nabz üzre koydu yek-be-yek

Bir daha sordu nedir cev-r-i felek

153

چون کسی را خار در پایش جهد

پای خود را بر سر زانو نهد

Çûn kesî râ hâr der pâyeş cehed

Pây-i hod râ ber ser-i zânû nehed

Her kimin ayağına diken batar

Ol ayağı kendi dizine koyar

154

وز سر سوزن همی‌جوید سرش

ور نیابد می‌کند با لب ترش

Vez ser-i sûzen hemî cûyed sereş

Ver neyâbed, mîkoned bâ leb tereş

İğne başıyla arar ondan eser

Bulamazsa dudağıyla iş eder

155

خار در پا شد چنین دشوار یاب
خار در دل چون بود واده جواب

Hâr der pâ şod çonîn doşvâryâb

Hâr der dil çûn buved? Vâ dih cevâb

Ayağa battıkta bulunmazsa hâr
Söyle dildeyse nasıl diken çıkar

156

خار در دل گر بدیدی هر خسی
دست کی بودی غمان را بر کسی

Hâr der dil ger bedîdî her hesî

Dest key bûdî gamân râ ber kesî?

Hâr-ı dil ma'lûm olaydı her hasa
El uzatır mıydı gam her bir kese

[47]

157

کس به زیر دم خر خاری نهد
خر نداند دفع آن بر می‌جهد

Kes be zîr-i dom-i her hârî nehed

Her nedâned def'-i ân, ber mîcehed

Kuyruk altın merkebin dikenlesek
Çâre bulmaz def'ine sıçrar eşek

158

بر جهد و آن خار محکمتر زند
عاقلی باید که خاری بر کند

Ber cehed v'an hâr muhkemter zened

'Âkilî bâyed ki hârî ber kened

Sıçradıkça ol diken muhkem girer
Dikeni 'âkil gerek ki ahz eder

159

خر ز بهر دفع خار از سوز و درد
جفته می‌انداخت صد جا زخم کرد

Her zi behr-i def'-i hâr ez sûz u derd

Cofte mîendâht, sed câ zehm kerd

Yandı diken def'inin derdiyle har
Çifte attı eyledi yüz yaralar

160

آن حکیم خارچین استاد بود
دست می‌زد جا به جا می‌آمود

Ân hekîm-i hârçîn ustâd bûd

Dest mîzed, câbecâ mîâzmûd

Diken almakta hekîm üstâd idi
El urup yer yer tefahhus eyledi

161

ز ان کنیزك بر طریق داستان
باز می‌پرسید حال دوستان

Zan kenîzek ber tarîk-i dâstân

Bâz mîporsîd hâl-i dûstân

Câriyeden bir mişâl-i dâstân
Def'a sordu nice hâl-i dôstân

162

با حکیم او قصه‌ها می‌گفت فاش
از مقام و خاجگان و شهر تاش

Bâ hekîm u kissehâ mîgoft fâş

Ez makâm u hâcegân u şehrtâş

Kız hekîme ba'zı şey fâş eyledi
Hoca vü şehir ü makâmın söyledi

163

سوی قصه گفتنش می‌داشت گوش
سوی نبض و جستنش می‌داشت هوش

Sûy-i kisse gofteneş mîdâşt gûş

Sûy-i nabz u cesteneş mîdâşt hûş

Kıssaya kulak tutup dinler iken

Nabzını tahkîke oldu hûş-zen

164

تا که نبض از نام کی گردد جِهَان

او بود مقصود جانش در جِهَان

Tâ ki nabz ez nâm-i kî gerded cehân

Û buved maksûd-i câneş der cihân

Tâ kimin ismin anıp nabzı urur

Hastanın matlûbu o olmuş olur

[48]

165

دوستان شهر او را بر شمرد

بعد از آن شهری دگر را نام برد

Dûstân-i şehr-i û râ ber şomord

Ba‘d ez ân şehrî dîger râ nâm bord

Saydı onun şehrinin yârânını

Dedi bir şehrın de sonra nâmını

166

گفت چون بیرون شدی از شهر خویش

در کدامین شهر بودهستی تو بیش

Goft çûn bîrûn şodî ez şehr-i hîş

Der kodâmîn şehr bûdestî tu bîş?

Dedi şehrinden nedir çıkmak sebeb

Sonra hangi şehre oturdun ‘aceb

167

نام شهری گفت وز آن هم در گذشت

رنگ روی و نبض او دیگر نگشت

Nâm-i şehrî goft u zan hem der gozeşt

Reng-i rûy u nabz-i û dîger negeşt

Söyleyip geçti hemân bir şehir adı
Vech ü nabzında tagayyür olmadı

168

خواجهگان و شهرها را يك به يك
باز گفت از جای و از نان و نمك

Hâcegân u şehrhâ râ yek be yek

Bâz goft ez cây u ez nân u nemek

Şehrini hem-şehrini tâ yek-be-yek

Sordu tekrâren bütün nân u nemek

169

شهر شهر و خانه خانه قصه کرد
نی رگش جنبید و نی رخ گشت زرد

Şehr şehr u hâne hâne kisse kerd

Nî regeş conbûd u nî ruh geşt zerd

Çok bilâd u hâne kıssasın dedi

‘İrk u vechinde eser göstermedi

170

نبض او بر حال خود بد بی‌گزند
تا بپرسید از سمرقند چو قند

Nabz-i û ber hâl-i hod bud bîgezend

Tâ beporsîd ez Semerkand-i çu kand

Nabzı kendi hâli üzre bî-zarar

Tâ Semerkanddan sorunca çün şeker

171

نبض جست و روی سرخ و زرد شد
کز سمرقندی زرگر فرد شد

Nabz cest u rûy sorh u zerd şod

Kez Semerkandî-i zerger ferd şod

Nabz atıp benz oldu kırmızı sarı

K’oldu mehcûr Semerkand-ı zer-geri

172

آه سر دی بر کشید آن ماه رو
آب از چشمش روان شد همچو جو

Âh-i serd-i ber keşîd ân mâh-rû
Âb ez çeşmeş revân şod hemçu cû
Çekti kim bir âh-ı serd ol mâh-rû
Gözlerinden yaş akıttı ‘ayn-ı cû

[49]

173

چون ز رنجور آن حکیم این راز یافت
اصل آن درد و بلا را باز یافت

Çîn zi rencûr ân hekîm î n râz yâft
Asl-i ân derd u belâ râ bâz yâft
Hastanın sırrın tabîb aldı haber
Buldu ol derd ü belâsından eser

174

گفت کوی او کدام است در گذر
او سر پل گفت و کوی غاتِفَر

Goft: Kûy-i û kodâm ender gozer?
Û ser-i pol goft u kûy-i Gâtfer
Dedi söyle köyü onun nerdedir
Dedi köprü üzre Gâtiferdedir

175

گفت دانستم که رنجت چیست زود
در خلاصت سحرها خواهم نمود

Goft: Dânistem ki rencet çîst zûd
Der helâset sihrhâ hâhem numûd
Dedi ben bildim senin derdin nedir
Çâre tahlîse seni sihr etmedir

176

شاد باش و فارغ و ایمن که من
آن کنم با تو که باران با چمن

Şâd bâş u fârig u îmen ki men

Ân konem bâ tû ki bârân bâ çemen

Şâdumân ol istirâhat et ki ben
Sana edem ide yağmur tâ çimen

177

من غم تو می‌خورم تو غم مخور
بر تو من مشفق‌ترم از صد پدر

Men gam-i tû mîhorem, tû gam meher

Ber tu men muşfikterem ez sed peder

Gam yeme sen ben senin tasan yerim
Ben babandan çok sana rahm eylerim

178

هان و هان این راز را با کس مگو
گر چه از تو شه کند بس جستجو

Hân u hân in râz râ bâ kes megû

Gerçi ez tû şeh koned bes costucû

Deme sırrın duymasın hâ kimseler
Gerçi şeh senden sorar ammâ haber

179

چون که اسرارِ نهان در دل شود
آن مرادت زودتر حاصل شود

Çûn ki esrâret nihân der dil şeved

Ân murâdet zûdter hâsıl şeved

Makbere esrârına ki çûn dil olur
Bu merâmın pek çâpük hâsıl olur

180

گفت پیغمبر که هر که سر نهفت
زود گردد با مراد خویش جفت

Goft Peygamber ki her ki sır nihoft

Zûd gerded bâ murâd-i hîş coft

Dedi Peygamber ki kim sır gizledi

Çâpük erdi maksada cüft eyledi

[50]

181

دانه چون اندر زمین پنهان شود

سر آن سر سبزی بستان شود

Dâne çûn ender zemîn pinhân şevd

Sırr-i ân sersebzi-i bustân şevd

Çünkü tohum oldu yer altında nihân

Oldu sırrıyla yeşillik bûstân

182

زر و نقره گر نبودندی نهان

پرورش کی یافتندی زیر کان

Zerr u nukre ger nebûdendî nihân

Perveriş key yâftendî zîr-i kân?

Saklı gizli olmasaydı sîm ü zer

Ma‘deni altında beslenmezdiler

183

وعددها و لطفهای آن حکیم

کرد آن رنجور را ایمن ز بیم

Va‘dehâ u lutfhâ-yî ân hekîm

Kerd ân rencûr râ îmen zi bîm

Ol hekîm eltâf u va‘diyle hemân

Korkusundan hastayı etti emîn

184

وعددها باشد حقیقی دل پذیر

وعددها باشد مجازی تاسهگیر

Va‘dehâ bâşed hakîkî, dilpezîr

Va‘dehâ bâşed mecâzî tâsegîr

Va'd olur hakkıyla gönlü şâd eder
 Va'd olur nâ-hak gönül berbâd eder

185

وعدہی اہل کرم گنج روان
 وعدہی نااہل شد رنج روان

Va'de-i ehl-i kerem genc-i revân

Va'de-i nâehl şod renc-i revân

Va'desi her bir kerîmin genc olur

Va'desi her bir le'îmin renc olur

در یافتن آن ولی رنج را و عرض کردن رنج او را پیش پادشاه

Der yâften-i ân velî renc râ ve 'arz kerd-i renc-i û râ pîş-i pâdişâh

Ol Velî Hastalığı Anlayıp Pâdişâha

Onun Hastalığını 'Arz Ettiğidir

186

بعد از آن برخاست و عزم شاه کرد
 شاه را ز ان شمه‌ای آگاه کرد

Ba'd ez ân ber hâst u 'azm-i şâh kerd

Şâh râ zân şemmeî âgâh kerd

Sonra şâhın yanına gitti hekîm

Kıssadan ol şâhı âgâh etti nîm

187

گفت تدبیر آن بود کان مرد را
 حاضر آریم از پی این درد را

Goft tedbîr ân buved kân merd râ

Hâzîr ârîm ez pey-i îñ derd râ

Dedi kim bu işe çâre n'idelim

Biz buraya onu hâzır edelim

[51]

188

مرد زرگر را بخوان ز ان شهر دور
 با زر و خلعت بده او را غرور

Merd-i zerger râ behân zan şeh-i dûr

Bâ zer u hil‘at bidih û râ gurûr

Ol kuyumcuyu uzaktan da‘vet et

Hem de hil‘at giydirip de hürmet et

فرستادن شه رسولان را بسمرقند باوردن مرد زرگر

Firistâden-i şeh, resûlân be Semerkand be âverden-i merd-i zerger

Kuyumcuyu İhzâr İçün Şâhın

Semerkanda Elçiler Gönderdiği

189

شه فرستاد آن طرف يك دو رسول

حاذقان و كافيان بس عدول

Şeh firistâd ân taraf yek do resûl

Hâzikân u kâfiyân-i bes ‘udûl

Yolladı ol şehre bir iki resûl

‘Âkil ü kâmil idiler hem ‘udûl

190

تا سمرقند آمدند آن دو امیر

پیش آن زرگر ز شاهنشاه بشیر

Tâ Semerkand âmedend ân do emîr

Pîş-i ân zerger zi şâhenşeh beşîr

Tâ Semerkanda varıp iki emîr

Ol kuyumcuya şehenşehden beşîr

191

کای لطیف استاد کامل معرفت

فاش اندر شهرها از تو صفت

K‘ey latîf ustâd-i kâmil ma‘rifet

Fâş ender şehrhâ ez tû sıfet

Ey güzel üstâd-ı sâhip-ma‘rifet

‘Âleme senden yayıldı bu sıfat

192

نك فلان شه از برای زرگری
اختیارت کرد زیرا مهتری

Nek fulan şeh ez berâyi zergerî

İhtiyâret kerd zîrâ mihterî

Bir kuyumculuk için şâh-ı fülân
Çünkü mâhirsin seni ister hemân

193

اینک این خلعت بگیر و زر و سیم
چون بیایی خاص باشی و ندیم

Înek ân hil‘at begîr u zerr u sîm

Çûn beyâbî hâs bâşî yu nedîm

Al bu sîm ü zer ile bu hil‘atı
Gel de olursun nedîm-i hazretî

194

مرد مال و خلعت بسیار دید
غره شد از شهر و فرزندان برید

Merd mâl u hil‘at-i bisyâr dîd

Girre şod, ez şehir u ferzendân borîd

Gördi âdem hil‘at u mâl-i vüfûr
Şehr ü evlâdından ayırdı gurûr

[52]

195

اندر آمد شادمان در راه مرد
بیخبر کان شاه قصد جانش کرد

Ender âmed şâdmân der râh merd

Bîhaber kân şâh kâs-i câneş kerd

Şâd olup geldi hemân âdem yola
Cânına bilmez ki şeh kıymış ola

196

اسب تازی بر نشست و شاد تاخت
خونبهای خویش را خلعت شناخت

Esb-i tâzî ber nişest u şâd tâht
Hûnbehâ-yî hîş râ hil‘at şînâht
 Bir güzel at üzre bindi hande-rû
 Kan behâsı idi hil‘at sandı o

197

ای شده اندر سفر با صد رضا
 خود به پای خویش تا سوء القضا
Ey şode ender sefer bâ sed rızâ
Hod be pâ-yî hîş tâ sû‘î-l-kazâ
 Ey edenler yüz rızalarla sefer
 Kendi ayağıyla tuzaga düşer

198

در خیالش ملک و عز و مهتری
 گفت عزرائیل رو آری بری
Der hiyâleş mulk u ‘izz u mihterî
Goft ‘Azrâ’il rov, ârî berî
 Mâl ü devletti bütün hülyâları
 Dedi ‘Azrâ’ile git al gel beri

199

چون رسید از راه آن مرد غریب
 اندر آوردش به پیش شه طبیب
Çûn resîd ez râh ân merd-i garîb
Ender âverdeş be pîş-i şeh tabîb
 Çünkü geldi yoldan ol merd-i garîb
 Aldı gitti şâha onu ol tabîb

200

سوی شاهنشاه بردندش به ناز
 تا بسوزد بر سر شمع طراز
Sûy-i şâhenşâh bordendeş be nâz
Tâ besûzed ber ser-i şem‘-i terâz
 Şâha ‘arz ettiler onu nâz nâz
 Tâ baş ucunda yana şem‘-i tırâz

201

شاه دید او را بسی تعظیم کرد
مخزن زر را بدو تسلیم کرد

Şâh dîd û râ besî ta‘zîm kerd

Mahzen-i zer râ bedû teslîm kerd

Şeh görünce etti çok ta‘zîm onu
Eyledi teslîm ona zer mahzeni

202

پس حکیمش گفت کای سلطان مه
آن کنیزک را بدین خواجه بده

Pes hekîmeş goft: K’ey sultân-i mih

Ân kenîzek râ bedîn hâce bidih

Ol hekîm eytti eyâ şâh-ı ‘ulâ
Ol kızı bu hâceye eyle ‘atâ

[53]

203

تا کنیزک در وصالش خوش شود
آب وصالش دفع آن آتش شود

Tâ kenîzek der visâleş hoş şeved

Âb-i vasleş def‘-i ân âteş şeved

Kız onun vaslıyla bulup sıhhati
Âteşin söndürsün âb-ı vuslatı

204

شه بدو بخشید آن مه روی را
جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را

Şeh bedû bahşîd ân mehrûy râ

Coft kerd ân her do sohbetcûy râ

Şeh bağışladı ona ol meh-veşi
Eyledi çift ol iki hasret-keşi

205

مدت شش ماه می‌راندند کام
تا به صحت آمد آن دختر تمام

Muddet-i şeş mâh mîrândend kâm

Tâ be sıhhat âmed ân dohter temâm

Sürdü onlar altı ay müddetle kâm

Tâ ki geldi ol kıza sıhhat tamâm

206

بعد از آن از بهر او شربت بساخت

تا بخورد و پیش دختر می‌گذاخت

Ba'd ez ân ez behr-i û şerbet besâht

Tâ behord u pîş-i dohter mîgudâht

Sonra şerbet yaptı o içsin deyü

İçti yanında eridi kızın o

207

چون ز رنجوری جمال او نماند

جان دختر در وبال او نماند

Çûn zi rencûrî, cemâl-i û nemând

Cân-i dohter der vebâl-i û nemând

Hastelikten kalmadı onda mecâl

Kızda da kalmadı onun-çün vebâl

208

چون که زشت و ناخوش و رخ زرد شد

اندک اندک در دل او سرد شد

Çûn ki zîşt u nâhoş u ruh zerd şod

Endek endek der dil-i û serd şod

Sapsarı çirkin sevilmez oldu çok

Az az oldu hem de gönlünde soğuk

209

عشق‌هایی کز پی رنگی بود

عشق نبود عاقبت ننگی بود

‘Işkhâyî kez pey-i rengî buved

‘Işk nebved, ‘âkıbet nengî buved

‘Aşklar ki renk ü bûy için olur

‘Aşk kalmaz ‘âkıbet ‘aybı kalır

210

کاش کان هم ننگ بودی يك سرى
تا نرفتى بر وى آن بد داورى

Kâş kan hem neng bûdî yek serî

Tâ nereftî ber vey ân beddâverî

Kâşki ‘ayb olaydı baştan başa tâ
Ermeseydi bu fenâlıklar ona

[54]

211

خون دوید از چشم همچون جوى او
دشمن جان وى آمد روى او

Hûn devîd ez çeşm hemçûn cûy-i û

Doşmen-i cân-i vey âmed rûy-i û

Kan boşandı gözlerinden ‘ayn-ı cû
Kendi hüsnü cânına oldu ‘adû

212

گفت من آن آهوم کز ناف من
ریخت این صیاد خون صاف من

Goft: Men ân âhûvem kez nâf-i men

Rîht in seyyâd hûn-i sâf-i men

Der o âhûyum sebeptir göbeğim
Döktü avcı sâf iken kanım benim

213

ای من آن روباه صحرا کز کمین
سر بریدندش برای پوستین

Ey men ân rûbâh-i sehrâ kez kemîn

Ser borîdendeş berâyi pûstîn

Ben ki bir tilki idim kırdâ gezer
Başımı bir postum içün kestiler

214

ای من آن پیلى که زخم پیل بان
ریخت خونم از برای استخوان

Ey men ân pîlî ki zehm-i pîlbân

Rîht hûnem ez berâyi ustuhân

Ben o fil idim ki urdu filciler
Kanımı döktü kemik için meğer

215

آن که کشتستم پی مادون من
مى‌داند که نخسبد خون من

Ân ki koştetem pey-i mādûn-i men

Mînedâned ki nehosped hûn-i men

Ol ki mādûnum-çün öldürdü beni
Uyumaz kanım benim o bilmedi

216

بر من است امروز و فردا بر وی است
خون چون من کس چنین ضایع کی است

Ber men est imrûz u ferdâ ber vey est

Hûn-i çûn men kes çonin zâyi‘ key est?

Ger bana ise bugün yarın ona
Ben gibinin kanı nice mahv olur

217

گر چه دیوار افکند سایه‌ی دراز
باز گردد سوی او آن سایه باز

Gerçi dîvâr efkened sâye-i derâz

Bâz gerded sûy-i û ân sâye bâz

Gölgeyi uzun verir ammâ duvar
Sonra gölge aslına ric‘at kılar

218

این جهان کوه است و فعل ما ندا
سوی ما آید نداها را صدا

În cihân kûh est u fî‘l-i mâ nidâ

Sûy-i mâ âyed nidâhâ râ sedâ

Bu cihân bir dağdır işimiz nidâ
Seslerin ‘aksi bize verir sadâ

[55]

219

این بگفت و رفت در دم زیر خاک
آن کنیزك شد ز عشق و رنج پاک

În begoft u reft der dem zîr-i hâk

Ân kenîzek şod zi ‘ısk u renc pâk

Böyle dedi gitti ol dem zîr-i hâk
Câriye de ‘aşk u rencden oldu pâk

220

ز انكه عشق مردگان پاینده نیست
ز انكه مرده سوى ما آینده نیست

Z’ân ki ‘ısk-i mordegân pâyende nîst

Z’ân ki morde sûy-i mâ âyende nîst

Mürdeler ‘aşkı sürekli gidemez

Bizlere ölen de ‘avdet edemez

221

عشق زنده در روان و در بصر
هر دمى باشد ز غنچه تازه‌تر

‘Işk-i zinde der revân u der basar

Her demî bâşed zi gonçe tâzeter

‘Aşk-ı Hayy olur gönülde gözde ger

Gonca gibi her nefeste tâze ter

222

عشق آن زنده گزین کاو باقى است
کز شراب جان فزایت ساقى است

‘Işk-i ân zinde gozîn k’û bâkîst

Kez şerâb-i cânfezâyet sâkîst

Kıl o bâkînin ki ‘aşkın intihâb

Verir ol sâkî ki cân-efzâ şarâb

223

عشق آن بگزین که جمله انبیا
یافتند از عشق او کار و کیا

‘İşk-i ân bogzîn ki cumle enbiyâ

Yâftend ez ‘ışk-i û kâr u kiyâ

Seç o aşkı kim cemî‘-i enbiyâ

Buldular o aşktan kâr u safâ

224

تو مگو ما را بدان شه بار نیست
با کریمان کارها دشوار نیست

Tû megû mâ râ bedân şeh bâr nîst

Bâ kerimân kârhâ doşvâr nîst

Sen bizim-çün ol şehe di bâr yok

Çün kerîm olanlara düşvâr yok

بیان آن که کشتن و زهر دادن مرد زرگر باشعارت الهی بود نه بهای نفس و تأمل فاسد
Beyân-i ân ki koştên u zehr dâden-i merd-i zerger be işâret-i ilâhî bûd, ne be hevâ-yi nefis
vu te’emmul-i fâsid

**Ol Tabîbin Mezkûr Kuyumcuya Zehir Verip Helâk Ettiği Hevâ-yı Nefs vü Garaz-ı
Fâside Mübtenî Olmayıp Emr-i İlâhî İle Olduğudur**

225

کشتن آن مرد بر دست حکیم
نی پی اومید بود و نی ز بیم

Koştên-i ân merd ber dest-i hekîm

Nî pey-i ûmîd bûd u nî zi bîm

Öldü destiyle hekîmin ol kişi

Yoktu onda havf u ümmîdin işi

[56]

226

آن پسر را کش خضر ببرید خلق
سر آن را درنیابد عام خلق

Ân peser râ keş hazîr bobrîd halk

Sırr-i ân râ der neyâbed ‘âm-i halk

Kesti ol tıflın boğazın Hızır tām
Sırrını bilmez onun halk-ı ‘avâm

227

آن که از حق یابد او وحی و جواب
هر چه فرماید بود عین صواب

Ân ki ez Hak yâbed û vahy u cevâb

Her çi fermâyed, buved ‘ayn-i sevâb

Ol ki Tanrıdan bulur vahy ü cevâb

Her ne emr etse olur ‘ayn-ı savâb

228

آن که جان بخشد اگر بکشد رواست
نایب است و دست او دست خداست

Ân ki cân bahşed eger bokşed, revâst

Nâyib est u dest-i û dest-i Hodâst

Ol ki cân bağışlar öldürse revâ

Nâ’ib olur destine dest-i Hudâ

229

همچو اسماعیل پیشش سر بنه
شاد و خندان پیش تیغش جان بده

Hemçu İsmâ‘il pîşeş ser benih

Şâd u handân pîş-i tîgeş cân bidih

Başın İsmâ‘il gibi dizine ko

Seyfinin önünde cân ver hande-rû

230

تا بماند جانت خندان تا ابد
همچو جان پاک احمد با احد

Tâ bemâned cânt handân tâ ebed

Hemçu cân-i pâk-i Ahmed bâ Ahad

Şâd u handân kala cânın tâ ebed

Cân-ı pâk-i Ahmed-âsâ bâ-Samed

231

عاشقان جام فرح آن گه کشند
که به دست خویش خوبانشان کشند

‘Âşıkân câm-i ferah ângeh keşend

Ki be dest-i hîş hûbânşan koşend

‘Âşık ol dem câm-ı şâdî kim çeker

Sevdiği bizzât eli ile keser

232

شاه آن خون از پی شهوت نکرد
تو رها کن بد گمانی و نبرد

Şâh ân hûn ez pey-i şehvet nekerd

Tû rehâ kon bedgumânî yu neberd

Şehvetinden etmedi ol kanı şâh

Boşla sen gavgâyı etme iştibâh

233

تو گمان بردی که کرد آلودگی
در صفا غش کی هلد پالودگی

Tû gumân bordî ki kerd âlûdegî

Der safâ giş key hiled pâlûdegî

Şüphelendin kim garaz mı eylemiş

Bir süzülmüş şeyde kalmaz gıll ü gış

[57]

234

بهر آن است این ریاضت وین جفا
تا بر آرد کوره از نقره جفا

Behr-i ân est ân riyâzet vin cefâ

Tâ ber âred kûre ez nukre cufâ

Onun için bu riyâzet bu cefâ

Çörçöp ocakta gümüştan çıka tâ

235

بهر آن است امتحان نیک و بد
تا بجوشد بر سر آرد زر زبد

Behr-i ânest imtihân-i nîk u bed***Tâ becûşed, ber ser âred zer zebed***

İmtihân-çündür iyi yâ kötû ger
Üstüne çıktı köpük tâ coştı zer

236

گر نبودی کارش الهام اله
او سگی بودی دراننده نه شاه

Ger nebûdî kêreş ilhâm-i ilâh***Û segî bûdî derânende, ne şâh***

Olmasaydı işi ilhâm-ı İlâh
Yırtıcı kelb olur olmazdı o şâh

237

پاک بود از شهوت و حرص و هوا
نیک کرد او لیک نیک بد نما

Pâk bûd ez şehvet u hırs u hevâ***Nîk kerd û lîk nîk-i bednumâ***

Şehvet ü hırs u hevâdan pâk idi
Güzel etti gösterip çirkin gibi

238

گر خضر در بحر کشتی را شکست
صد درستی در شکست خضر هست

Ger Hızır der bahr keştî râ şikest***Sed dorostî der şikest-i Hızır hest***

Hızır eğer kırdı denizde bir gemi
Vardı Hızırın kırmada yüz eslemi

239

وهم موسی با همه نور و هنر
شد از آن محجوب، تو بیپر مپر

Vehm-i Mûsâ bâ heme nûr u huner***Şod ez ân mahcûb tû bîper meper***

‘Akl-ı Mûsâ idi pür nûr u hüner
Oldu mahcûb uçma sen bî-bâl ü per

240

آن گل سرخ است تو خورش خوان
مست عقل است او تو مجنونش خوان

Ân gûl-i sorh est, tû hûneş mehân

Mest-i ‘akl est û, tû Mecnûneş mehân

Kırmızı güldür o deme hûn ona
Mest-i ‘akl olmuş deme Mecnûn ona

241

گر بدی خون مسلمان کام او
کافر گر بردمی من نام او

Ger bûdî hûn-i muselmân kâm-i û

Kâfirem ger bordemî men nâm-i û

Hûn-ı müslimle alaydı kâmını
Kâfir olayım anarsam nâmını

[58]

242

می‌بلرزد عرش از مدح شقی
بد گمان گردد ز مدحش متقی

Mîbelerzed ‘arş ez medh-i şakî

Bedgumân gerded zi medheş muttekî

Titriyor ‘aşk-ı şakîden âsumân
Müttakî medhinden eyler bed gümân

243

شاه بود و شاه بس آگاه بود
خاص بود و خاصه‌ی الله بود

Şâh bûd u şâh-i bes âgâh bûd

Hâs bûd u hâsse-i Allâh bûd

Şâh idi şâh hem dahi âgâh idi
‘Abd-i hâs-ı Hazret-i Allâh idi

244

آن کسی را کش چنین شاهی کشد
سوی بخت و بهترین جاهی کشد

Ân kesî râ keş çonîn şâhî koşed

Sûy-i baht u bihterîn câhî keşed

Böyle bir şeh kim onu eyler telef

Baht ü ikbâle çeker verir şeref

245

گر ندیدی سود او در قهر او

کی شدی آن لطف مطلق قهر جو

Ger nedîdî sûd-i û der kahr-i û

Key şodî ân lutf-i mutlak kahrcû?

Görmese kahrında onun fâ'ide

Yâ nice ol lutf-ı mutlak kahr ede

246

بچه می‌لرزد از آن نیش حجام

مادر مشفق در آن غم شاد کام

Beççe mîlerzed ez ân nîş-i hacâm

Mâder-i muşfik der ân gam şâdkâm

Nîşter-i haccâmdan titrer çocuk

Anası memnûn olur ol demde çok

247

نیم جان بستاند و صد جان دهد

آن چه در و همت نیاید آن دهد

Nîm cân bestâned u sed cân dehed

Ân ki der vehmet neyâyed ân dehed

Alsa yarım cânı ger yüz cân ver

‘Akla gelmez şeyleri ol ân verir

248

تو قیاس از خویش می‌گیری و لیک

دور دور افتاده‌ای بنگر تو نیک

Tû kıyâs ez hîş mîgîrî velîk

Dûr-i dûr uftâdeî, binger tu nîk

Kendi kendinden kıyâs ettin velîk

Pek uzak düştün uzak bak imdi nîk

[59]

حکایت آن مرد بقال و طوطی و روغن ریختن طوطی دردکان

Hikâyet-i ân merd-i bakkâl u tûtî vu rûgen rihten-i tûtî der dukkân

Şol Merd-i Bakkâl İle Tûtîsinin vü Tûtînin

Dükkâna Yağ Döktüğünün Hikâyesidir

249

بود بقالی و وی را طوطیی

خوش نوایی سبز و گویا طوطیی

Bûd bakkâlî yu vey râ tûtî'î

Hoşnevâyî, sebz u gûyâ tûtî'î

Vardı bir bakkâlde bir tûtî hemân

Hoş sadâ rengi yeşil söyler lisân

250

بر دکان بودی نگهبان دکان

نکته گفتی با همه سوداگران

Ber dukân bûdî nighbân-i dukân

Nukte goftî bâ heme sûdâgerân

Dükkânında bekçilik eyler idi

Her kese hoş nükteler söyler idi

251

در خطاب آدمی ناطق بدی

در نوای طوطیان حاذق بدی

Der hitâb-i âdemî nâtık budî

Der nevâ-yî tûtîyân hâzık budî

Âdeme âdem gibi söyler idi

Tûtîye tûtî gibi öter idi

252

خواجه روزی سوی خانه رفته بود

در دکان طوطی نکهبانی نمود

Hâce rûzî sûy-i hâne refte bûd

Der dukân tûtî nighbânî numûd

Gitti bir gün hâneye sâhib-dükân
Kaldı tûtî bekçi dükkânda o ân

253

گر به ای بر جست ناگه بر دکان
بهر موشی طوطینک از بیم جان

Gurbeyî bercest nâgeh ber dukân

Behr-i mûşî tûtînek ez bîm-i cân

Bir kedi dükkâna çıktı nâgehân
Fâre içün kıldı tûtî havf-ı cân

254

جست از سوی دکان سویی گریخت
شیشه‌های روغن گل را بریخت

Cest ez sûy-i dukân sûyî gorîht

Şîşehâ-yî rûgen-i gul râ berîht

Sıçradı dükkânda tuttu bir köşe
Döktü gül yağı dolu bir çok şişe

255

از سوی خانه بیامد خواجه‌اش
بر دکان بنشست فارغ خواجه‌وش

Ez sûy-i hâne beyâmed hâce'eş

Ber dukân benşest fârig hâceveş

Hânesinden geldi dükkân sâhibi
Geçti dükkâna efendiler gibi

[60]

256

دید پر روغن دکان و جامه چرب
بر سرش زد گشت طوطی کل ز ضرب

Dîd por rûgen dukân u câme çerb

Ber sereş zed, geşt tûtî kel zi zerb

Gördü yağ olmuş dükân u câmesin
Tûtinin başın urup tuttu dilin

257

روزکی چندی سخن کوتاه کرد
مرد بقال از ندامت آه کرد

Rûzekî çendî sohen kûtâh kerd

Merd-i bakkâl ez nedâmet âh kerd

Hayli günler sözü kûtâh eyledi
Nâdim oldu bakkâl eyvâh eyledi

258

ریش بر می‌کند و می‌گفت ای دریغ
کافتاب نعمتم شد زیر میغ

Rîş ber mîkend u mîgoft: Ey dirîg!

K'âfitâb-i ni'metem şod zîr-i mîg

Yolarak derdi sakalın n'eyledim
Zulmet aldı âfitâb-ı ni'metim

259

دست من بشکسته بودی آن زمان
که زدم من بر سر آن خوش زبان

Dest-i men beşkeste bûdî ân zemân

Ki zedem men ber ser-i ân hoşzebân!

Kırılıydı ellerim ol demde tâ

Başına ol hoş dilin urdumdu yâ

260

هدیه‌ها می‌داد هر درویش را
تا بیابد نطق مرغ خویش را

Hedyehâ mîdâd her dervîş râ

Tâ biyâbed nutk-i morg-i hîş râ

Çok hediye verdi dervîşâne o

Tâ gele tûtîsinin nutkî deyü

261

بعد سه روز و سه شب حیران و زار
بر دکان بنشسته بد نومید وار

Ba'd se rûz u se şeb heyrân u zâr

Ber dukân benşeste bud nevmûdvâr

Sonra üç gün üç gece nâlân u zâr

Oturup dükkânda kaldı bî-karâr

262

بهازاران غصه و غم کشت جفت

کای عجب این مرغ کی آید بکفت

Bâ hezârân gusse u gam geşte coft

K'ey 'aceb in morg key âyed begoft

Oldu binlerle gam u ekdâre dûş

Yâ 'acep nutka gelir mi kim bu kuş

263

می نمود آن مرغ را هر گون شگفت

تا که باشد کاندرا آید او بگفت

Mînumûd ân morg râ hergûn şigoft

Tâ ki bâşed kender âyed û be goft

Gösterirdi ol kuşa her gün neler

Belki bunlarla olur ki nutk eder

[61]

264

جولقیی سر برهنه می گذشت

با سر بی مو چو پشت طاس و طشت

Covlekî'î serbirehne mîgozeşt

Bâ ser-i bîmû çu post-i tâs u teşt

Geçti bir dervîş açık başı tırâş

Sanki tüysüz tas giydi onda baş

265

طوطی اندر گفت آمد آن زمان

بانگ بر درویش زد که ای فلان

Tûtî ender goft âmed der zemân

Bâng ber dervîş zed ki hey fulân!

Nutka geldi dedi tûtî kim o ân
Çağırıp dervîşe doğru ey fülân

266

از چه ای کل با کلان آمیختی
تو مگر از شیشه روغن ریختی

Ez çi ey kel? Bâ kelân âmîhtî?

Tû meger ez şîşe rûgen rîhtî?

Sen niçün ey kel karıştın kellere
Yağ mı döktün şîşeden yoksa yere

267

از قیاسش خنده آمد خلق را
کو چو خود پنداشت صاحب دل را

Ez kıyâseş hande âmed halk râ

K'û çu hod pindâşt sâhibdelk râ

Güldü her kes bu kıyâsından ona
Kendini sandı ki o sâhib-‘abâ

268

کار پاکان را قیاس از خود مگیر
گر چه ماند در نبشتن شیر و شیر

Kâr-ı pâkân râ kıyâs ez hod megîr

Gerçi mâned der nibîştên şîr u şîr

Kendine tutma kıyâs a‘lâları

Gerçi benzer şîr ü şîr imlâları

269

جمله عالم زین سبب گمراه شد
کم کسی ز ابدال حق آگاه شد

Cumle ‘âlem zîn sebeb gumrâh şod

Kem kesî zi ebdâl-i Hak âgâh şod

Bu sebepten çoğu gümrâh oldular

Merd-i Haktan azı âgâh oldular

270

همسری با انبیا برداشتند
اولیا را همچو خود پنداشتند

Hemserî bâ enbiyâ ber dâştend

Evliyâ râ hemçu hod pindâştend

Sandı kendiler gibidir enbiyâ

Ettiler kendin kıyâs-ı evliyâ

271

گفته اینک ما بشر ایشان بشر
ما و ایشان بسته‌ی خوابیم و خور

Gofte înek mâ beşer îşân beşer

Mâ u îşân beste-i hâbîm u her

Biz de hem onlar da insân dediler

Uyuyup bizler gibi onlar da yer

[62]

272

این ندانستند ایشان از عمی
هست فرقی در میان بی‌منتها

În nedânistend îşân ez ‘amâ

Hest farkî der miyân bîmuntehâ

Körlüğünden bilmedi onlar bunu

Ara yerde hayli fark olduğunu

273

هر دو گون زنبور خوردند از محل
لیک شد ز ان نیش و زین دیگر عسل

Her do gûn zenbûr hordend ez mahel

Lîk şod zân nîş u zîn dîger ‘asel

İki türlü arı yerdi bir mahal

Bundan iğne oldu dîğerden ‘asel

274

هر دو گون آهو گیا خوردند و آب
زین یکی سرگین شد و ز ان مشک ناب

***Her do gûn âhû giyâ hordend u âb
Zîn yekî sergîn şod u zân muşk-i nâb***

Âhu ceylan ot yiyip içtiler âb
Oldu bunda gübre onda müşk-i nâb

275

هر دو نی خوردند از يك آب خور
این یکی خالی و آن پر از شکر

***Her do ney hordend ez yek âbher
În yekî hâlî u ân por ez şeker***
İki kâmiş yuttu bir yerden sular
Biri boş kaldı biri doldu şeker

276

صد هزاران این چنین اشباه بین
فرقشان هفتاد ساله راه بین

***Sad hezârân in çonîn eşbâh bîn
Farkîşân heftâd sâle râh bîn***
Böyle yüz binler ile emsâli gör
Farkının yolunda yetmiş sâli gör

277

این خورد گردد پلیدی زو جدا
آن خورد گردد همه نور خدا

***În hored, gerded pelîdî zû codâ
Ân hored, gerded heme nûr-i Hodâ***
Yer biri başkalaşır onda gıdâ
Ol biri yer de olur nûr-ı Hudâ

278

این خورد زاید همه بخل و حسد
و آن خورد زاید همه نور احد

***În hored, zâyed heme bohl u hased
Ân hored, zâyed heme 'ışk-i Ahed***
Yer biri olur ona buhl ü hased
Ol biri yer de olur nûr-ı Ehad

279

این زمین پاک و آن شوره ست و بد
این فرشته‌ی پاک و آن دیو است و دد

În zemîn-i pâk, u ân şûr est u bed

În ferîşte-i pâk u ân dîv est u ded

Bu yer a'lâdır o yer ammâ fenâ

Bu melektir pâk o şeytân-ı gavâ

[63]

280

هر دو صورت گر بهم ماند رواست
آب تلخ و آب شیرین را صفاست

Her do sûret ger behem mâned, revâst

Âb-i telh u âb-i şîrîn râ sefâst

Birbirine iki sûret benzedi

Acı tatlı su nazarda bir gibi

281

جز که صاحب ذوق کی شناسد بیاب
او شناسد آب خوش از شوره آب

Coz ki sâhibzevk ki'snâsed, biyâb

Û şinâsed âb-i hoş ez şûreâb

Kim bilir zevk ehlinin gayrı onu

O bilir acıyla tatlı olanı

282

سحر را با معجزه کرده قیاس
هر دو را بر مکر پندارد اساس

Sîhr râ bâ mu'cize kerde kıyâs

Her do râ ber mekr pindâred esâs

Mu'cizeyle sihri bir etti kıyâs

İkisinde hîledir sandı esâs

283

ساحران موسی از استیزه را
بر گرفته چون عصای او عصا

Sâhirân-i Mûsâ ez istîze râ

Ber girifte çûn ‘esâ-yi û ‘esâ

Kasd ile hep sâhir-i Mûsâ ki tâ

Tuttu onda ki ‘asâ misli ‘asâ

284

زین عصا تا آن عصا فرقی است ژرف

زین عمل تا آن عمل راهی شگرف

Zîn ‘esâ tâ ân ‘esâ farkîst jerf

Zîn ‘amel tâ ân ‘amel râhî şigerf

Bu ‘asâdan o ‘asâya fark var

Var bu işten o işe yollar hezâr

285

لعنة الله این عمل را در قفا

رحمه الله آن عمل را در وفا

La‘netu’llâh ân ‘amel râ der kafâ

Rahmetu’llâh ân ‘amel râ der vefâ

Bu işin sonunda var Hak la‘neti

Ol vefâlı işte Hakkın rahmeti

286

کافران اندر مری بوزینه طبع

آفتی آمد درون سینه طبع

Kâfirân ender merî bûzînetab‘

Âfeti âmed derûn-i sîne tâb‘

Onda kâfirler olup maymun gibi

Sînesi içinde gördü âfeti

287

هر چه مردم می‌کند بوزینه هم

آن کند کز مرد بیند دم‌بدم

Her çi merdom mîkoned, bûzîne hem

Ân koned kez merd bîned dembedem

Her ne kim âdem yapar maymun yapar

Onu âdemden görüp her gün yapar

[64]

288

او گمان برده که من کژدم چو او
فرق را کی داند آن استیزه رو

Û gumân borde ki men kejdum çu û

Fark râ key dâned ân istîzerû?

Ben de yaptım zann eder onun gibi

Ol ‘inâdından onu fark etmedi

289

این کند از امر و او بهر ستیز
بر سر استیزه رویان خاك ریز

În koned ez emr u û behr-i setîz

Ber ser-i istîzerûyân hâk rîz!

Emre bunun cenge onun işleri

Saç ‘anûdun başına toprak yeri

290

آن منافق با موافق در نماز
از پی استیزه آید نی نیاز

Ân munâfık bâ muvâfık der nemâz

Ez pey-i istîze âyed, nî niyâz

Bu münâfık kıldı mü’minle namâz

Ol ‘inâdına uyar sanma niyâz

291

در نماز و روزه و حج و زکات
با منافق مومنان در برد و مات

Der nemâz u rûze u hacc u zekât

Bâ munâfık mu’minân der bord u mât

Eyleyip savm u salât u hac zekât

Ceng-i mi’minle münâfık oldu mât

292

مومنان را برد باشد عاقبت
بر منافق مات اندر آخرت

Mu'minân râ bord bâşed 'âkibet

Ber munâfık mât ender âhiret

Ehl-i îmân gâlib oldu 'âkıbet

Mât olup kaldı münâfık âhiret

293

گر چه هر دو بر سر يك بازى اند
هر دو با هم مروزی و رازى اند

Gerçi her do ber ser-i yek bâzîyend

Her do bâhem Mervezî u Râzîyend

Her birisi bir oyun ser-bâzıdır

Her birisi Mervezî vü Râzîdir

294

هر یکی سوى مقام خود رود
هر یکی بر وفق نام خود رود

Her yekî sûy-i mukâm-i hod reved

Her yekî ber vefk-i nâm-i hod reved

Her biri kendi makâmında gider

Her birisi kendi nâmında gider

295

مومنش خوانند جانش خوش شود
ور منافق گویی پر آتش شود

Mu'mineş hânend, câneş hoş şeved

Ver munâfık gûyi, por âteş şeved

Mü'mine memnûn olur mü'min desen

Pür gazab olur münâfık söylesen

[ARKA KAPAK]

Devletli ‘Âbidin Paşa hazretlerinin *Mesnevî-i Şerîf*’in birinci cildini altı cilde taksîm ederek çıkardığı *Mesnevî-i Şerîf* şerhinin birinci cildinin birinci tab’ının on dokuzuncu sahîfesinde “*Mesnevî-i Şerîf altı ciltten ‘ibâret olup altıncı cildin nısf-ı sâni’siyle yedi cilt üzere bulunur*” diye yazılmış ve tekrar tab’ ve neşr edilen nüshalarından muahharan çıkarılmış olan işbu ‘ibâreye ‘Adliye Nâzırı Devletli Cevdet Paşa hazretleri ilîşerek *Mesnevî-i Şerîf*’in altı ciltten ‘ibâret bulunduğuna da’ir yazdıkları mufassal bir mektuplarının sûretini Cevdet Paşa hazretlerinden ahz ile fıkârât-ı mûndericesince ecvebe-i lâzimesini yazarak kendilerine takdîm ettim.

İşbu mektûb ile cevâbnâmede cild-i sâbi’ hakkında pek çok tafsîlât verilmiş ve cevâbnâmemin tab’ ve neşrindeki salâhiyyetim der-kâr bulunmuş ise de Cevdet Paşa hazretlerinin mektûblarıyla birlikte görûlmek daha ziyâde mûcib-i fevâ’id olacağı cihetle kendi mektûblarının da tab’ ve neşrine kendilerinden müsâ’ade alır isem ikisinin birlikte ve şâyet müsâ’ade alamadığım hâlde yalnız cevâbnâme-i ‘âcizânemin işbu mukaddime-i kitâbın zeyline konulmak üzere tab’ ve neşr ettireceğimi va’d eylerim.

Muahharan müşârün-ileyh Cevdet Paşa hazretlerinden işbu mektûb-ı ‘âlîlerinin tab’ ve neşrine kendilerinden müsâ’ade almış olduğumdan bugünlerde tab’ ve neşr edilecektir.

Sâhib-i tercümenin (Hayri Bey Kütüğü) nâmındaki kitabı tab’ ve neşr olunmuştur.

SONUÇ

Bu çalışma Şair Hayri Bey'in *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* isimli eserinin incelenmesi, Arap harfli tercüme metninin Latin harflerine aktarılması, Hayri Bey ile Cevdet Paşa arasındaki sözde yedinci cildi üzerine yapılan tartışma mektuplarının okurların istifadesine sunulduğu Latin harfli bölümden oluşmaktadır. Oluşturulan bu çalışmadaki aşamalarla ilgili tespit, değerlendirme ve önerileri madde şeklinde sıralamak mümkündür:

- ❖ Çalışmaya konu olan *Mesnevî* tercümesi, *Mesnevî*'nin yakın yüzyıllardaki önemli tercümelerinden olup çeviri, *Mesnevî*'nin ilk cildinden 295 beyitlik kısmının manzum çevirisidir.
- ❖ Eser, Şair Hayri Bey tarafından kaleme alınmıştır. Kütükçü veya Süleyman Hayri Bey olarak da bilinen mütercim 1844 yılında Nevşehir'de doğmuştur. Aslen Kayserilidir.
- ❖ 1892 yılında vefat eden şairin *Mesnevî* tercümesinin yanında *Güvâh-ı Dil*, *Hayri Bey Kütüğü*, *Levha-i kavâid-i Farisiyye*, *Se Zeban - Hayrî'l-lugat* gibi basılı ve *Adabü'l-mülûk*, *Adabü'l-üdebâ*, *Bahrü'l-kafiye* gibi basılmamış eserleri olduğu bilinmektedir.
- ❖ Bu eserlerden *Güvâh-ı Dil*, *Hayri Bey Kütüğü* ve *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* isimli eserlere ulaşılmıştır. Diğerleri ile ilgili olarak gerekli inceleme ve araştırma yapılmış ancak eserlere ulaşılamamıştır.
- ❖ Bazı kaynaklarda şairin *Mesnevî* tercümesinin müsveddelerinin görüldüğü bilgisi yer almakla birlikte yapılan inceleme ve araştırmalarda müellif nüshasına ait bir tercüme tespit edilememiştir.
- ❖ Dolayısıyla tercümenin Latin harflere aktarımı yapılırken 1308 yılında Mahmut Bey Matbaası'nda basılan eser dikkate alınmıştır.
- ❖ Özellikle *Se Zeban - Hayrî'l-lugat* isimli üç dilli sözlüğün gün yüzüne çıkarılması bu alanda o dönemlerde yapılmış sözlük çalışması olması açısından önemli olacaktır.
- ❖ *Hayri Bey Kütüğü* isimli ebced hesabına göre hazırlanmış eserin mukaddimesinde yer alan ve oğlu Feyheman için yazılan nasihatname türündeki manzumelerin son derece önemli bilgiler içerdiği görülmüştür. Bunun için tercümenin metnine geçilmeden önce *Kütük*'ün mukaddimesi Latin harflere aktararak okuyucu ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

- ❖ *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* isimli eser *Mesnevî*'nin kendi vezni olan (Fâ'ilâtün fâ'ilâtün Fâ'ilün) vezni ile kaleme alınmıştır.
- ❖ Eser, baş kısmındaki mensur bölümler dışında 308 beyitlik manzum mukaddime ve 295 beyitlik *Mesnevî*'nin ilk cildinin başından itibaren çeviriyi içermektedir.
- ❖ Ayrıca eserde, sözde yedinci cilt üzerine yazılan görüş ve düşüncelere de yer verilmiştir. Bu kısımlar da ilgili mektuplarla beraber Latin harfli şekilde çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu bölümlerin okuyuculara bu konularda katkı sunacağı düşünülmektedir.
- ❖ Hayri Bey'in, tercümesini oluştururken baştan itibaren *Mesnevî* metninin şekil yapısına ve veznine uyduğu görülmüştür.
- ❖ Metin oluşturulurken Farsça beyitler Arap harfli ve Latin harfli olarak sunulmuş, sonrasında Arap harfli tercüme Latin harflerle verilmiştir. Özellikle beyitlerin aslını görmek isteyenler ve Farsça öğrenmek amacıyla okuyanlar için bu bölümün faydalı olacağı kanaatindeyiz.
- ❖ Dolayısıyla çalışmada, Hayri Bey'in Türkçe tercümesinin gün yüzüne çıkarılması amaçlandığından, Farsça beyitler için esere riayet etmek yerine genelde Konya Mevlâna Müzesi 51 numarada kayıtlı ve 677/1278 tarihli muteber kabul edilen nüsha esas alınarak Adnan Karaismailoğlu ve Derya Örs tarafından *Mevlânâ Celâleddin Muhammed - Mesnevî-i Ma'nevî (Farsça)* ismiyle hazırlanan eserden istifade edilmiştir. Böylece Farsça beyitlerin de muteber olması sağlanmaya çalışılmıştır.
- ❖ Tercümenin baskılarının eksik veya yeterli düzeyde elde olmaması, Farsça beyitlerde büyük oranda nüsha farklılığının olması gibi bazı olumsuz durumlara rağmen eldeki baskıyla eksiksiz bir tercümeyi ortaya koymak amaçlanmıştır.
- ❖ Tercüme *Mesnevî*'nin ilk cildinden baştan 295 beyti kapsamasına rağmen hem yazarın kendisinin verdiği bilgilerden hem de bazı eserlerinin henüz ortaya çıkmamasından hareketle tercümenin daha fazla beyti ihtiva ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ölüm tarihinin de tercüme ile yakın tarihlerde olması onun tercümeye devam ettiğini veya edeceğini göstermektedir.
- ❖ Tercümedeki birkaç beytin *Mesnevî*'nin sahih denebilecek nüshalarında olmadığı belirlenmekle birlikte tercüme yapılırken başka nüshalardan da faydalanıldığı görülmüştür.
- ❖ Mevcut beyitlerle, tercümenin kendi içinde incelendiğinde başarılı bir tercüme olduğu söylenmese de uzun yıllar devlet görevlerinde bulunmuş, Farsça ve Arapça

gibi dilleri bilen -özellikle üç dilde sözlük yazabilen- biri olarak Kütükçü Hayri Bey'in tercümesi için orta halli bir tercümedir demek doğru olacaktır. Özellikle tercüme için Nahîfî tercümesine yakınlığını öne süren araştırmacıların da olduğu düşünülürse bu karar yerinde bir karar olacaktır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki her iki eser kıyaslandığında bu benzerlik fark edilse bile şu hususu belirtmemiz gereklidir: Bahsedilen benzerlik, *Mesnevî*'nin Farsça asıl metniyle beraber yapıldığında bu benzerliğin asıl metinle de eş değer olduğu görülecektir. Yani tercümedeki benzerlik esasında Nahîfî'den değil daha çok *Mesnevî*'nin kendindendir. Geçmişteki tercümelere de bakıldığında özellikle birebir tercümelerde bu tür benzerliğin sıradan olduğu görülecektir.

- ❖ Sonuç olarak dönemine göre vasat düzeyde bir şair diyebileceğimiz ve çok çeşitli devlet kademelerinde üst düzey görevler ifâ eden Süleyman Hayri Bey'in, *Mesnevî* tercümesinden başka üç dilli bir sözlük çalışmasının olması, ayrıca Farsça kaidelerle ilgili bir eserinin olması, *Hayri Bey Kütüğü* gibi özgün bir çalışma yapmış olması onun edebiyat, şairlik ve yazarlık alanında isminin duyulması gerektiğini bizlere göstermektedir. Özellikle *Mesnevî* ile alakalı geçmişte yapılan irili ufaklı tüm çalışmaların gün yüzüne çıkarılması için de bu çalışmanın değerli olduğunun bilinmesi ve çalışmaların bu şekilde geliştirilmesi beklentilerimiz arasındadır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa (1311) Ahmet Cevdet Paşa'nın Âbidin Paşa'ya Yazdığı Mektup, *Mektep*, (3), 33, 308-313.
- Ahmet Cevdet Paşa (1991). *Tezâkir -40- Tetimme-*, Yay.: Prof. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Belek, C. (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mahmud Bey Matbaası ve Basın Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Bursalı Mehmed Tahir (2009), *Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhu'l-Kütüp ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*. Mustafa Tatçı & Cemâl Kurnaz (Haz.). Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Ceyhan, S. (2005). *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Çelebioğlu, A. (1967). *Mesnevî-i Şerîf -Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*. C 1. İstanbul: Sönmez Neşriyat ve Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1998). XIII-XV (İlk Yarı) Yüzyıl Mesnevilerinde Mevlânâ Tesiri. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevî*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çipiloğlu, A. R. (2005). *Şânizâde Atâullah ve Divânı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi.
- Dilçin C. (1992). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2009). *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Güleç, İ. (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Güven, A. E. (2000). *Kayseri Yakın Tarihinden Kültürel Araştırmalar VII; Kayseri'de Yazma Mecmualar (ve Muhtevalarından Seçmeler)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

- Güven, A. E. (2007). *Kayserili Süleyman Hayrî Bey ve Güvâh-ı Dil (Divan)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Hayri Bey (1291) *Güvâh-ı Dil*. İstanbul: b.y.y.
- Hayri Bey (1304). *Hayri Bey Kütüğü*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Hayri Bey (1308). *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- İnal, İ. M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri*. C. 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İsmail Ankaravî (1289). *Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-letâif ve Matmûratü'l-ma'ârif)* III, İstanbul.
- Karaismailoğlu, A. & Okumuş, S. & Coşguner, F. (2013). *Mevlânâ Bibliyografyası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karaismailoğlu A. - Örs, D. (2007). *Mevlânâ Celâleddin Muhammed-Mesnevî-i Ma'nevî 1-3 (Farsça)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kartal, A. (2007). Eski Türk Edebiyatında Mesnevî, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5, (10), 2007.
- Kâtip Çelebi (1311). *Keşfü'z-zünûn 'an Esâmî el-Kütüb ve-l-Fünûn – C 2. s. 377*. Der-Saadet: Âlem Matbaası.
- Köksal, M. F. (1998). *Kayserili Divan Şairleri*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Köksal, M. F. (2004). Hayrî. *Türk Dünyası Edebiyatçılar Yazarlar ve Şairler Ansiklopedisi*. (C 4, s. 440-441). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (2009). Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri. *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî (1992). *Dîvân-ı Kebîr*, (C 4, s. 251). (Abdûlbaki Gölpınarlı, Haz.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, (2008). *Mesnevî I-VI*, (Hicabi Kırlangıç & Derya Örs, Çev.) Konya: Konya Kültür AŞ. Yayınları.
- Mütercim Asım Efendi (1305). *El-Okyânusü'l-Basît fî Tercemeti'l-Muhît*. İstanbul: Matbaa-i Bahriye - Cemal Efendi Matbaası.

Şânizâde Mehmet Ataullâh, *Dîvân-ı 'Atâ*. İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümü, Numara 9636.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Bölümü, Yıldız Esas Evrakı Fonu, Kutu 37, Gömlek 97.

Tâhirü'l-Mevlevî (1973). *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Yayınevi.

Temizel, Ali (2009). *Mevlâna - Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler*, Selçuk Üniversitesi, Konya: Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya.

Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî - Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. (C 1, s.266) (Cemal Kurnaz & Mustafa Tatçı, Haz.). Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1981). Hayrî. (C 5, s. 183-184). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ünver, İ. (1986). Mesnevî. *Türk Dili, (Türk Şiiri Özel Sayısı II: Divan Şiiri)* 52, (415-416-417), 430-563.

Yavuz, K. (1986). Âbidin Paşa'ya Yazdığı Bir Mektûbda, Cevdet Paşa'nın Mevlevîlik İçindeki Yeri ve Mesnevî'nin Düzme Yedinci Cildi Üzerine Görüşleri, 2. *Mevlâna Kongresi (Tebliğler)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Yavuz, K. (1986). Mesnevî-i Şerîf ile Alakalı Olarak Cevdet Paşa'nın Âbidin Paşa'ya Yazdığı Bir Mektup. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 24, 441-454.

ESERLERDEN ÖRNEK SAYFALAR VE MEKTUPLAR

﴿ افادۀ مخصوصۀ مترجم ﴾

مثنوی شریف حضرت مولانا جلال الدین رومینک اثر تآلفی اولوب مشارالیه حضرتلری بونی الی دفتر اعتباریله بر جلد اوزرینه تحریر و تنظیم بیورمش و مؤخرأ اشبو الی دفتردن بردفتری قدر بر نسخہ دها ظهور ایتمه سیله اوزماندن بر یدر مثنوی شریفک الی یاخود یدی جلد اولدیغنه دأر بر مباحثه بابی اچیلهرق الی الان دوام ایدہ کلکده بولنیور .

بوتجه اکبر علما وفاضل شعرا وادبا میاننده دوام ایدہ کلان اشبو مباحثاتده مثنوی شریفک الی جلد اولوب یدنجی جلدک تقلید اولدیغنه عموماً مولویان واکثر مثنوی خوانان طرفلرندن حکم ایدمک ایسته نلمش ایسده اولبایده مباحثین کرام حضرتانک اجتماع آراسی حاصل اوله مدیغندن حالا یدی جلد دخی اولایلمک احتمالک بتون بتون اورتهدن قالدیر یله مامش اولماسی شایان تعجب و تأسفدر .

زیرا مثنوی شریف کبی بر کتاب شهر نظیره نایز برک تقلید یله مقایسه و تطبیقنده در عقب ماهیتی اکلاشیله جنی جهتله بوبایده بر طاقم دلائل خارجیہ قیدیته دوشه برک اوزون اوزادی مباحثه لره کیرشمک ایچون هیچده بر احتیاج یوقدر .

چونکه مثنوی شریف مغز مثانی اولهرق بر ولی الله اعظمک اثر کرامتی یعنی صاحبی اولان حضرت مولانایه مخصوص بر عطیۀ یزدانی اولوب فاتحه سندن خاتمه سنه قدر سهل تمتع بر کتاب معجز نصاب اولدینی جهتلره تقلید و نظیری تمتع و محالدر .

بناءً علیه مثنوی شریف الی جلد میدر یدی جلد میدر دیو اثبات مدعا ضمیمنده ادله تدار کیچون عمان حیرته طالبوب خیال و خاطرہ کلیه جک دینیه جک قدر امواج تطویلات تدقیقات ایچنده چالقانه رق کرداب مباحثاتده دونه دونه بوغولوب قالمغه اصلا ضرورت اولیوب ینه لالی براهین و دلائلی اول دریای عرفان اولان مثنوی شریفده بولمق ایچون کندی تلاطم بلاغت تهاجمی ارسه سنده غوطه زن جستجوی اصداق تحریات اولمقدن بشقه مرسای نجات و سلامت یوقدر .

بویله بر اثر مقدس یکانیه مباحثین کرام حضرتانک تعبیرلری وجهله همده احاد ناسدن

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * مطلع دیوان کلام قدیم ﴾

ای پادشاه کشور بیخون و چرایی ای روح رساننده اجرام قنایی ای فیضده خاک و میاه و مه و ماهی ای نامیه بخشنده اجرام و عناصر من ناله کش آواره و بیتاب و توانم ایر ناله مه ای هلهله پیرای معظم طاقتی کلور بن بشرم پادشهم سن آدم طیانوری بو قدر جور و جفایه بن عاجز و درمانده و بی زار و تارم من عبد توأم حال من از که بکه گویم	طغراکش سر لوحه فرمان قضایی ای شعله فروزنده مصباح بقایی در هر صوری صنع بدایع بتائی وی دار و فشاننده یزار و نوایی توبر همه غمکشسته هجران دوائی باق حالمه بروارمی چکن بونجه جفایی قوام هیولای وجود د و ثرابی یاورده تحمل چکه بم جله بلایی توکار برارنده فعال و علایی تو خالق بکنای خیر و تو خدایی
---	---

﴿ توایز دیسداد رس فریاد فزایی ﴾
﴿ ناله زمزمین تا بسمارت نوبجایی ﴾

بایزد صد سپاس و بر رسولش صد سلام ازما || درود بيشمار اولاد و اصحاب اورا بآدا

جِي رَاكُو تَوَكِّي

۱۳۰۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسم الله يله قيله يم عرض مقال	اولا تازيب كتاب اسم جلال
بولا بو فيض ايله قيمت ائرم	نه اثر چونكه بنم يوق دكرم
صاريلوب لوحه بسم الله	صيغينوب مرحت اللهه
عزم راه امل ايتدم تحقيق	همان الله ولي التوفيق
حبذا پادشه وحدتجاه	وارلغم وارلغنه اشته كواه
نه روا هستي خلاقه دليل	وار ايكن هيئت تكوين جليل
بو نه بو صنع بديع التمثال	زده سي هستي خلاقه دال
كيدن انكاره تجليسي آنك	بوده بر جلوه سيدر مولانك
كورينور بونده ده قدرت اثرى	چشم عبرتله قيانجه نظرى

۵. اقامه مخصوصه

شوق شریف حضرت مولانا اثرنا لطف اولیای شایرام عفتاری بودنی انی و فضل عتیایم برآمد
و توبه تحریر و تنظیم یوسره و مؤلف انی بنیوانی و فخریه بر خیزنی قدر بر لفظ و هاد فخریه
استرسه ووزار دینیه بر شوق شریف انی و دلخور بیری جلد اول بقدره از کریمانه

باج آید - در اولاد و دوام ایدر کهمسه -
یونیز اکا بر عیاد افاض شین واریا میان و دوام ایدر کهمسه شایرام شوق شریف
الهی حبیب اولیای یکتی جلد اول بقدره عتیای مولویایم و اولیای شوق شریف از کریمانه
حکم ایدر و انی شایرام اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
حالا بیری جلد دومی و اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

نیز شوق شریف که بر کتاب شریف نظیر نایز برکت تقدیم بم مقامی و نظیر تقدیم بر عتیای
ما هفتی و خلا شریف جلد اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
میا حق کهمسه شایرام عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
شوق شریف شریف مؤلف عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
عقرب مولانا اثرنا لطف اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
بر کتاب مولویای شوق شریف تقدیم بر عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

تا ذخیر شوق شریف الی حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
عقرب مولانا اثرنا لطف اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
حالا بیری جلد دومی و اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
نیز شوق شریف که بر کتاب شریف نظیر نایز برکت تقدیم بم مقامی و نظیر تقدیم بر عتیای
ما هفتی و خلا شریف جلد اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

لایم بر اثر مقدس و کلام عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
فخریه مولانا اثرنا لطف اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
عقرب مولانا اثرنا لطف اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
حالا بیری جلد دومی و اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
نیز شوق شریف که بر کتاب شریف نظیر نایز برکت تقدیم بم مقامی و نظیر تقدیم بر عتیای
ما هفتی و خلا شریف جلد اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
نیز شوق شریف که بر کتاب شریف نظیر نایز برکت تقدیم بم مقامی و نظیر تقدیم بر عتیای
ما هفتی و خلا شریف جلد اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

Y.EE 0035033

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

شوق شریف اولیای عیاد بر شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
تقدیم بر عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
شوق شریف شریف مؤلف عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
عقرب مولانا اثرنا لطف اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
بر کتاب مولویای شوق شریف تقدیم بر عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
نیز شوق شریف که بر کتاب شریف نظیر نایز برکت تقدیم بم مقامی و نظیر تقدیم بر عتیای
ما هفتی و خلا شریف جلد اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

تقدیم بر عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
شوق شریف شریف مؤلف عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
عقرب مولانا اثرنا لطف اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
بر کتاب مولویای شوق شریف تقدیم بر عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
نیز شوق شریف که بر کتاب شریف نظیر نایز برکت تقدیم بم مقامی و نظیر تقدیم بر عتیای
ما هفتی و خلا شریف جلد اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

شوق شریف شریف مؤلف عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
عقرب مولانا اثرنا لطف اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
بر کتاب مولویای شوق شریف تقدیم بر عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
نیز شوق شریف که بر کتاب شریف نظیر نایز برکت تقدیم بم مقامی و نظیر تقدیم بر عتیای
ما هفتی و خلا شریف جلد اولیای حبیب اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

شوق شریف شریف مؤلف عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
عقرب مولانا اثرنا لطف اولیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه
بر کتاب مولویای شوق شریف تقدیم بر عتیای شوق شریف از کریمانه و اولیای شوق شریف از کریمانه

[illegible][illegible]

Y.EE	0037	097	001
------	------	-----	-----

Y.EE

1097001

ایش به لاک برین زیم شوی غصه زلله اربینه دهانوشه همه سلبه - کججج زک
دیگر انقاسا کوی برونه . اول نیت فکده بر شوقه غصه انانی بک خوشنیم و دیگر
(کماله) احسان داناقت انقادات مازنه دست و کره ای با آشیاب ملاکی کردنه
شوقی ز سر دیش و جوقی بیزر سابه ترشمنی (شوق) بر فکده ناک مشتبه شوقی ناک جفت
نقطه شوقی : بر فکده بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت
اولی کتب : لقا نیتها ز اولی نیتها پیدایه نیک و با اذن و صفت اوله و
میوش و بیاض کسبه نقدوی بیه معنا و بره . باز بعد صفای بر نیتها بجهم و در نیتها بر نیتها

اول نیتها نیتها و بره .
بعد غصه نیتها بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت
اولی و در نیتها و بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت
نقدوی و بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت
نقدوی و بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت و بر فکده ناک جفت

ای ضیا الحمد مع الهمد سعید
دولت یابنه نقدوی بر نیت

کوی بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها
سعید نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
باز نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها
دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد

نقطه نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها
نقطه نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها

دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
سعید نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
باز نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها
دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد

سعید نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
باز نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها
دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
سعید نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد

دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
سعید نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
باز نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها
دولت نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد
سعید نقدوی مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد مع الهمد

نقطه نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها
نقطه نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها بر نیتها

Y.EE 0037097001

شاعر خیری خودی
سوماره امانی معاودہ ضیفی

[illegible]

YEE
0037097001